

ΘΕΛΞΙΝΟΗ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

Ο ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ

ἡ περὶ νέας Κωμωδίας παρ' Ἑλλησι.

(Συνέχεια, ὄρα Φυλ. ΙΔ΄.)

Εὐθύς ἅμα ἡ κωμωδία ἔτεινε τὴν προσοχὴν πρὸς τὸν ἰδιωτικὸν βίον, περιῆλθεν εἰς τὴν ἀναπόφευκτον ἀνάγκην τοῦ εἰσχωρῆσαι εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς οικογενείας, ἵνα οὕτως ἐξενέγκῃ εἰς φῶς τὰ μυστήρια καὶ τὰς πολυαριθμούς περιπετείας, αἵτινες διαταράττουσιν αὐτὴν καὶ ὧν πληροῦται μέγα μέρος τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ὁ ἔρωσ, ὁ γάμος, ἡ κατάστασις τοῦ ὠραίου φύλου, ἡ προίξ, ἡ πατρικὴ ἐξουσία, ἡ τῶν παιδῶν ἀγωγή, αἱ κληρονομίαι ἀνακυκῶσι τοσαῦτα πάθη, γαργαλίζουσι καὶ ἐπομένως ἀναδίδουσιν εἰς φῶς οὕτω ζωηρῶς τοὺς χαρακτῆρας, ὥστε καὶ μέχρις ἡμῶν σχεδὸν ἡ κωμωδία περιῆλθε περιωρισμένη ἐντὸς τοῦ κύκλου τούτου· ἀλλ' ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Μενάνδρου ἡ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἀπεικασία ὑπερεῖχε κατὰ τοῦτο· ἡ ὑπόθεσις ἦν οὐ μόνον νέα, ἀλλ' ἀντεστοίχει πρὸς μίαν ἐπανάστασιν, λάθρα καὶ βαθμηδὸν διενεργουμένην κατὰ τῶν οικογενειακῶν διατάξεων. Ἡ κατάστασις τοῦ ὠραίου φύλου ἦτον ἐν τῷ ἀλλοιοῦσθαι, ἡ ἀρχαία οικογένεια ἐν τῷ μεταμορφοῦσθαι, αἱ

ὄνται τοῦ γυναικωνίτου ἐν τῷ διαρραγῆναι, καὶ ἡ πολιτικὴ καὶ ἠθικὴ αὕτη ἐπανάστασις ἦτο βεβαίως μία τῶν σπουδαιότερων ὅσαι ἤχθησαν εἰς πέρας ἢ παρεσκευάσθησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἣτις, αὕτη καθ' ἑαυτὴν θεωρουμένη, οὐδὲν ἄλλο ἦτον ἢ γενικὴ τις μεταμόρφωσις.

Ἡ τοῦ ὠραίου φύλου κατάστασις, ἔθει καὶ οὐχὶ νόμῳ κεκανονισμένη, ἐπὶ τῶν ὀμηρικῶν χρόνων συνεκεφαλαιοῦτο εἰς δύο κυρίουσ ὄρους: ἡ τῆς οἰκογενείας ἡγεμῶν ἦν ἐπιτετραμένη τὰ τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ οἴκου διοικήσεως, ὅπερ ἔχει συνωδὰ τοῖς νόμοις τῆς φύσεως, καὶ ἦγε τὸ ζῆν ἀποχωροῦσα εἰς τὰ ἐνδότερα καὶ ἀσφαλέστερα τοῦ οἴκου, τοῦθ' ὅπερ ἦν ἐπόμενον, τοῦ βίου διαρρέοντος ἐν κινδύνοις καὶ ταραχαῖς, καθ' ὃν χρόνον τὰ ἔθιμα ταῦτα καθιεροῦντο. Καὶ ὁμως ἡ ἀποχώρησις αὕτη δὲν ὑπήγετο εἰς τὴν ἀπόλυτον δεσποτικὴν ἀρχὴν, τὴν καταδικάζουσαν εἰς ἀπομόνωσιν τὴν γυναῖκα τοῦ Ἀσιανοῦ. Ναι μὲν ἡ γυνὴ σπανίως φαίνεται παρ' Ὀμήρῳ, ἀλλὰ ζῆ ἐν ἐλευθερίᾳ καὶ ἡ ἀποχώρησις αὐτῆς ἔχεται ἀξιοπρεπέας καὶ σωφροσύνης μᾶλλον ἢ καθήκοντος ἀπολύτου. Τὰ οἰκήματα αὐτῆς ἀπέχουσι τῶν τοῦ ἀνδρός καὶ κεῖται εἰς τὰ ὑπερῶα τῶν μεγάρων τοῦ Πριάμου καὶ τοῦ Ὀδυσσεῶς. Ὄταν ἡ Πηνελόπη κατέρχεται πρὸς τοὺς μνηστῆρας, εὐωχομένους καὶ περιϋβρίζοντας ξένον τινα, καλεῖ πρὸς ἑαυτὴν τὰς ἀμφιπόλους:

Οἷη δ' οὐκ εἴσειμε μετ' ἀνέρας· αἰδέομαι γάρ.

λέγει, καὶ κατέρχεται ἀμβροσίῳ κάλλει εὐπρεπισμένη,

Οὐκ οἷη· ἅμα τῆγε καὶ ἀμφίπολοι δὴ ἔποντο.

ἐπαναλέγει ὁ ποιητής.

Ἡ δ' ὅτε δὴ μνηστῆρας ἀφίκετο διὰ γυναικῶν,

Στηρὰ παρὰ σταθμὸν τέγεος πύκα ποιητοῖο,

Ἄρτα παρειῶν σχομένη λιπαρὰ κρήδεμνα·

Ἀμφίπολος δ' ἄρα οἱ κεδρὴ ἐκάτερθε παρέστη. ()*

Καὶ πάντοτε, κατὰ τοὺς παναρχαίους χρόνους, ἡ γυνὴ παρίστατο μετὰ τῆς μεγαλοπρεπέας ταύτης. Ἐδεῖτο δὲ τῆς μυστηριώδους ταύτης ἀποχωρήσεως, ὅτι δι' αὐτῆς ἐμετρίαζέ πως τὰς κτηνώδεις

(*) Ὀδυσσεύς Σ, στίχ. 184, 207—210.

τῶν ἀνδρῶν ὀρμάς. Ὀρησκευτικὸς τις χαρακτήρ ἀπεδίδετο τῇ ἐπιφυλάξει καὶ αὕτῃ τῇ ἀπομονώσει αὐτῆς, τοῦτο δ' εἶχε πρῶτιστον ἀμυντήριον κατὰ τῶν κινδύνων, τῶν περιμαιομένων αὐτὴν ἐν ἡμέραις πολέμων καὶ πειρατειῶν, ἐν ὧρα καθ' ἣν ἡ τῶν γυναικῶν ἀρπαγὴ ἀνήπτε πολέμους ἢ ἐκίνει ἐκστρατείας μεμακρυσμένας. Ὡς πρὸς τὰ ἐσωτερικὰ, ἡ γυνὴ ἦτον ὁ τοῦ οἴκου οἰκονόμος· διένειμε τοῖς οἰκέταις τὸ ἔργον, ἐνηθεν, ὕφαινε. Τὰ μέγαρα εἶχον οἰκήματα τεταγμένα τὰ μὲν διὰ τὴν ὑφαντικὴν, τὰ δὲ διὰ τὴν ταλασιουργίαν. Ἡ Ἀνδρομάχη, κατὰ τὸ λέγειν τοῦ ποιητοῦ, ἔδιδε τροφήν εἰς τοὺς ἵππους τοῦ Ἐκτωρος· Καὶ τίς δὲν ἀνέγνω μυριάκις τὸ θελκτικὸν τῆς Ναυσικάας ἐπεισόδιον, τῆς καλῆς ἐκείνης νεάνιδος, εἰς ἣν πρῶτον ἤδη ἐπέρχεται ἡ ἰδέα τοῦ γάμου καὶ ἦτις, γαργαλιζομένη ὑπὸ τῆς νεανικῆς κενοδοξίας τοῦ νὰ φανῆ φιλόπνοος καὶ ἐγρηγορικὴ, ἀπὸ πρῶτας παραγίνεται εἰς τὸν ποταμὸν μετὰ τῶν θεραπαινίδων, ἵνα πλύνῃ τὰ βερυπωμένα ἱμάτια; Ὡς ἐκ τῶν τῆς Βίβλου, οὕτω καὶ ἐκ τῶν ὀμηρικῶν εἰκόνων συνάγομεν ὅσον οἶόν τε τὸν ὄρισμόν τῆς καταστάσεως τοῦ ὠραίου φύλου ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ὀμήρου· ἐπήγαζεν ἐκ τῶν τῆς φύσεως διατάξεων, συνδυαζομένων μετὰ τῶν προφυλάξεων καὶ τῶν ἀναγκῶν τῆς κοινωνίας· οὐδὲν ὅθεν εἶχε τὸ ἀσύστηρόν, εἰμὴ ὅσον ἰδιαίτεραί τινες περιστάσεις ἐδύναντο νὰ καλέσωσι.

Ἄμα αἱ πόλεις καθησύχασαν, νέον εἶδος βίου ὡς πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ καὶ νέου εἶδους κίνδυνοι ἐπελθόντες μετέβαλον τὴν τῶν πραγμάτων κατάστασιν πρὸς ζημίαν τῶν γυναικῶν. Αἱ πλουσιώτεραι καὶ μᾶλλον πολυάριθμοι πόλεις διεφθάρησαν ἐντὸς βραχέως. Ἡ περὶ τὰ ἦθη ἐλευθερία, αἱ καθημερινὰ ἀφορμαὶ, ἡ ἔλλειψις ἀσφαλοῦς καὶ ἀσστηρᾶς ἀγωγῆς παρὰ ταῖς γυναῖξιν, ἐνέβαλον αὐτὰς εἰς θέσιν κινδυνωδεστέραν καὶ αὐτῆς τῆς τῶν μᾶλλον ἀναρχικῶν καὶ μᾶλλον ἀκολάστων χρόνων. Ἐν ταῖς ἀθηροτάταις πόλεσιν ὁ βίος αὐτῶν περιωρίσθη φραγμαῶ, οὐχὶ μὲν ἀπολύτῳ ἢ νομίμῳ, ἀλλ' ἀναλόγῳ ταῖς τοῦ χρόνου καὶ τῆς οἰκογενείας περιστάσεσιν. Αὐτοὶ οἱ νόμοι ἐφάνησαν συντρέχοντες αὐτῶ μέχρι τινός· ὁ Σόλων, φέρ' εἰπεῖν, ἔθηκεν ὄρους ταῖς γυναῖξιν περιφερομέναις τὰς ὁδοὺς· ἀπηγόρευσεν αὐταῖς τὸ ἐξέρχεσθαι τοῦ οἴκου ἐν καιρῶ νυκτός πεζῆ καὶ μὴ προηγουμένου λαμπαδηφόρου· βραδύτερον δὲ καὶ αὐτὸς οἰματισμὸς

αὐτῶν ὑπεβλήθη κανονισμῶ και ἀρχοντες διωρίσθησαν ἐπαγρυπνοῦντες τῇ διαγωγῇ αὐτῶν τῇ ἐξωτερικῇ. Αἱ προφυλάξεις αὐταὶ ἐλέγχουσι παρὰ μὲν τῇ πολιτείᾳ αὐστηρὸν περιορισμὸν, παρὰ δὲ ταῖς γυναῖξιν ἰκανὴν ὑπομονήν· ἀλλὰ τὸ ἀτοπώτερον ἦν ὅτι ἡ γυνή, ἀποκεχωρημένη τῆς κοινωνίας διατελοῦσα και παρ' οὐδὲν τὸ πνεῦμα τιθεμένη, ἀπέκτησε πάσας τὰς ποταπότητας τοῦ οἰκιακοῦ βίου, εἰς ὃν ὑπέκειτο ἀπολύτως, και γυμνὴ παρίστατο εἰς τὰ ὄμματα τοῦ κόσμου, γυμνὴ παντὸς προτερήματος, κάτοχος δὲ πάντων τῶν ἐλαττωμάτων τῆς ἑαυτῆς ἀδυναμίας· ἡ ἐξουσία παρ' αὐτῇ ἀποβαίνει ραδιοῦργος και ζηλότυπος, ἡ προἰξ ἐλεγχος πικρὸς και ἀφορμὴ ἀπαιτήσεων ἀφορήτων, φλέγεται περιεργείᾳ και πειράται νὰ ὑπεκφύγη τὰ ἐπιπροσθοῦντα. Ἡ γυνή, ἣτις, ἐξασκοῦσα ἐλευθέρως τὰ νόμιμα αὐτῆς δίκαια, ἐδύνατο ἠθικῶς και ἑαυτὴν και τὰ περὶ αὐτὴν νὰ ὠφελήσῃ, τούναντίον, ὑπὸ τοιαύτην διάγουσα δουλείαν, ἐξευτελιζέται, και ἔνεκα τῶν ποταπῶν αὐτῆς ἔξεων, ἔνεκα τῶν στενῶν τοῦ πνεύματος αὐτῆς ὀρίων, δὲν ἐπιζητεῖται εἰμὴ διὰ συντήρησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους και διὰ πλουτισμὸν. Ἐκ τῆς τοιαύτης τοῦ ὠραίου φύλου καταστάσεως ἠρύσθη ἡ νέα κωμῳδία παρ' Ἑλλησιν ἀφθόρους και ποικίλας ὑποθέσεις. Οὕτω λοιπὸν τὸ ἐν πολιτείᾳ ζῆν ἀντικατέστησεν ἀνάγκας σχεδὸν δουλικὰς ἀντὶ τῆς ἐκουσίου και ἀγαπητῆς ἐργασίας, ἀντὶ τῆς σεβαστῆς και ἐπίσης ἐκουσίας ἀποχωρήσεως, αἵτινες ἀπετέλουν τοὺς δύο ἀρχικοὺς ὄρους τῆς τῶν γυναικῶν ζωῆς ἐπὶ τῶν παναρχαίων και πατριαρχικῶν χρόνων· ὁ τε ἀνὴρ και ἡ γυνὴ ἀνίσως πως και ἀναρμόστως συνήρχοντο εἰς γάμον δίκην δεδεσμευμένων και ἡ κοινωνία εἶχεν ἀπωδὰ τῇ οἰκογενείᾳ, ἡ, ὀρθότερον εἰπεῖν, ἡ οἰκογένεια δὲν ἐδύνατο νὰ ἐξοικειωθῇ ταῖς τῆς κοινωνίας νέαις ἀπαιτήσεσι.

Ἐφ' ὅσον ἡ γυνὴ ἐξέπιπτε πνευματικῶς τῆς θέσεως ἦν διέγραψεν αὐτῇ ἡ φύσις ἐν τῷ οἰκιακῷ κύκλῳ, ἐπὶ τοσοῦτον ὁ ἀνὴρ προῦχώρει κατὰ λόγον ἀντίθετον· αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι ἦσαν ἡμέραι καθ' ἃς ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία εἶπερ και ἄλλοτε ἀπῆτει τὴν τοῦ πνεύματος καλλιέργειαν· αἱ φιλοσοφικαὶ ἔρευναι, ὁ ἔρωσ τῶν καλῶν τεχνῶν, τὰ τῆς ἱστορίας και τῆς ποιήσεως ἀριστουργήματα, ἡ ἐμφάνησις τῶν ὑψηλοτέρων νοῶν, οἱ θεατρικοὶ τε και ῥητορικοὶ καταγωνισμοὶ ἠρέθιζον πᾶν πνεῦμα και πᾶσαν καρδίαν. Ὁ

διάλογος περιεποιεῖτο τὴν χάριν, τὸ ὕψος και τὸν πλοῦτον ἐκεῖνον, ἔτινι διαφαίνονται αἱ τοῦ Πλάτωνος συγγραφαί· ἀλλὰ ταῦτα πάντα εἰς μόνην τὴν ἀγορὰν εἶχον χώραν και ἐξηφανίζοντο εἰς τὸ κατώφλιον τοῦ οἴκου. Δὲν ἦτο πλέον ἀπλή τις διαφωνία ἡ κοινὴ τις θλίψις, διαταράττουσα τὸν συζυγικὸν βίον, ἦτον ἀβυσσος ἀχανῆς, ἣτις διηνοίγετο εἰς τοὺς κόλπους τῆς οἰκογενείας. Και εἰς τὸ γεγονός τοῦτο ἀπέδωκαν οἱ πλείστοι τὴν ἀρχικὴν αἰτίαν τῆς παντελοῦς διαθορᾶς, ἣτις, ἐκ τῶν πλουσίων τῆς Ἑλλάδος πόλεων καταρρέουσα, διεδόθη βραδύτερον πανταχοῦ. Και δὲν ἠπατήθησαν, νομίζομεν, οἱ ἀνθρωποὶ ὅτι ἐντὸς βραχέως γυναικῆς τινες, ὡς ἐκ τῆς θέσεως και τῶν ἠθῶν αὐτῶν μᾶλλον ἐλευθέριοι διάγουσαι, ἐμπρέπουσαι τῷ νέῳ πολιτισμῷ και διακεκριμέναι τὸν νοῦν, τὸ πνεῦμα και τὴν παιδείαν, ἐφάνησαν ἔλκουσαι τὴν λατρείαν τῶν περιφανεστάτων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαιότητος· τοῦθ' ὅπερ ἀπεκάλυπτε τὰ κακὰ, ὅσα κατέτρωγον τῆς οἰκογενείας τὰ σπλάγγνα και ὑπεδείκνυον ἴσως τὰ μέσα τῆς θεραπείας. Ἡ Ἀσπασία, παραγενομένη εἰς Ἀθήνας ἐκ Μιλήτου, ὑπεδέχθη εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς τοὺς ἐξόχους ἐκείνους νόας τοῦ καλλίστου τῶν αἰῶνων, Περικλῆ, Σωκράτην, και τοὺς τούτοις ὁμοίους. Ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν κατάστασιν τῆς ἐποχῆς, τὸ πρᾶγμα ὑπερέβαινε τὰ ὄρια, ἀλλ' ὁ οἶκος αὐτῆς παρέσχε τοῦλάχιστον πρῶτον ἤδη τὸ μαγευτικὸν θέαμα τῆς εὐγενεστέρως κλήσεως, ἣν ἔλαχεν ἡ γυνὴ, ὅταν πρὸς τὰ φυσικὰ τύχη ἔχουσα και τὰ τοῦ πνεύματος κάλλη. Ὁ Περικλῆς ἀπέπεμψε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἵνα γήμη τὴν Ἀσπασίαν και τὰ δάκρυα, ὅσα ἔχυσεν ἐνώπιον τῶν Ἀθηναίων (ὧν ἀρχεῖν οὕτως μόνος ἠπίστατο καλῶς) ὅταν ὁ φθόνος κατηγόρησεν αὐτῆς, μαρτυροῦσι τὴν ἀγάπην τοῦ ἀνδρός. Καθὰ δὲ λέγεται, πολῖται ἐκ τῶν περιφανεστάτων ἔφθασαν μέχρι τοῦ ὀδηγεῖν τὰς γυναῖκας αὐτῶν πρὸς τὴν Ἀσπασίαν, τὸ μὲν ὅπως κινήσωσιν αὐτὰς εἰς ἀπομίμησιν, τὸ δὲ ὅπως ἐμπνεύσωσιν αὐταῖς ἀποστροφὴν πρὸς τὰς πεπαλαιωμένας και τετριμμένας ἔξεις· ἀλλ' ἡ ἀπόπειρα αὕτη, ἐπαινετέα μὲν τὴν ἀρχὴν, ἄλλως ἦν λίαν ἐπικίνδυνος. Ἐν ᾧ χρόνῳ ἡ δημοκρατία διεπορευέτο, πᾶν δόγμα ἠμφισβητεῖτο, ἀδιακρίτως δὲ συνεχέοντο ὀσημέραι τὸ τε κακὸν και τὸ καλὸν και τὰ ἐκ παραδόσεως φερόμενα ἦθη περιεφρονοῦντο, ἐν ὧρα τοιαύτη, λέγομεν, ἡ διὰ συναναστροφῆς ἀναμόρφωσις τῆς ἀγωγῆς τῶν γυναικῶν ἀπέβαινεν ἀκαιρος και ἡ

γυνή παρ' Ἑλλησιν ἀδύνατον ἦν νὰ ἐξισωθῇ τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς Ῥωμαίᾳ. Τί δ' ἐκ τούτου προῆλθεν; Αἱ ἑταῖραι κατέλαβον τὸ καινόν. Αἱ ἐκπεφασμισμέναι αὐταὶ γυναῖκες, ἵνα ἐξασφαλίσωσιν ἑαυταῖς πλοῦτόν τε καὶ ἀρχὴν, ὠπλίσθησαν πᾶν δέλεαρ, πᾶσαν αὐτῶν τὴν ἀγχίνουσαν ἠκόνησεν, διὰ τῶν νοερῶν πλεονεκτημάτων αὐξάνουσαι τὰς τοῦ σώματος καλλονάς· καὶ ἐν ᾧ πρότερον αἱ δοῦλαι καὶ αἱ πόρναι ἐθεράπευον τὰς κτηνώδεις ἐπιθυμίας, αὐταὶ τότε, ὑπισχνόμεναι ἠδονὰς μᾶλλον εὐγενεῖς κατ' ἐπιφάνειαν, μετεποιοῦν τὴν τρυφήν εἰς πάθος καὶ οὕτω, διὰ τῆς νέας ταύτης γοητείας, καθιέρουν εἰς δοξολογίαν τῆς ἀκολασίας τὰς δυνάμεις τοῦ νοός, τὸ εὐγενέστερον τῶν ἀνθρωπίνων προσόντων.

Ἐκ τούτου συνάγομεν ὅτι τὰ ἀρχαῖα οἰκογονεϊκὰ ἔθιμα, μεταφρευθέντα ἐν κοινωνίᾳ ἀλλοίας φύσεως, εἴπερ τι καὶ ἄλλο ἔβλαψαν αὐτὴν ταύτην τὴν οἰκογένειαν, καὶ τοῦτο διότι ἐν δέοντι καὶ ἀναλόγως ταῖς περιστάσεσι δὲν ὑπέστησαν τὰς ἀναγκαίας μεταβολάς, οὐδ' ἠγάγον μέγα κέρδος ἐκ τῆς συνεχοῦς τοῦ πνεύματος προόδου. Ἡ κατακλήρωσις ἐγένετο οἰκτρῶς· ἡ μὲν μήτηρ ἔλαχε τὰ ἀρχαῖοτροπα ἠθῆ καὶ τὰς ποταπωτέρας ἐργασίας, ἡ δὲ ἑταῖρα πάντα τὰ γόητρα τοῦ λόγου, τὰς χάριτας τοῦ πνεύματος, καλλιεργημένου καὶ ὑπὸ τῆς τέχνης ὠραϊσμένου· ἐκ τούτου δὲ πρόδηλον ὅτι ἐπανάστασις τις, παραπλησία ταῖς κατὰ τῆς πολιτείας ἐκρηγνυμέναις, ὑπέσκαπτε τοὺς κόλπους τῆς οἰκογενείας. Καὶ ὄντως· ὅταν τυχὸν νέα τινα στοιχεῖα, ἐκ τῆς τοῦ χρόνου φορᾶς παραχθέντα, εἰσδύσωσιν εἰς τοὺς κόλπους τῆς κοινωνίας, μέλη τινα τῆς πολιτείας, μὴ θέλοντα ἢ ἀδυνατοῦντα ν' ἀπαρνηθῶσι τὸ παρελθόν, δὲν συνοικειοῦνται ἀνυπερθέτως τοῖς στοιχείοις τούτοις, οἷς τὰ πάντα ἤδη ἐνδιδόασιν, καὶ τότε τὸ τῆς ἀναρχίας πνεῦμα βραγδαῖον ἐπέρχεται καὶ τὰ πράγματα περίπτουσι εἰς σύγχυσιν καὶ ἀταξίαν, ἣν δέον νὰ διέλθωσιν ὅπως εὐθετιθῶσιν ἐκ νέου. Τούτου ἕνεκα αἱ γυναῖκες, ἐλαττούμεναι τὴν ἀξίαν, ὡς ἐκ τοῦ κατ' οἶκον περιορισμοῦ καὶ τῆς τηρήσεως τῶν πατροπαραδότων ἠθίμων, ἠνέωξαν τὸ στάδιον εἰς τὰς περιφήμους ἑταῖρας—καὶ τὸ λαμπρὸν τοῦτο σκάνδαλον καταλογιστέον ἐν ταῖς ἀφορμαῖς, ὅσαι συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐξάμβλωσιν τῶν περιφανῶν ἐκεῖνων νοερῶν ἀγώνων, οὓς ἡ Ἑλλὰς ἐπεχείρησεν, εἰς τὸ μέλλον μὲν ἀφορῶσα, οὐδένα δὲ τὸ κατ' αὐτὴν ἀποφέρουσα καρπόν.

Πόσαι ὑπόνοιαι ἀμοιβαῖαι, πόσαι ἀναστατώσεις ἐσωτερικαί, πόση ἀλυστηρότης, ὡς ἦν ἐπόμενον, προῆλθεν ἐκ τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως! Ἡ γυνὴ ἐξανίσταται κατὰ τοῦ περιορισμοῦ, ἐκδίκησιν ἀπειλοῦσα· οἱ σύζυγοι ἐπιτείνουσι τὴν προσοχὴν καὶ αὐστηρότερον φυλάττουσι τὸν γυναικωνίτην. « Ἦδη, λέγει γυνὴ τις » παρ' Ἀριστοφάνει (α), ἤδη οἱ ἄνδρες ἐμβάλλουσι σφραγίδας καὶ » μοχλοὺς εἰς τοὺς γυναικωνίτιδας· καὶ τηροῦντες ἡμᾶς, προσέτι » τρέφουσι κύνας Μολοττικούς, ἵνα οὕτω φοβίζουσι τοὺς μοιχοὺς. » Παρὰ Μενάνδρῳ, ἑτέρα γυνὴ σκέπτεται λίαν ὀρθῶς περὶ τοῦ τοιούτου. « Ὁ φρόνιμος ἀνὴρ, λέγει, δὲν σφραγίζει τὴν γυναῖκα εἰς τὰ » ἐνδότατα τοῦ οἴκου, ὅτι τότε ἡ περιέργεια κυριεύει αὐτῆς ἐπὶ » μᾶλλον· τούναντίον δ' ἀφήσιν αὐτὴν περιφερομένην ἐλευθέρως » καὶ τὰ πάντα βλέπουσαν, ἵνα οὕτω, θεραπεύουσα τὴν ἑαυτῆς » ἐπιθυμίαν, ἀπέχη τοῦ ἐπιθυμεῖν ἀθέμιτα. Αὐτοὶ οἱ ἄνδρες μὴ δὲν » λιχνεύωσιν ὀτιδήποτε τις ἀποποιηθῇ αὐτοῖς; Ὁ πιστεύων ὅτι τη- » ρεῖ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, ἐμβάλλων σφραγίδας καὶ μοχλοὺς, ἀπα- » τᾶται, καὶ μάλιστα τὴν ὄσσην ἔχη τὴν σοφίαν, οὗτός ἐστιν εὐήθης » μᾶλλον ἢ σοφός. Ὅταν οἱ πόθοι τῆς καρδίας ἡμῶν φέρωνται πρὸς » τὰ ἔξω, ἡμεῖς, ταχεῖαι ὡς βέλη ἢ ὡς πετηνὰ, δυνάμεθα νὰ ἐφεύ- » ρωμεν τὰ μέσα τῆς θεραπείας καὶ περιφρονοῦμεν τὰ ἐμπόδια, ὅτι » καὶ αὐτὸν τὸν πανόπτην Ἄργον ἐξαπατῶμεν· τί δὲ τότε συμβαί- » νει; Ὡς ἐπίμετρον, τὸ γελοῖον ἔπεται τῆς λύπης· ὁ ἀνὴρ ἀπομένει » μετὰ τῆς μωρίας αὐτοῦ καὶ ἡ γυνὴ κλέπτεται. »

Ὁ Μολιέρος, ὡς γνωστὸν, ἐμελέτα τὸν Μενάνδρον καὶ ἐκ τούτου ἠρύσθη τινὰ τῶν γινωμικῶν αὐτοῦ, οἷον:

*Μὴ προσμένης θυγατέρα ἢ γυναῖκα τιμημένη
Νὰ σοῦ κάμ' ἢ μοραξία καὶ ἢ θύρα ἢ κλεισμένη. (β)
καὶ ἐν τῇ Σχολῇ τῶν Συζύγων (L' Ecole des Maris)
* Ἄν καμμιά σοῦ καρφωθῇ
Εἰς τὸν νοῦν ιδέα, εἴτε στραβή, φίλε, εἴτ' ὀρθή,
Μὴ φαντάζεσαι πῶς εἶναι δυσκολία δὰ μεγάλη*

(α) Ἐν Θεσμοφοριαζούσαις.

(β)

Les verrous et les grilles
Ne font pas la vertu des femmes et des filles.

Εἰς τὰ δάκτυλα τὰ παίξης τὸ δευτέρου κεφάλι (α).

Ἄλλὰ τὰ γνωμικὰ ταῦτα σήμερον δὲν σημαίνουσιν ὅ, τι καὶ παρὰ Μενάνδρῳ, ἐξ οὗ ἐλήφθησαν. Ὁ Σγαναρέλλος εἰκονίζει ἀπλῶς ἕνα δυσπρόσιτον καὶ ιδιότροπον ιδιώτην, ὁ δὲ τῶν γυναικῶν προορισμὸς ἀφορᾷ τὴν διασκευὴν τοῦ δράματος, καὶ πῶς ἀποβαίνει ἀπίθανος ἢ τοῦλάχιστον δὲν ἀνάγεται εἰς γεγονότα συνήθη παρὰ Γάλλοις. Παρὰ Μενάνδρῳ ὅμως τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτως· ἐκεῖ εἰκονίζει, ἢ ὀρθότερον εἰπεῖν, ἐκφράζει αὐτὴν τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων ἡμερήσιόν τινα ἀγῶνα, πηγάζοντα ἐκ τῆς πρὸς ἀλλήλας διαμάχης παλαιῶν καὶ νεῶν ἕξεων, ἐκφράζει ἐνὶ λόγῳ ὅλην μίαν ἐπανάστασιν, ἀλλοιοῦσαν τὴν κατάστασιν τοῦ ὠραίου φύλου· τοῦθ' ὅπερ ἀναμφιλέκτως σπουδαιότατόν ἐστι καὶ περιάπτει χαρακτῆρα ὄντως σοβαρὸν καὶ ἱστορικὸν ταῖς οἰκιακαῖς ταύταις ἔρισι.

Ἐτερον θέμῃ, ἐν πολλῇ μὲν χρήσει παρὰ τοῖς νεωτέροις κωμωδοποιοῖς, οὐχὶ δὲ καὶ παρὰ τοῖς τότε, εἰσὶν οἱ ἐπ' ἀργυρολογία γάμοι. Πόσας ὠφελείας ἀποφέρει ἀπὸ τῆς προικὸς ἢ γυνῆ, ὑπερσπιζομένη ἢ ὑπερβαίνουσα τὰ ἑαυτῆς δίκαια! καὶ πόσον οἱ ἄνδρες ἀγανακτοῦσιν ὑπὲρ τὸ μέτρον, θηρεύσαντες τὰ πλοῦτη! μετὰ πόσης ζέσεως συζητοῦσι τοὺς κανόνας ὅσους ἔδει νὰ τηρήσωσι πρὸς ἐπιτυχίαν γάμου καταλλήλου! «Θεοὶ Ὀλύμπιοι, ἐπιφωνεῖ τις, ἤρμοξέ μοι ἢ Κροβύλη, τὸ πηχυαῖον τοῦτο γυναικάριον, διότι ἔφερε μοι τριακαίδεκα τάλαντα!» — «Ἐν καιρῷ γάμου, λέγει ἕτερος, μελετήσας, ὡς φαίνεται, βαθύτερον τὸ ζήτημα, ἔπρεπε νὰ πράττωμεν ὅ, τι καὶ ἐν καιρῷ ἀγορᾶς. Τίς ἢ χρεῖα τοσαύτης ἐρεύνης περὶ πραγμάτων ματαίων, περὶ τοῦ πάππου τῆς μελονύμφου, περὶ τῆς μάμμης, ἐν ᾧ οὐδεὶς λόγος γίνεται περὶ τῆς γυναικὸς, μεθ' ἧς πρόκειται νὰ διέλθωμεν ὀλόκληρον τὴν ζωὴν;... Ἐξετάζομεν τὸ ἀργύριον, τὸ ὁποῖον οὐδὲ πέντε μῆνας παραμένει, οὐδαμῶς δ' ἐκείνην ἥτις ἐπὶ ζωῆς μᾶς ἐπιφορεῖται· ἥτις δὴποτε κἂν τύχη, εἴτε ιδιότροπος, εἴτε ὀργίλη, εἴτε σκυθρωπή, εἴτε φλύαρος, ἢ ἀδιάφορον, εἶν' εὐπρόσδεκτος. ὦ! τὸ κατ' ἐμὲ, ὀδηγήσω μου τὴν θυγατέρα εἰς τὴν ἀγορὰν, ἵνα οὕτως ὁ θέλων ἴδῃ, λαλήσῃ καὶ ἐξε-

» τάσῃ ὁποῖαν τινὰ μᾶστιγα μέλλει νὰ λάβῃ, διότι πάντοτε μᾶστιξ
» ὑπῆρξεν ἢ γυνὴ καὶ εὐτυχέστερος ὁ τῆς μικροτέρας τυχῶν! » Οἱ
» λόγοι οὗτοι ἔχουσι τοῦ δηκτικοῦ τῶν τοῦ Σγαναρέλλου· πρὸς ἀντι-
» στάθμισιν ὅμως ὑπάρχουσιν οἱ παραμυθηταί, οἵτινες τὰ πάντα ἐξε-
» τάζουσι λογικῶς, τὰ τε καλὰ καὶ τὰ κακά. «Ἐκλαμβάνεις ἐπὶ κα-
» κοῦ τὸ πρᾶγμα, λέγει ὁ παραμυθητῆς οὗτος· δὲν ἐξετάζεις εἰμῆ
» τὰ δυσάρεστα καὶ τὰ λυπηρὰ τοῦ γάμου καὶ ὀλιγωρεῖς πρὸς τὰ
» καλὰ. Οὐδαμοῦ, φίλε Σύμιλε, εὕρης τὸ καλὸν ἀμιγῆς κακοῦ. Ἡ
» πλουσία γυνή, ἀληθῶς, εἶναι ὀχληρὰ, ὅτι ἀφαιρεῖ τὴν περὶ τὸ ζῆν
» ἐλευθερίαν, ἀλλὰ καὶ πόσα φέρει ἀγαθὰ! τέκνα ἐν πρώτοις, ἔπει-
» τα, ὅταν ἀσθενήσῃς, ἔχει σε διὰ φροντίδος· ἐν ὥρᾳ δυστυχίας, αὐ-
» τη μόνῃ συμμερίζεται σου τὰ δεινὰ καὶ μετὰ θάνατον κηδεύει σε
» καὶ ἐνταφιάζει λαμπρῶς. Ταῦτα λογίζου, ὅταν καταλαμβάνῃ σε
» ἢ λύπη τεθορυβημένον ἐκ τῶν οἰκιακῶν περισπασμῶν, καὶ οὕτω
» τὰ πάντα θέλεις ἀνεχθῆ, ἀλλ' ἂν μόνον τὰ λυπηρὰ καὶ οὐδὲν πλέον
» θέλῃς νὰ ἐξετάζῃς, τότε, βεβαίως, μέχρι τελευταίας πνοῆς θέ-
» λεις πάσχει.» Ἄν ἢ περικοπῇ αὐτὴ ἔχῃ εἰρωνείας ἢ μὴ, ἀγνο-
» οῦμεν ἡμεῖς, ὅτι λείπεται ἢ ἀπόκρισις· ἀλλὰ τὸ καθόλου συμπέρα-
» μα δὲν φαίνεται συνηγοροῦν τῷ γάμῳ. «Ἄν ἔχῃς σώας τὰς φρέ-
» νας, ἄπεχε τοῦ γάμου, καὶ μὴ ἀλλάξῃς τὴν ἐνεστώσαν ζωὴν σου.
» Ἐγὼ ἔλαβα γυναῖκα, ἐγὼ, καὶ διὰ τοῦτο συμβουλεύω σε ν' ἀπέ-
» χῃς.—Ἄλλ' ἀπεφάσισα ἤδη ὁ κύβος ἐρρίφθη! — Δεῦτε λοιπὸν καὶ
» ὁ θεὸς μετὰ σοῦ! ἐμβαίνειεις εἰς πέλαγος ἀμηχανιῶν καὶ πέλαγος
» οὐχὶ ὡς τὸ τῆς Αἰγύπτου, ἢ τὸ Λυβικόν, ἢ τὸ Αἰγαῖον, ὅπου τοῦ-
» λάχιστον ἐκ τριάκοντα πλοίων ναυαγούντων σώζονται τρία· εἰς
» τὸ πέλαγος τοῦτο ὅλοι ἐξαφανίζονται καὶ οὐδεὶς σώζεται.»

(Ἐπεταί.)

(α) Quand nous nous mettons quelque chose en la tête,
Que l'homme le plus fin ne soit pas une bête . . .

ΥΠΟΤΥΠΩΣΙΣ¹

ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΥΓΛΩΤΤΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ Δ'. ΑΙΩΝΑ,

ΥΠΟ ΤΟΥ ΓΑΛΛΟΥ ΒΙΛΛΕΜΑΙΝΟΥ.

Ο ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ.

(Μετάφρασις Βερναιμ M. 'Αγιοταφίτου).

Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς δὲν ἔχει μὲν τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, εὐμοιρεῖ ὅμως λαμπροτέρας καὶ χαριστέρας φαντασίας· ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὢν κατ' ἀρχὰς ὑπαδὸς τῆς τῶν θεϊστῶν Ὑψισταρίων (α) αἵρέσεως, ἠσπάσατο ἔπειτα τὸν χριστιανισμόν, καὶ προσχειρίσθη ἐπίσκοπος τῆς Ναζιανζοῦ· ὁ νέος Γρηγόριος, φοιτήσας ἐν πρώτοις εἰς τὰς σχολὰς τῆς Καισαρείας, ἔπειτα εἰς τὰς τῆς Παλαιστίνης, καὶ τέλος εἰς τὰς τῶν Ἀθηνῶν, διέτρεξεν, ὡς ὁ Μέγας Βασίλειος, ὅλον τὸ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας στάδιον, ἵνα φθάσῃ εἰς τὸ εὐαγγέλιον. Ὁ Γρηγόριος φαίνεται διέτριψεν ἐν Ἀθήναις πλείοτερον ἢ ὁ φίλος αὐτοῦ Βασίλειος, παραδοὺς καὶ μαθήματα ῥητορικῆς· ἀλλὰ, μετὰ τινα ἀναβολὴν, ἀπῆλθεν πρὸς συνέντευξιν μετὰ τοῦ Βασιλείου ἐν τῷ ἡσυχαστηρίῳ αὐτοῦ, οὗτινος τὴν χαρίεσσαν περιγραφὴν εἶδομεν ἀνωτέρω. (6)

Ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἵνα ἀντικαταστήσῃ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν θύραθεν ποιητῶν, τὴν ἀπαγορευθεῖσαν τοῖς χριστιανοῖς, ἀπεμμήσατο τὰ διάφορα τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν εἶδη ἐν ποιήμασι θρησκευτικοῖς· τὸ ἔργον τοῦτο ἐπανάλαβε πολλὰκις καὶ ἐν ἄλλαις τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐποχαῖς πρὸς ἄνετον ἀνακούφισιν τῶν ταραχῶν καὶ θλίψεων τῆς ψυχῆς αὐτοῦ.

(α) Ἡ αἵρεσις αὕτη, ἀνάμιγμα οὖσα ἐκ τῆς τῶν εἰδώλων λατρείας καὶ τῆς ἰουδαϊκῆς θρησκείας, τὸν ὕψιστον μόνον ὁμολογεῖ Θεόν, σεβομένη τὸ πῦρ, καὶ τὴν ἡμέραν τοῦ σαββάτου τηροῦσα Σ. Μ.

(6) Ὁρα Θεξιπόνης φυλλάδ. 16.

Ὅτε ὁ Μέγας Βασίλειος προήχθη ἐπὶ τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ τῆς Καισαρείας θρόνου, ἠνάγκασε τότε τὸν φίλον αὐτοῦ Γρηγόριον ἵνα προχειρισθῇ ἐπίσκοπος τῶν Σαμίμων, μικρᾶς κωμοπόλεως, κειμένης ἐν τοῖς συνόροις τῆς ἐπαρχίας, ἀπευκαΐου καὶ στενοῦ ἐνδιαιτήματος, ἔνθα ὁ περιφανὴς τῶν Ἀθηνῶν μαθητὴς ὡς ἐξόριστος διέτριβεν· αἱ πικραὶ τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου μεμψιμοιρίαι, καὶ αἱ σκληραὶ ἐπιπλήξεις, ἄς, πολὺν καιρὸν ἔπειτα, ἀπέσθυνε πρὸς τὸν μέγαν Βασίλειον, ἀποδεικνύουσιν ὅτι καὶ οἱ μεγαλήτεροι ἄγιοι εἰσὶν ἄνθρωποι, καὶ ὅτι φιλία τοσοῦτον εὐλικρινῆς οὐκ ἦν ἀνωτέρα τῶν καταγιγῶν. Ἄλλ' ὁ Γρηγόριος, ἀπορρίψας μετ' οὐ πολὺ φορτίον, ἀπαρέσκειν αὐτῷ, ἀπῆλθεν ἵνα βοηθήσῃ καὶ ἀνακουφίσῃ τὸν πατέρα αὐτοῦ εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ναζιανζοῦ, ἔνθα διδάσκων τὸν λαόν, ὑπερήσπιζεν αὐτὸν ταῦτοχρόνως κατὰ τῶν κακώτεων τῶν Ῥωμαίων διοικητῶν, μετερχόμενος διὰ τῆς εὐγλωττίας καὶ ἀρετῆς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς θρησκευτικῆς δημαρχίας, ὅπερ, κατὰ τοὺς πρώτους τούτους αἰῶνας, ἀπετέλει μέρος τῆς ἱερατικῆς ἐξουσίας.

Ὁ χαρακτήρ οὗτος τοῦ πρωτοτύπου κηρύγματος ἐστὶν ἀξιοσημείωτος· διότι, ἀντὶ τοῦ συνιστᾶν τὴν αὐστηρὰν τῆς ἐξουσίας ἐξέσκῃσιν, ἦν εὐνοϊκὸς πρὸς τὸν λαόν, ἐπικαλούμενος πάντοτε ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἐπιείκειαν· τὴν δὲ προστασίαν ταύτην, τὴν ἐπέχουσιν τὸν τόπον τῆς ἐλευθερίας, αἱ καταχρήσεις τοῦ δεσποτισμοῦ τῶν αὐτοκρατόρων καθίστων ἀναγκαιοτάτην. Εὐκόλως λοιπὸν πᾶς τις ἐννοεῖ πόσον αἱ εὐαγγελικαὶ ἰδέαι, αἱ τοσοῦτον εἰσέτι ἀκμαῖαι, αἱ περὶ πτωχείας διδασκαλίαι, αἱ περὶ τῆς ἰσότητος, ἡ ἐξαγόρασις τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοῦ αἵματος τῆς οὐρανοῦ θυσίας, ἐνίσχουν τὰς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν καταδυναστευομένων ἀπαιτήσεις τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ὁ Κικέρων, ὁμιλῶν πρὸς τὴν μεγάλην τοῦ Καίσαρος ψυχὴν, συνεβούλευεν αὐτῷ τὴν ἐπιείκειαν καὶ τὴν ἀγαθότητα· διότι οὐδὲν πρᾶγμα, ἔλεγεν, ἐστὶ τοσοῦτο δημοτικόν, ὅσον αἱ ἀρεταὶ αὗται, αἵτινες προσεγγίζουσι τοὺς ἀνθρώπους τοῖς θεοῖς. (α) Ἀλλὰ κατὰ τὸν δ'. αἰῶνα, ὅταν ἔδει νὰ συγκινηθῇ στρατιωτικὸς ἀρχηγός, ἀμαθὴς καὶ ἀπληθὴς καὶ ἔπαρχος τυραννικὸς, οὐδὲν τις κατάρθου, ἐὰν προέτεινεν αὐτῷ δημοτικότητα καὶ δόξαν· ἦν χρεῖα ἄλλων ἰδεῶν καὶ ἄλλων ἐπαγγελιῶν· καὶ κατὰ τοῦτο ὁ χριστιανισμὸς ἦν ἀξιοθαύμαστος· οὐδὲν ὠραιότερον τοῦ λόγου ἐκείνου, δι' οὗ ὁ Γρηγόριος ἀπευθύνεται ἀλληλοδιαδόχως, ὅτε μὲν πρὸς τὸν λαόν τῆς Ναζιανζοῦ, ὅτε δὲ πρὸς τὸν Ῥωμαῖον διοικητὴν, ἐλθόντα μετὰ σπουδῆς ἵνα τιμωρήσῃ στάσιν τινα· οἱ λόγοι αὐτοῦ εἰσι πλήρεις παραμυθίας καὶ ἐλπίδος, θέλει ἵνα συμμερισθῇ τὰς

(α) Nihil tam populare quam bonitas. Oratio pro Marcello.

περιπετείαι τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, ὅτε μὲν θρηνεῖ, ἐπεὶ δὲ καθησυχάζει αὐτοῦς, ἀλλ' οὐδὲν ἄλλως καθάπτεται αὐτῶν· ἔπειτα, ἀπειθυόμενος πρὸς τὸν Ῥωμαίων διοικητὴν, ἀποβαίνει αὐστηρότερος ἐκ αὐτοῦ. « Ἐν ἀντὶ πάντων, λέγει, εἰσέ- » νεγκε τὴν φιλανθρωπίαν, ἣ χαίρει Θεὸς μᾶλλον, ἢ πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς ἄλ- » λοις, δῶρον ἴδιον, δῶρον ἄμωμον, δῶρον φιλοτιμίαν Θεοῦ προκαλούμε- » νον. . . . μὴδὲν ἀποκλειέτω τὸν οἶκτον καὶ τὴν ἡμερότητα, μὴ καιρὸς, » μὴ δυνάμεις, μὴ φόβος, μὴ μειζόνων ἀρχῶν ἐλπίς, μὴ θρασύτης τὸ πλεόν » ἔχουσα· κτῆσαι τὴν εὐνοίαν ἐν τοῖς ἀναγκαίοις καιροῖς, τὴν ἄνω χρῆσον » Θεῷ τὸν ἔλεον. » (α)

Ὡν δὲ, ὡς καὶ ὁ φίλος αὐτοῦ Βασίλειος, ἐνθερμος ζηλωτὴς τῆς τοῦ Ἀθνακίου διδασκαλίας, μετέσχε τῶν διωγμῶν, οὗς ὁ τῶν Ἀρειανῶν ὑπεραπιστής Οὐάλης διήγειρε κατὰ τῶν καθολικῶν. Ὁ Ἀρειανισμὸς κατέστη παντοδύναμος ἐν τινὶ τῆς αὐτοκρατορίας μέρει, διότι ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ αὐτοκράτωρ ἐσφετερίσθη κατὰ μικρὸν, διὰ τῶν μισητοτέρων βιαιοπραγιῶν, πάσας τὰς τῶν καθολικῶν Ἐκκλησίας· ἀλλ' οἱ καθολικοὶ, οἵτινες τοιοῦτοτρόπως ἐσφετερίσθησαν τὰς δημοσίας τοῦ θρησκευματος αὐτῶν ἀσκήσεως, πολυάριθμοι ὄντες ἐν τῇ βασιλευούσῃ, ἀπεφάσισαν ἵνα ἐκλέξωσιν ἀρχιεπίσκοπον ἄνδρα ἐνδοξόν, εὐγλωττον, καὶ δυνάμενον, διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ἀντιπαλαῖσαι κατὰ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ Ἀρειανισμοῦ.

Ὁ Γρηγόριος, μικρὸν τι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐγκαταλιπὼν τὴν διοίκησιν τῆς ἐν Ναζιανζῷ Ἐκκλησίας, ἀπεσύρθη μὲν εἰς τὴν Ἰσαυρίαν, ἀλλ' οὐδὲν ἄλλως ἀποβαλὼν τὴν ἐλπίδα τῆς ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ἀποκαταστάσεως τῆς ἰδίας μερίδος, ἐπανῆλθεν ἐν ταύτῃ, ἐνθα ἤρξατο κατ' ἀρχὰς ἵνα ἐκτελῇ τὰς ἱεράς Ἱεροτελεστίας ἐν τινὶ ἱερατικῷ παρεκκλησίῳ, ὀνομασθέντι, εἰς τεκμήριον τῆς ἀναγεννήσεως τῆς καταδυναστευθείσης λατρείας, Ἀναστασία. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ, ἐλυθηθέντος σύμπαντος τοῦ πλήθους ὑπὸ τῆς εὐγλωττίας τοῦ ῥήτορος, ἡ μικρὰ ἐκκλησία ἠύξθη, πρὸς μεγάλην τῶν Ἀρειανῶν ἀπελπισίαν· ὁ Γρηγόριος πολλάκις ἠπειλήθη ὑπὸ τοῦ Οὐάλεντος, ἀλλ' ἔ νικητὴς τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ Θεοδόσιος, ἐνώσας ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ τὰ δύο κράτη τῆς τε Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, καὶ ἐμπλήσας τὴν Ῥώμην τοιαύτης δόξης, οἷας ἐπὶ ἕνα αἰῶνα οὐδέποτε αὕτη ἤξιώθη, ἐκηρύχθη παραχρῆμα ὑπὲρ τῆς καθολικῆς μερίδος, καὶ ὑπεστήριξεν αὐτὴν διὰ τῶν διαταγμάτων αὐτοῦ καὶ τῶν ὀπλων· ἡ δὲ ἡμέρα, καθ' ἣν οὗτος, μετὰ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, ἦλθον πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Ἁγίας Σοφίας, τῆς τέως ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν κατεχομένης, διὰ μὲν τοὺς καθολικοὺς ὑπῆρξεν ἡμέρα ἀξιομνημόνευτος καὶ ἡμέρα θριαμβίου, διὰ δὲ τοὺς Ἀρειανούς ἡμέρα ὀργῆς καὶ

(α) Δύο. 15.

κατάρκας· οὐδεμία ἀνεξιθρησκείας ἰδέα εἰσῆρχετο τότε εἰς τὰ πνεύματα· διὸ καὶ ἡ πράξις αὕτη, ἥτις, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Γρηγορίου, ἦν ὁμοία πρὸς ἄλωσιν τινα ἐξ ἐφόδου, ἐφάνη εἰς τοὺς καθολικοὺς ὁ ὠραιότερος καὶ καὶ ἀγιώτερος θρίαμβος.

Ἄλλ' ὁ Ἀρχιεπίσκοπος, οὐδὲν ἄλλως καταχρῶμενος τῆς νίκης ταύτης καὶ τῆς ἰσχύος τοῦ Θεοδοσίου, προσεφέρετο εὐμενῶς καὶ ἠπίως πρὸς τοὺς Ἀρειανούς, σπουδάζων ἵνα μόνον διὰ τῆς πειθοῦς κερδάνῃ αὐτούς· διατηρῶν δὲ, ἐν τῷ μέσῳ τῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς αὐτῆς πολυτελειῶν, τὴν πτωχείαν τῶν πρώτων αἰῶνων, ἦν σεβαστὸς παρά τοῖς λαοῖς μόνον διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ καὶ τὸ πνεῦμα· ταχέως ὅμως ἐφάνη ὀχληρὸς πρὸς τε τοὺς αὐλικούς, τοὺς οὔτε πολυτέλειαν, οὔτε φιλαρέσκειαν παρ' αὐτῷ εὐρίσκοντας, καὶ πρὸς πάντας τοὺς καθ' ὑπόκρισιν ζηλωτὰς, τοὺς τὴν πράγματα αὐτοῦ ἀποστρεφόμενους.

Οὐδὲν ἄλλο σχεδὸν ἦν τοσοῦτο κοινὸν καὶ σύνηθες ἐν τῷ τότε χριστιανικῷ κόσμῳ, ὅσον τὸ ὑποφέρειν ἢ καταδιώκειν· διὸ καὶ ὁ Θεοδόσιος, ἀσπασάμενος τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν, ἔσπευσεν ἐκδίδων τυραννικὰ διατάγματα καθ' ὅλων τῶν διαφωνουσῶν αἱρέσεων.

Οἱ Ἀρειανοὶ ἐπίσκοποι ἀπεδιώχθησαν ἀπὸ τῆς περιοχῆς τῶν θρόνων αὐτῶν· πάντα τὰ ἰδιαίτερα σύμβολα ἀπηγορεύθησαν αὐστηρῶς, καὶ βασιλικὸν τι διάταγμα ἐπέταττε μίαν μόνην πίστιν, μίαν μόνην λατρείαν, ὁ δὲ Θεοδόσιος, ἵνα καταστήσῃ περιφανῆ καὶ πανηγυρὴ τὸν θρίαμβόν τοῦτον, συνεκάλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλην τῶν Ἀνατολικῶν ἐπισκόπων σύνοδον, (α) σκοπὸν ἔχουσαν τὸν κανονισμὸν καὶ τὴν διευθέτησιν τῶν, κατὰ τὸ μακρὸν τῆς τοῦ Ἀρειανισμοῦ κυριαρχίας διάστημα, διαφόρων ἐρίδων, τῶν περὶ τῆς νομίμου τῶν θρόνων κατοχῆς ἀναφεισῶν.

Καὶ αὐτὰ τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως δικαιώματα τοῦ Γρηγορίου διεφιλονεικοῦντο ὑπὸ τινος κυνικοῦ φιλοσόφου, ὅστις, λογισθεὶς ὡς καταδιωκόμενος καθολικὸς, καὶ ἀπατήσας τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας πατριάρχην καὶ τοὺς ἐπισκόπους τῆς Αἰγύπτου, κατέπεισεν αὐτούς ἵνα ἀποφανθῶσιν ὑπὲρ αὐτοῦ· ἀλλ' ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδος ἔσπευσεν ἵνα ἀναγνωρίσῃ καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν Γρηγόριον· πλὴν μετ' οὐ πολὺ, σχηματισθείσης φατρίας ἐν ταύτῃ τῇ συνόδῳ, ἐπεπλήχθη ὁ ἐνάρετος ἀρχιεπίσκοπος, ὡς μὴ καταδιώκων τοὺς παλαιοὺς τῆς θριαμβευούσης ἡδὴ θρησκείας ἐχθρούς· ἡ ἀ-

(α) Τὴν δευτέραν οἰκουμένην Σύνοδον τὴν συγκροτηθεῖσαν ἐν ἔτει 381· αὕτη ἀνέπτυξε καὶ ἀνεπλήρωσε τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, προσθεῖσα ἐν μὲν τῷ ζ'. ἄρθρῳ τὸ « οὐ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος, » διὰ τὴν τῶν Χιλιαστῶν αἵρεσιν, ἐν δὲ τῷ ἡ. τδ., α τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, κτλ. καὶ τὰ λοιπὰ τέσσαρα ἄρθρα, μὴ ὄντα πρότερον ἐν τῷ συμβόλῳ· ταῦτα δὲ, κατὰ τὸν Δοσίθειον, ἐγένοντο διὰ χειρὸς τοῦ ἡμετέρου Γρηγορίου. Σ. Μ.

γάπη αὐτοῦ ἐλόγισθη ψυχρότης πρὸς τὴν πίστιν!

Φίλος δὲ ὢν τῆς ἡσυχίας καὶ τοῦ μονήρου βίου, οὐδὲως ἀπεπειράθη ν' ἀντιπαλέσῃ κατὰ τῶν καταιγίδων τούτων, ἀλλ' ἔδωκε τὴν πραίτησιν αὐτοῦ πρὸς τε τὴν σύνοδον καὶ τὸν αὐτοκράτορα· ἰδὼν δὲ μετὰ πόσης ταχύτητος ἐγένετο αὕτη παραδεκτὴ, δὲν ἠδυνήθη διὰ τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ νὰ φανῇ κρείττων ἀπροσδοκῆτου καὶ θλιβεραῶς συγκινήσεως καὶ οὐδὲως πλέον ἀμφι-
ταλαντεύθῃ· συνήγαγε τὸν λαὸν καὶ τὴν σύνοδον ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ καὶ ἠ-
τήσατο καὶ ἔλαβεν, ἐν τελευταίῳ τινὶ λόγῳ, τὴν ἀπόλυσιν καὶ ἄφεσιν ἀπὸ
τῶν ἀκαμάτων αὐτοῦ ἀγώνων.

Τὸ τοιοῦτον θέαμα ἦν μέγα καὶ σπάνιον εἰς τὰ ἤθη τοῦ τότε καιροῦ·
ἡ δὲ εὐφυΐα τοῦ ῥήτορος οὐδέποτε ἄλλοτε ἐφάνη λαμπρότερα καὶ ὑψηλότερα·
ἀπολογίζεται ἀπλοῦστατα ὑπὲρ τῆς διαγωγῆς αὐτοῦ, τῶν πειρασμῶν, τῆς
πίστεως, τῶν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ λαοῦ ἀγώνων· χαρακτηρίσας δὲ γραφικ-
κώτατα τὴν φιλοδοξίαν καὶ τὰς βραδιουργίας τῶν ἐπισκόπων, ἃς συγκρίνει πρὸς
τὰς μεταβολὰς καὶ παλιβροχίας τοῦ Εὐρίπου καὶ τοὺς ἐξελιγμοὺς τῶν θεάτρων,
ἀπολογεῖται διὰ τὰς κατηγορίας ἃς προσῆψεν αὐτῷ ἡ νικήσασα φατρία·
« σκοπεῖτε γὰρ, λέγει, ἡμῶν τὰ ἐγκλήματα· τοιοῦτος χρόνος, φησὶν, ἐξ οὗ
» τὴν ἐκκλησίαν ἄγει, μετὰ τῆς τοῦ καιροῦ ῥοπῆς, καὶ τῆς τοῦ κρατοῦντος
» ὀρμῆς, τοσούτου πράγματος· τί τῆς μεταβολῆς ἡμῖν ἐπεσήμηνε; πόσοι
» καθ' ἡμῶν γεγόνασιν ὕβρισται, τί δεινὸν οὐ πεπόνθαμεν; . . ὦν τί τοῖς
» πεποιηκόσιν ἀντεδεδώκαμεν; ἐπειδὴ τὸ ἐξεῖναι ποιεῖν, εὐ ποιοῦν ἀντεστρά-
» φη, καὶ παιδεύειν ἔδει τοὺς ὕβριστάς . . εἶτα τί; γεγόναμεν ἰσχυρότεροι,
» καὶ διαπεφεύγασιν οἱ διώκοντες· τοῦτο γὰρ αὐτάρκης ἐμοὶ τιμωρία κατὰ
τῶν ἀδικούντων ἢ τοῦ ἀντιδρᾶν ἐξουσία. » (α) Ἐλεεινολογεῖ ἀκολούθως μετ' εὐ-
γλωττίας τοὺς ἄγαν ἐντελεῖς καὶ δικαίους περὶ τὴν ἀντίδοσιν τῶν κακῶν
ἀνθρώπων, οἵτινες ἐναποτιθέασι τὴν ἑαυτῶν ἀπελευθέρωσιν μόνον ἐν τῷ
τρόμῳ, ὃν ἐμπνέουσι καὶ ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ χρήσει τῆς ἐξουσίας· ἀπολογεῖ-
ται πρὸς τοὺς κατηγορήσαντας τὸ ἀφιλότιμον (λιτὸν) τῆς αὐτοῦ τραπέζης καὶ
τὸ ταπεινὸν τῆς συνοδείας « ἠγνόουν, λέγει, μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ εἰρωνείας
» ὅτι πρὸς ὑπάτους ἡμῖν ἢ ἄμιλλα, καὶ στρατηγῶν υἱοὺς εὐδοκιμωτάτους . .
» εἰ ταῦτα δεινὰ γέγονε, χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην· ἄλλον προστή-
» σασθε τὸν ἀρέσοντα τοῖς πολλοῖς. Ἐμοὶ δὲ δότε τὴν ἐρημίαν, καὶ τὴν ἀ-
» γροικίαν, καὶ τὸν Θεὸν, ᾧ μόνῳ καὶ διὰ τῆς εὐτελείας ἀρέσομεν » (β)
ἀποπερατῶν δὲ τοὺς λόγους τούτους, ὁ εὐγλωττος ῥήτωρ ἀσπάζεται πάντας
τοὺς ἐν τῇ μνήμῃ αὐτοῦ παρουσιασθέντας τόπους, πάντας ὅσους ἡγάπα καὶ

(α) Λόγ. λβ'.

(β) Δὲ τὸ θ.

ἔμελλεν ἐγκαταλιπεῖν· α χαίροις, λέγει, Ἀναστασία μοι, τῆς εὐσεβείας ἐπώ-
» νυμε· σὺ γὰρ τὸν λόγον ἡμῖν ἐξάνεστησας, ἔτι καταφρονούμενον, τὸ τῆς κοι-
» νῆς νίκης χωρίον, ἡ νέα Σιλωμ, ἐν ἣ πρώτον τὴν σκηνὴν ἐπήξαμεν, τεσσαρά-
» κοντα ἔτη περιφερομένην ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ πλανωμένην· σὺ τε ὁ μέγας ναὸς
» ρῦτος καὶ περιβόητος, ἡ νέα κληρονομία, τὸ νῦν μέγας εἶναι παρὰ τοῦ λό-
» γου λαβὼν, ὃν Ἰεσοῦς πρότερον ὄντα, Ἱερουσαλὴμ πεποιήκαμεν· ὑμεῖς τε
» ὅσοι μετὰ τοῦτον εὐθύς τοῖς κάλλεσιν, ἄλλος ἄλλο τι τῆς πόλεως μέρος
» διειληφότες, ὡσπερ σύνδεσμοὶ τινες καὶ τὸ γειτονοῦν οἰκιοῦμενοι . . .
» χαίρετε Ἀπόστολοι, ἡ καλὴ μετοικία, οἱ ἐμοὶ διδάσκαλοι τῆς ἀθροίσεως
» εἰ καὶ μὴ πολλάκις ἡμῖν ἐπανηγύρισα, ἴσως τὸν τοῦ ὑμετέρου Παύλου Σατᾶν
» περιφέρων ἐν τῷ σώματι πρὸς τὸ συμφέρον· χαῖρέ μοι, ὦ καθέδρα, τὸ
» ἐπίφθονον ὕψος τοῦτο καὶ ἐπικίνδυνον, ἀρχιερέων συνέδριον, ἰσρέων αἰδοῦ
» καὶ χρόνῳ τετιμημένον, ὅσον τε ἄλλο περὶ τὴν ἱεράν τράπεζαν λει-
» τουργικὸν Θεῷ τῷ ἐγγίζοντι· χαίρετε Ναζωραίων (α) χοροστασίαι, ψαλμῳ-
» διῶν ἀρμονίαι, στάσεις πάννουχοι, παρθένων σεμνότης, γυναικῶν εὐκο-
» σμίαι, χηρῶν ὀρφανῶν συστήματα, πτωχῶν ὀφθαλμοὶ πρὸς Θεὸν καὶ πρὸς
» ἡμᾶς βλέποντες· χαίρετε οἱ φιλόξενοι καὶ φιλόχριστοι, καὶ τῆς ἐμῆς
» ἀσθενείας ἀντιλήπτορες· χαίρετε τῶν ἐμῶν λόγων ἐρασταί, καὶ δρόμοι καὶ
» συνδρομαί, καὶ γραφίδες φανεραὶ καὶ λανθάνουσαι, (β) καὶ ἡ βιαζομένη
» κιγκλῖς (γ) αὕτη τοῖς περὶ τὸν λόγον ὠθιζομένοις· χαίρετε, ὦ βασιλεῖς καὶ
» βασιλεία, ὅσον τε περὶ τὸν βασιλέα θεραπευτικὸν καὶ οἰκίδιον· εἰ μὲν
» καὶ βασιλεῖ πιστὸν, οὐκ οἶδα, Θεῷ δὲ τὰ πλεῖον ἄπιστον· κροτήσατε
» χεῖρας, ἄρατε εἰς ὕψος τὸν ῥήτορα ὑμῶν· σεσίγηκεν ὑμῖν ἡ πονηρὰ γλώσ-
» σα καὶ ἄλως »

« Χαίρε, ὦ μεγαλόπολι καὶ φιλόχριστε· μαρτυρήσω γὰρ τάληθῆ, καὶ
» εἰμὴ κατ' ἐπίγνωσιν ὁ ζῆλος· πεποιήκε χρηστοτέρους ἡμᾶς ἡ διάζευ-
» ξις· πρόσσιτε τῇ ἀληθείᾳ, μετασκευάζεσθε γοῦν . . . χαίρεις Ἀνατολῆ
» καὶ Δύσει, ὑπὲρ ὧν καὶ ὕφ' ὧν πολεμούμεθα, μάρτυς ὁ εἰρηνεύων ἡμᾶς, ἂν
» ὀλίγοι μιμησῶνται τὴν ἐμὴν ὑποχώρησιν· ἐπὶ πᾶσι τε καὶ πρὸ πάντων
» βοήσομαι· χαίρεται ἄγγελοι τῆς δε τῆς ἐκκλησίας ἔφοροι, καὶ τῆς ἐμῆς
» παρουσίας καὶ ἐκδημίας· χαῖρέ μοι, ὦ Ἁγία Τριάς, τὸ ἐμὸν μελέτημα
» καὶ καλλώπισμα, καὶ σῶζιο τοῖς δε, καὶ σῶζοις τοὺς δε, τὸν ἐμὸν λαόν,
» καὶ ἄγγελιοῦ μοι διὰ παντὸς ὑψουμένη καὶ αὐξουμένη, καὶ λόγῳ καὶ πο-
» λιτείᾳ· τεκνία, φυλάσσετέ μοι τὴν παρακαταθήκην, μέμνησθέ μου τῶν λι-

(α) Μοναχῶν, ἀντὶ τοῦ Ναζωραίων.

(β) Ἐννοεῖ τοὺς ταχυγράφους, οἵτινες, κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν, παρόντες ἐν ταῖς ἐκκλη-
σίαις, ἐγγράφον τοὺς ἐκφωνουμένους λόγους.

(γ) Λόγ. λβ'.

» θαυμάϊν· ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν
» Ἀμήν. (α)

Ἐκφωνήσας τοὺς συγκινητικούς τούτους καὶ πλήρεις χάριτος λόγους, ὁ εὐγλωττος ῥήτωρ, ἐκτεθειμένος πάντοτε εἰς τὰ μίση, ἅπερ μῆτε τὰ πρό-
τερήματα, μῆτε ἡ ἀρετὴ διαλύουσι καὶ ἀφοπλίζουσι, κατέλιπε τὴν Κων-
σταντινούπολιν· ἐπιστρέψας δὲ κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Καισάρειαν, ἐνθα ἐτί-
μησε τὴν μνήμην τοῦ ἀρτίως πρὸς Κύριον ἐκδημήσαντος Βασιλείου, καὶ
ἔχων τὴν καρδίαν πλήρη θλίψεων, ἀπεσύρθη εἰς τὴν γενέθλιον αὐτοῦ πα-
τρίδα τὴν Ἀριανζόν, ἐνθα, μακρὰν τῶν αὐλῶν καὶ τῶν συνόδων, διήλθε
τὸ ἐπιλοίπον τῆς ζωῆς, ἐνασχολούμενος εἰς τὴν καλλιέργειαν μικροῦ τινος
κῆπου, καὶ ἐπανερχόμενος εἰς τὸν ἔρωτα ἐκεῖνον τῆς ποιήσεως, ὅστις κατε-
κλήυσε τὴν νεότητα αὐτοῦ.

Τὰ πλεῖστα τῶν ποιημάτων αὐτοῦ εἰσὶ μελέται θρησκευτικαί· ἀλλὰ μὲν
ὅλην τὴν διαφορὰν τῶν πνευμάτων καὶ τῶν χρόνων, ἔχουσι πολὺν τὴν συγ-
γένειαν πρὸς τοὺς βεμβασμούς τῆς ποιητικῆς φαντασίας τῶν καθ' ὑμᾶς
χρόνων, οἵτινες εἰσὶν ὅλως σκεπτικοὶ καὶ ἐν τοιαύτῃ κοινωρικῇ προό-
δῳ. Ἐν ἐκ τούτων μάλιστα, ἐνθα κατὰ πάντα διατηροῦνται οἱ χαρακτῆρες
ἀκμαίας καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ταραχῇ αὐτῆς ἀνυποκρίτου πίστεως, φαίνεται ἡ-
μῖν προλαβὼν τὰς ὠραιότερας τοῦ μελαγχολικοῦ ἡμῶν αἰῶνος ἐμπνεύσεις
κατὰ τὸ ἀφελὲς τοῦ θελήτηρου.

Χθολίξος ἐμοῖς ἀχέσει τετραυμένος οἶος ἀπ' ἄλλων,
ἤμην ἐν σκιερῷ ἄλασι θυμὸν ἔδων.

Καὶ γάρ πως φιλέω τόδε φάρμακον ἐν πανθέσειν,
Αὐτὸς ἐμῷ θυμῷ προσλαλέειν ἀκέων.

Ἀῦραι δ' ἐψιθύριζον ἀμ' ὀρνίθεσσιν] αἰδοῖς,

Καλὸν ἀπ' ἀκρεμόνων κῶμα χαριζόμεναι.

Καὶ μάλα περ θυμῷ κεκαφηότι· οἱ δ' ἀπὸ δένδρων

Στηθόμελεῖς, λιγυροὶ, ἡελίοιο φίλοι,

(α) Τὸ πάλαι, ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς, ὁ χορὸς διαχωρίζετο ἀπὸ τοῦ ἐπιλοίπου τοῦ ναοῦ, τοῦ
κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐκκλησία ὀνομαζομένου, διὰ τινος διαφράγματος κιγκλιδοῦ, κιγκλι-
δες ἢ κάγκελοι λεγομένου· τὸ διάφραγμα τοῦτο ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ θρόνου, ὅστις ἦν καθιε-
ρωμένος διὰ τοὺς βασιλεῖς, μέχρι τοῦ ἀπέναντι μέρους αὐτοῦ· καὶ ἐν μὲν τῇ ἀνατολῇ οἱ
βασιλεῖς ἴσταντο ἐντὸς τῶν κιγκλίδων· ἐν δὲ τῇ δύσει ὁ θρόνος αὐτῶν ἦν ἐντὸς τοῦ χο-
ροῦ πλησίον τῶν κιγκλίδων· τὰς κιγκλίδας ταύτας τίθησι καὶ σήμερον, ἀπαρἀλλάκτως ὡς
τὸ πάλαι, καὶ ἡ Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτὰς, καθ' ἃς συρρέει
πολὺς λαὸς, ἵνα ἐλευθερώτερον ἐκτελῶνται αἱ ἱεροπραξίαι. Οἱ ἐπίσκοποι ἐκῆρυττον τότε ἰ-
στάμενοι ἐπὶ τῶν βιβλίων τοῦ ἱεροῦ βήματος, ὁ δὲ ἄμβων ἔκειτο ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ, ἔ-
χων σχῆμα ἀνωλογίου ἱκανῶς ἐκτεταμένου· τοῦτον προετίμησεν ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος,
ντὶ τῶν βιβλίων τοῦ ἱεροῦ βήματος, ἵνα κέλλιον ἀκούηται ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Σ. Η.

Τέττιγες λαλαγεῦντες ὄλον καταφώνεον ἄλσος.

Παρ' δ' ὕδωρ ψυχρὸν ἐγγύς ἐκλυζέ πόδας.

Ἦκα ῥέον δροσεροῦ δι' ἄλσεος· αὐτὰρ ἔγωγε

Τὼς ἐχόμην κρατερῶς ἄλγεος, ὡς ἐχόμην.

Τῶν μὲν γὰρ οὐκ ἀλέγιζον, ἐπεὶ νόος, εὔτε πυκασθῆ

Ἄλγεσιν, οὐκ ἐθέλει τέρψιος ἀντιάειν.

Αὐτὸς δὲ, στροφάλιγγιν ἐλισσομένοιο νόοιο,

Τοίην ἀντιπάλων δῆρον ἔχων ἐπέων.

Τίς γενόμην, τίς δ' εἰμί, τίς δ' ἔσομαι; οὐ σάφα οἶδα,

Οὐδὲ μὲν ὅστις ἐμοῦ πλειότερος σοφίην.

Ἄλλ' αὐτὸς νεφέλη κεκαλυμμένος ἐνθα καὶ ἐνθα,

Πλάζομαι οὐδὲν ἔχων, οὐδ' ὄναρ ὦν ποθέω.

Πάντες γὰρ χθαμαλοὶ καὶ ἀλήμονες, οἷσι παχείης

Σαρκὸς ἐπικρέμαται κυανὴ νεφέλη.

Κεῖνος δ' ἔστιν ἐμοῦ σοφώτερος, ὅς πλέον ἄλλων

Ἦπαφεν ἧς κραδίης ψευδος ἐτοιμολόγον.

Εἰμί· φράζε τί τοῦτο; τὸ μὲν παρέθρεξεν ἐμοῖο,

Ἄλλο δὲ νῦν τελέθω, ἄλλ' ἔσομ', εἰ γ' ἔσομαι.

Ἐμπεδον οὐδέν· ἔγωγε ῥόος θολεροῦ ποταμοῦ

Αἰὲν ἀπερχόμενος, ἔσταός οὐδὲν ἔχων.

Τίπτε με τῶν δ' ἐρέεις, τί δέ σοι πλέον εἰμί, δίδαζον·

Καὶ νῦν τῇ δε μένων, δέρεο μὴ σε φύγω.

Οὔτε δις ὄν τοπάρριθε ῥόον ποταμοῦ περήσεις

Ἐμπαλιν, οὔτε βροτὸν ὄψαι, ὄν τὸ πάρος.

Ἦν πάρος ἐν χορῷ πατρός, ἔπειτα μ' ἐδέξατο μήτηρ,

Εὐνὸν δ' ἀμφοτέρων· ἐνθεν ἔπειτα κρέας

Ἄκριτον, ἄβροτον, αἰσχος ἀνείδεον, οὔτε λόγοιο,

Οὔτε νόου μετέχον, μητέρα τύμβον ἔχον.

Δίς ταφές, ζῶντες ἐπὶ φθορᾷ· ἦν γὰρ ὀδεύω

Ζωὴν, τὴν δ' ὀρώω τῶν ἐτέων δαπάνην,

Ἦ μοι γῆρας ἔχευεν ὀλοῖτιον· εἰ δέ με κείθι

Αἰὼν οὐ φθινύθων δέξεται, οἷα φάτις,

Φράζσο μὴ ζωὴ μὲν ἔχη μόρον, ἡ δὲ τελευτῆ

Ζωὴ σοί γε πέλη, ἔμπαλιν ἢ δοκέεις. (α)

Ἐν τῷ ὄργασμῳ τῆς ἀνυπομόνου αὐτοῦ περιεργείας ὁ ποιητῆς ἐξακολουθεῖ
ἔρωτων τὴν μυστηριώδη καὶ διπλῆν ἡμῶν φύσιν.

(α) Ποιημ. γ'. περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Ψυχῆ.

Τίς, πόθεν, ἢ τί πέλεις; τίς δέ σε νεκροφόρον

Θήκατο καὶ στυγερῆσι πέδαις ἐνέδησε βίοιο,

Ἐς χθόνα βροθυμένην πάντοτε; πῶς ἐμίγης

Πνεῦμα πάχει, σαρξὶν δὲ νόος, καὶ ἄχθει κούφη;

Ταῦτα γὰρ ἀλλήλοις μάρνεται ἀντιθέτως.

Εἰ μὲν δὴ σάρκεσιν ὁμοσπορὸς ἐς βίον ἤλθες,

Ἦ μοι συζυγίης τηλόθεν οὐλομένης!

Εἰκὼν εἰμὶ Θεοῦ, καὶ αἴσχεος υἱὸς ἐτύχθην, |

Αἰδέομαι τιμῆς μητέρα μαργοσύνην.

Ῥεῦσις γὰρ μ' ἐφύτευσεν, ὁ δ' ἐφθιτο, νῦν βροτὸς, αὔθις

Οὐ βροτὸς, ἀλλὰ κόνις· ἐλπίδες ὑσταταί·

Εἰ δὲ σύγ' οὐρανίη, τίς, ὅθεν; ποθέοντα δίδαξον.

Εἰ μὲν ἄημα Θεοῦ καὶ λάχος, ὡς φρονεῖς,

Ῥίψον ἀτασθαλίην καὶ πείθομαι. (α)

Ἄλ' ἐν μέσῳ τῶν δισταγμῶν τούτων ὁ ποιητὴς ἐφίσταται ἐκπεπληγμένος· μέμφεται καὶ ἀναίρει τοὺς λόγους αὐτοῦ, καὶ προσπίπτει ἐνώπιον τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἣν λατρεύει.

Νῦν ζῆφος, αὐτὰρ ἔπειτα λόγος (ἀλήθεια)· καὶ πάντα νοήσεις,

Ἦ Θεὸν εἰσορῶν ἢ πυρὶ θαπτόμενος.

Ἦ μοι ταῦτ' ἐπάεισε φίλος νόος, ἄλγος, ἔπεσσεν·

Ὅψέ δ' ἀπὸ σκιεροῦ ἄλσεο; οἴκαδ' ἔβην,

Ἄλλοτε μὲν γελῶν ἑτερόφρονα, ἄλλοτε δ' αὐτε,

Κῆρ ἄσχει σμύχων, μαρναμένοιο νόου. (β)

Ἀναμφιβόλως, ἐν τῷ μίγματι τούτῳ τῶν συγκινήσεων καὶ τῶν ἀφρημένων ιδεῶν, ἐν τῇ ἀντιθέσει ταύτῃ τῶν τῆς φύσεως ὠραιότητων πρὸς τὰς ἀνησυχίας καρδίας βασανιζομένης ὑπὸ τοῦ αἰνίγματος τῆς ἡμῶν ὑπάρξεως καὶ ζητούσης ἐπαναπαυθῆναι ἐπὶ τῇ πίστει, ἐνυπάρχει ἰδιάζον τι θέλγητρον· ἢ ποίησις αὕτη οὐκ ἔστιν ὁμηρικὴ, ἀλλ' ἄλλη τις, ἔχουσα τὴν ἀλήθειαν, τὸν νεωτερισμὸν καὶ τὸ μεγαλεῖον αὐτῆς· ταύτην προτιμῶ μᾶλλον τῶν ἄλλων ἐπιτετηδευμένον ἀπομιμήσεων, δι' ὧν ὅτε Γρηγόριος καὶ ἄλλοι χριστιανοὶ ἠθέλησαν νὰ μεταφέρωσιν, ἐπὶ θρησκευτικῶν ἀντικειμένων, τοὺς τύπους τοῦ ἀρχαίου τῶν μουσῶν ἰδιώματος· ἐν ταύταις πάντως τὸ ἐπιχείρημα ἔμελλεν εἶναι ἐπισφαλές καὶ νόθον· δὲν περιεσώθησαν τὰ τοιοῦτου εἶδους πονήματα, ἅπερ ἐπεχείρησαν δύο τῆς Ἀσιατικῆς Ἑλλάδος χριστιανοὶ

[α] Αὐτόθι.

[β] Αὐτόθι.

ὁ Ἀπολλινάριος (α) καὶ ὁ ὁμώνυμος αὐτοῦ υἱὸς (β)· ἀλλ' ἡ τραγωδία ὁ Χριστὸς πάσχων (γ) δίδωσιν ἡμῖν ἰδέαν τινὰ τούτων· πλὴν καὶ αὕτη, μεταξὺ τοῦ ξηροῦ καὶ ἀκόμψου τῶν Εὐριπιδείων στίχων κέντρωνος, ἐμπεριέχει καὶ τινὰ μέρη παθητικά. Θυμαστόν ἐστι πρὸ πάντων τὸ συγκινητικὸν ἄμα καὶ τολμηρὸν ἐκεῖνο μέρος, ἔνθα, παρὰ τῷ σταυρῷ, ἡ τεθλιμμένη μήτηρ ἐπιτυγχάνει παρὰ τοῦ ἐκ πνεύματος υἱοῦ αὐτῆς τῆς συγχωρήσεως τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, ὅστις, κατ' αὐτὴν, ἠμάρτησεν ἕνεκα τοῦ τῶν ἀνθρώπων φόβου (δ).

[α] Ἐπίσκοπος τῆς ἐν Συρίᾳ Λαοδικείας, ὁ Πρεσβύτερος λεγόμενος.

(β) Ἐπίσκοπος καὶ οὗτος τῆς αὐτῆς ἐπαρχίης προχειρισθείς, καὶ ἀρχηγὸς μετὰ ταῦτα τῆς τῶν Ἀπολιναρίων ἢ Ἀπολιναριστῶν αἵρέσεως γενόμενος. Τὰ κυριώτερα τῆς αἵρέσεως αὐτοῦ κεφάλαιά εἰσι ταῦτα· ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἔλαβε ψυχὴν μόνον αἰσθητικὴν, οὐχὶ δὲ καὶ λογικὴν· ὁ μονογενὴς υἱὸς ἔστι θνητὸς καὶ κατὰ τὴν τρίήμερον ἐκείνην νεκρῶσιν συναπνεκρώθη καὶ ἡ θεότης, ἥτις ὅμως ἀνεκλήθη ἐκ τοῦ θανάτου δι' ἀγαθότητα τοῦ Πατρὸς· ἀλλ' ἡ μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει β'. Οἰκουμένη ἑκείνη τε καὶ τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ ἀναθέματι παρέδωκε (καν. β'), ὁ δὲ Γρηγόριος τὰ δόγματα αὐτῆς πληρέστατα ἀνεσκεύασεν ἐν ἐπιστολῇ πρὸς Κληδόνιον καὶ λογ. νά. καὶ νδ'.

(γ) Ὅτι ἡ τραγωδία αὕτη οὐκ ἔστι ποίημα Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, ὑπὸ πολλῶν κριτικῶν ἀπεδείχθη, διότι οὔτε τὸ γενναῖον ἐκεῖνο ἔχει καὶ ἐμβριθές, ὅπερ ἐπανθεῖ συνήθως ἐν ταῖς τοῦ Θεολόγου ποιήμασιν, οὔτε ἡ λέξις ἐστὶν ὅλως καθαρὰ, οὔτε αἱ ἐννοιαὶ λίαν ὑψηλαὶ καὶ ἐπ' ἀκριβεῖα ὄρθαι, οὔτε ἀπαντῶνται ἐν αὐτῇ παρομοιώσεις, ὧν πολλὴν τὴν χρῆσιν ποιεῖται ὁ θεὸς πατήρ· ταῦτα καὶ ἕτερα μείζονα τούτων ἐλαττώματα ἐξελέγχουσι τὸ κλοπιμαῖον τῆς τραγωδίας. Τινὲς ποιητὴν ταύτης ἐξελάβον Ἀπολλινάριον τὸν Λαοδικείας ἐπίσκοπον, ἀλλὰ καὶ ταύτην τὴν γνώμην λόγῳ ἀρκούντως ἰσχυροὶ ἀναιροῦσιν· ἴσως γνήσιος ταύτης ποιητῆς ἐστὶν Γρηγόριος ὁ Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος; ὁ περὶ τὸ 372 ἔτος ἀκμάσας καὶ μεγάλην περὶ τὴν ποίησιν φήμην ἀποκτήσας (Εὐάγ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε. κεφ. β'), πιθανὸν δὲ ὅτι ἡ ὁμωνυμία ἔδωκεν ἀφορμὴν ἵνα προκύψῃ σύγχυσις μεταξὺ αὐτοῦ τε καὶ τοῦ ἡμετέρου Γρηγορίου (ἄρα Φιλ. καὶ Κριτ. Ἱστορ. τῶν Ἁγίων Πατέρων ὑπὸ Κ. Κοντογιάννου.) Σ. Μ.

(δ) Χάριν τῶν φιλομαθῶν ἀναγνωστῶν μεταφέρωμεν ἐνταῦθα τὸ περὶ οὗ τοῦ λόγου χωρίον ἐν ᾧ ἡ Θεοτόκος ἱσταμένη παρὰ τῷ σταυρῷ συνδιαλέγεται μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, τὸ ἡμιχόριον ἀκούσαντες ἐκεῖ που πλησίον στεναγμοῦ λέγει·

Ἄ, ἄ, πολυστόνων αἶον ἰαχὰν γῶν,
Φωνὴν ἔκλυον, ἔκλυον βοὰς στόνων.
Θεοκλυτεῖ τις δ' ὡς κακὸν βέξας μέγα,
Θεοκλυτεῖ δ' ὡς ἄρα δεινὰ τις παθῶν.
Καὶ μὴν ὁ κλεινὸς ἄπο δὴ στείχει Πέτρος
Σκυθρωπὸς, οἰκτρὸς καὶ κατανενηγμένος.

Ἐκ τούτων λαβοῦσα ἀφορμὴν ἡ Θεοτόκος λέγει·

Τί, Πέτρε, θρηναῖς; δεῖν' ἐπραξας, ἀλλ' ὅμως
Ἐτ' ἐστὶ καὶ σοὶ τῶν δε συγγνώμης τυχεῖν.
Ἦ τέκνον, ὦ φίλτατον, ὦ Θεοῦ λόγε,
Σύγγνωθ' ἁμαρτεῖν δ' εἰκὸς ἀνθρώπων, τέκνον.
Καὶ Πέτρος ἐξήμαρτε, τοὺς ὄχλους τρέσας.

Διὰ τούτων τῶν νέων τῆς θεωρητικῆς ποιήσεως τύπων, καὶ τῆς δι' ἑαυτὸν κατηφείας τοῦ ἀνθρώπου, διὰ ταύτης τῆς ὀλίγον γνωστῆς εἰς τοὺς ἀρχαίους ποιητὰς μυστικῆς μελαγχολίας, ἡ χριστιανικὴ φαντασία ὤφειλε προπάντων, ἵνα, οὐδόλως μειονεκτοῦσα, ἔλθῃ εἰς ἀμίλλαν πρὸς αὐτούς.

(Ἐπεταί.)

ΠΕΡΙ ΠΡΟΥΤΣΙ,

Ἐρχαίων κατοίκων τῆς Πρωσσίας.

Κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα ὡς ἔγγιστα ἡ ἱστορία ποιεῖται μνεῖαν περὶ τῶν *Προύτζι*, ἀρχαίων τούτων κατοίκων τῶν χωρῶν, τῶν προσκλυζομένων ὑπὸ τῶν ποταμῶν Βιστούλα καὶ Νιεμένου, πρὶν ἢ ἀμφοτέροι, ἀπορρέουσιντες εἰς τὴν Βαλτικὴν θάλασσαν, πρὸς δυσμὰς ὁ μὲν, πρὸς ἀνατολάς ὁ δὲ, ἀποτελέσσωσι τὴν κοιτίδα τῆς Πρωσσιῆς μοναρχίας. Συγγραφεῖς δὲ ἀρχαῖοί τε καὶ νεώτεροι ὀλίγα τινα ἀναφέρουσι περὶ καταγωγῆς, ἠθῶν, κυβερνήσεως καὶ ἱστορίας τοῦ ἀρχεγόνου τούτου λαοῦ.

Ἐὸ δὲ Σωτήρ ἡμῶν ἀποκρίνεται πρὸς τὴν Θεοτόκον

Στείχουσα νῦν ἄπειθι, μῆτερ Παρθένε,
 Λύω δὲ Πέτρῳ σφάλμα, χρῆζούσης σέθεν.
 Καὶ γὰρ πάροικεν σοῖς ἐπειθόμην λόγοις
 Σῆς εὐσεβείας, κ' ἀγαθῆς φροντίδος

παραινῶ μηδένα βροτῶν στυγεῖν,
 Μηδ' οἱ μ' ἀπῆρσησαν ἀνόμως ξύλω.

Θεοτ. ὦ μοι φρονὸς σῆς εὐαγεστάτης ἀεὶ,
 Ὡς οὐδὲ πάσχων δυσμεναίνεις τῷ γένει,
 Οὐδὲ προσηλώσασιν ὀργίζῃ ξύλω.
 Τίς γὰρ ἂν ἔτλη θυμὸν ὀργῆς σου, τέκνον;
 Ἐ τίς ἀγαγάκτησιν ὑπέστη σέθεν;

Οἱ *Προύτζι* φαίνονται Σκανδιναυκῆς καταγωγῆς, λαὸς μιγὰς ἐξ *Αἰστοῶν*, *Ἰστοριῶν*, *Βενέδων* καὶ *Τουτόνων*. Δύσκολον τὸ νὰ ὀρισθῇ ὁ χρόνος καθ' ὃν καὶ ἡ ἐπιδρομὴ, συνσπεία τῆς ὁποίας ἠνώθησαν εἰς ἓν ἔθνος αἱ τρεῖς αὐταὶ ὀρδαὶ καὶ ἀπεδέχθησαν τὸ κοινὸν ὄνομα, ὑφ' ὃ τοῦ λοιποῦ ἀναγνωρίζονται. Ἡ ἔτυμολογία τοῦ ὀνόματος αὐτῶν ἔδωκε τροφήν εἰς πολλὰς ἐριδας. Δύω γινώμαι, κατὰ τὰ φαινόμενα, πιθανολογοῦνται μᾶλλον· ἡ μὲν παράγει τοῦτο ἐκ δύο σλαβικῶν λέξεων *Πὸ-ρόους* = παρὰ τῷ ποταμῷ 'Ρούς' ἡ δὲ ἐκ τοῦ *Προύτς-ρέκα*, λέξεως ἀρχαίας, σημαίνουσης γῆν σκληρὰν καὶ ἀργιλώδη, ὡς εἶναι ἅπαν τὸ ἐσωτερικὸν ὀροπέδιον τῆς ἀνατολικῆς Πρωσσίας.

Οἱ Προῦτσι διηροῦντο εἰς πολλὰς διακεκριμένας ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἐλευθέρας φυλάς, ὧν γνωστότεραί εἰσι.

α) Οἱ κυρίως Προῦτσι, ὀνομαζόμενοι καὶ *Σάμβες*, τοῦτέστιν αὐτόχθονες, κατοικοῦντες ἐν Σαμβλάνδ.

β) Οἱ *Νατάγκ* ἢ κάτοικοι τῶν ὑλοτομιῶν, πρὸς νότον τῆς Πρεγέλ.

γ) Οἱ *Ναδράβοι* καὶ οἱ *Σλαβόνοι*, πρὸ τῶν Νιέμενον ποταμῶν.

δ) Οἱ *Σουδάβοι*, πρὸς τὸ νοτιανατολικὸν τῆς ἀνατολικῆς Πρωσσίας, ὀπόθεν τῷ δεκάτῳ τρίτῳ αἰῶνι μετώκησαν εἰς Λιτανανίαν.

ε) Οἱ *Γκαλένδοι* ἢ Χονδροκέφαλοι, οἵτινες κατὰ τὸν ἐπόμενον ἔτι αἰῶνα κατεῖχον τὰ νότια τῆς ἀνατολικῆς Πρωσσίας.

ς) Οἱ *Οἰρμοι*, *Ἐρμοι* ἢ *Ουέρμοι*, πιθανῶς καταγωγῆς φιλλανδικῆς, ἐξ ὧν ἐκλήθη ἡ ἐπαρχία τῆς Ἐρμελάνδης—καὶ

ζ) Οἱ *Πομεσάνοι* τελευταῖον, κάτοικοι τοῦ κάτω Βιστούλα.

Πᾶσαι αἱ φυλαὶ αὐταὶ συνεδέοντο δι' ἐθνικοῦ δεσμοῦ, γνωστοῦ ἐκ τῆς γλώσσης καὶ τῆς ἱερατικῆς ἱεραρχίας, διεπούσης τὰ τῆς κοινῆς αὐτῶν θρησκείας. Ἡ γλώσσα αὐτῶν, διάλεκτος τῆς τῶν Λιθουανίων, γενηθεῖσα ἐκ τῆς τῶν Βενέδων ἢ ἀρχαίων *Ουέδων*, ἐξηφανίσθη ἐντελῶς περὶ τὰ τέλη τοῦ XVII αἰῶνος, ἀφ' οὗ προηγουμένως πολλὰς ὑπέστη ἀλλοιώσεις καὶ στενωῶς συνεθλίβη· νῦν οὐδὲν ἔχνος σώζεται, οὐδ' εἰς τὴν διεφθαρμένην διάλεκτον τῶν χωρικῶν.

Περὶ τῆς θρησκείας τῶν Προῦτσι οὐδὲν θετικὸν γινώσκομεν, ἂν καὶ αὐτὰ, ὡς ἡ τοῦ Ουέδων, ἐλάτρευεν εἰδὸς τι τριάδος ἀγίας, συγκειμένης ἐκ τοῦ *Περκούνου*, θεοῦ τοῦ φωτός καὶ τοῦ κεραυνοῦ, τοῦ *Πικόλλου*, θεοῦ τοῦ ἄδου καὶ τοῦ *Ποτρίμπου*, θεοῦ τῆς γῆς, τῶν καρπῶν καὶ τῶν ζώων· ἀλλὰ κατωτέρας τάξεως θεότητες ἐπέυχον τῆς ἀγίας τριάδος ταύτης τὸν τόπον εἰς τὰς διαφόρους τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς φάσεις. Ὁ *Περγούβριος*, φερ' εἰπεῖν, ἐπροστάτει τῆς βλαστήσεως τοῦ χόρτου καὶ τῶν φύλλων τῶν δένδρων· ὁ *Ουάφχατος* ἐπλοῦτιζε τὸν ἄνθρωπον δι' ἀφθόνων συγκομιδῶν

λίνου καὶ καννάβου· ὁ *Περλεβερὸς* ἐβοήθει τὸν ἐργάτην, χαράττοντα τὸν πρῶτον αὐτοῦ αὐλακὰ· ὁ *Κουρζὸς* ἠγρόμπει ἐπὶ τὴν παρασκευὴν τῆς τροφῆς καὶ τῆς ἐστίασεως τοῦ χωρικοῦ· ὁ *Περδοῦτ*, παρακαλούμενος ὑπὸ τῶν ἀλιέων, ἤρχετο ἐνίοτε καὶ συνεμερίζετο σὺν αὐταῖς τὴν ἐξ ἰχθύων τροφήν των· ἴσως δὲ καὶ ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη, καὶ τὰ ἄστρα, καὶ τὰ ζῶα πάντα ἐξελαμβάνοντο ὡς ἱερά εἰς πᾶσαν ἐπαρχίαν καὶ ἦσαν ἀντικείμενα ἰδιαιτέρας λατρείας· τοῦτο τοῦλάχιστον συναγεται ἔκ τινων τεμαχίων ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ἔκ τοῦ σεβασμοῦ τὸν ὁποῖον κατὰ τὸν XVII αἰῶνα εἰσέτι προσέφερον εἰς τινὰ ζῶα, οἷα ἡ σαύρα, ὁ ὄφις, ὁ βάτραχος.

Ἐπὶ κεφαλῆς τῶν διαφόρων ἱερατικῶν τάξεων, τῶν ἐπιφορτισμένων τὴν προεδρείαν τῆς λατρείας τῶν Θεῶν, ἐτίθετο ὁ *Κρίβε*, μέγας δικαστὴς συνάμα καὶ μέγας ἱεροθύτης καὶ μέγας ἀρχιερεὺς· κατόκει συνήθως ἐν *Ρομόβ*, πόλει πρὸ χρόνων κατακρημισθείσῃ, ἀλλὰ, κατὰ τὰ φαινόμενα, κειμένη οὐ μακρὰν τῆς κεντρικῆς ἐπαρχίας τῆς *Ναταγγίας* καὶ ἴσως αὐτοῦ ὅπου ἠγέρθη τὸ μοναστήριον τῆς Ἀγίας Τριάδος. Ὁ *Κρίβε* οὗτος ἐκαλεῖτο καὶ *Κρίβε-κρίβετο*, τούτέστι δικαστὴς τῶν δικαστῶν, ἐξελέγετο δὲ μεταξὺ τῶν ἱερέων καὶ ἦτον ἰσόβιος. Τὰ χρονικὰ, καὶ τοὶ ὀλίγον αὐθεντικά, φέρουσι τὸν πρῶτον *Κρίβε* γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Βρουτέ*, ἀκμάσαντα τὸν V αἰῶνα καὶ σύγχρονον θεμελιωτῆν ἢ ἀδελφὸν τοῦ *Βαυδεβέτ*, ἡρώως ἐλθόντος ἐκ Σκανδιναυίας καὶ θεμελιωτοῦ τῆς λατρείας τῶν Προῦτσι, οὓς ἀναμφιβόλως κατέκτησε.

Μετὰ τὸν μέγαν ἀρχιερέα ἤρχετο μεγάλη σειρά ἱερέων ἢ μάγων, διηρημένων εἰς τάξεις, ἐκάστη τῶν ὁποίων εἶχε διακεκριμένης λειτουργίας. Αἱ τῶν *Συγγενότων*, αἵτινες κατεῖχον τὴν πρώτην τάξιν μετὰ τὸν *Κρίβε*, εἰσὶν ἦττον γνωσταί· τὸ ὄνομα τῶν φαίνεται σημαίνει συνεταίρους τοῦ *Σίγγε* ἢ τοῦ *Οδέν*. Αἱ λειτουργίαι τῶν *Ουαΐδελ* ἢ *Ουαΐδελλότων* (ἱερέων καὶ ἱερεῶν) κάλλιον ὠρίσθησαν καὶ ἐν ἐκάστῳ χωρίῳ ὑπῆρχόν τινες αὐτῶν, ἀποκαλούμενοι ἐπίσης *Ουαυδεβούτ*. Οἱ *Βαρίονες* τέλος ἦσαν εἰδός τι μάγων, οἵτινες διετείνοντο ὅτι θεραπεύουσι τὰς ἀσθενείας διὰ τῆς πνοῆς των.

Ἡ λατρεία, τὴν ὁποίαν οἱ Προῦτσι ἀπέδιδον τοῖς θεοῖς, ἦτον ἐπίσης βάνουος ὡς καὶ ἡ πίστις αὐτῶν. Ἰερὸν πῦρ ἔκαιεν αἰωνίως κατ' οἶκον τοῦ *Κρίβε* καὶ περίξ αὐτοῦ ἐπικηγυρίζοντο ἀγροῖκοι ἐορταί, ὃ τε μὲν ἵνα τεβῆ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν θεῶν τούτων ἢ τῶν καρπῶν συγκομιδῆ, ἢ τὰ κατοικίδια ζῶα, ὡς χοῖροι καὶ τράγοι, ὃ τε δὲ ἵνα εὐχαριστήσωσιν αὐτοὺς διὰ τὴν ἀφθονον δαψίλειαν τῶν καρπῶν τῆς γῆς.

Οἱ ναοὶ δὲν ὁμοιάζον τοῖς ἡμετέροις· ὑπῆρχον μέσῳ δρυῶν καὶ ὑπὸ φιλυρῶν, τῶν ὁποίων τὸ δασὺ φύλλωμα ἔκοπτε τὴν διόδον εἰς τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας.

Οἱ Προῦτσι προσέφερον θυσίας τοῖς θεοῖς αἰχμηλώτους ἢ καταδίκους.

Πολλὰ τῶν ἀπερίττων καὶ φυσικῶν αὐτῶν θυσιαστηρίων φημίζονται εἰς τὴν ἱστορίαν. Ἡ δρυς τοῦ *Ρομόβ*, τῆς ὁποίας τοὺς ἀειθαλεῖς κλώνους οὐδέποτε ἠγγίσειεν ἡ χιών ἢ ἡ βροχὴ, ἐδέχθη ὑπὸ τὴν σκιὰν αὐτῆς τὰς θυσίας τῶν κατοίκων τῶν μᾶλλον μεμακρυσμένων ἐπαρχιῶν τῆς *Πρωσσίας* καὶ τῆς *Λιθουανίας*· οἱ χριστιανοὶ τὴν κατεκρήμνισαν· ἡ τοῦ *Θόρου* ἦτο τόσῳ μεγάλη, ὥστε ἐχρησίμευεν ὡς θέσις ἀμυντικῆ εἰς πολλοὺς ἰπποτάς τοῦ *Τευτονικοῦ* τάγματος. Εἰς τὸ κοῖλον στέλεχος τῆς δρυὸς τοῦ *Βελέ* ἰππότης ἠδύνατο νὰ βαδίσῃ ἔφιππος· ἡ δρυς αὕτη ἠφανίσθη τὸν XVI αἰῶνα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὡς διηγούνται, δύο δρεῖς, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἔκειτο εἰς δύο λευγῶν ἀπόστασιν τοῦ *Ράστεμπεργ* καὶ κατέστη τὸ τέρμα δυτικοῦ τινος προσκυνητοῦ, ἡ δὲ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ *Ροῦς*, ἀπελάμβανον ἔτι κατὰ τὸν XVI αἰῶνα τιμὰς τε καὶ θυσίας ἱεράς παρὰ *Πρώσσω*ν καὶ *Λιθουανῶν* χωρικῶν. Τὰ δένδρα ταῦτα ἐξῆσαν ἴσας χιλιάδας ἐνιαυτῶν καὶ ἔκτοτε ἄφωνα μένοντα μαρτυροῦσι τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς λατρείας τοῦ *Βρουτέ*ν καὶ τὴν ἐνδοξὴν ἐποχὴν τῆς συστάσεως τῶν *Βανδεβέτ*.

Οἱ Προῦτσι ἔζων, φαίνεται, ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν πολυαριθμῶν ἀρχηγῶν, ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων. Οἱ ἀρχηγοὶ οὗτοι ἦσαν αὐτόχθονες ἢ κατήγοντο ἐκ τῶν φιλοπολέμων *Σκανδιναυῶν*, οἵτινες κατέκτησαν, φαίνεται, τὴν *Πρωσσίαν* ἐν ἐποχῇ τὴν ὁποίαν σήμερον ἀδυνατοῦμεν νὰ διαγνώσωμεν. Εἶχον περιωρισμένην ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ἱερέων, ἴσως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ λαοῦ, καὶ κατόκει ἐκτεταμένους καὶ μονήρεις οἰκίας ζυλίνας ὅλως, καὶ ἐπὶ τὰ ὄρη εἶχον φρούρια πολλά, ἐπίσης ζυλίνα, πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν κατοίκων, κατὰ τῶν *Πολωνῶν*, συνεχῶς ἐπιτρεχόντων ἢ ἀρπάσσωσιν ἐκ τῶν γειτόνων των τοὺς καρποὺς, τὰ κατοικίδια ζῶα, πολλάκις δὲ καὶ αὐτὰ τὰ τέκνα των.

Συγγραφεὺς τις τοῦ μεσαιῶνος ἐπαινεῖ τοὺς Προῦτσι ἐπὶ φιλοφροσύνην πρὸς τοὺς ναυαγοῦντας· καὶ βεβαίως, ὡς ὅλοι οἱ ἄγριοι λαοὶ, ἦτον ἐπόμενον νὰ δέχωνται καὶ οὗτοι εὐμενῶς καὶ μετὰ φιλοξενίας ὅλους τοὺς εἰρηνικοὺς ξένους, οἵτινες ἤρχοντο ἀγοράζοντες τὰς σιούρας των, τὸ ἤλεκτρον καὶ τὰ ἄλλα προϊόντα αὐτῶν, εἴτε εἰς μικρὰς ποσότητας, εἴτε εἰς εὐτελεῖς τιμὰς· ἀλλ' ἐτιμῶρον διὰ θανάτου πάντα ὅστις δῆποτε εἰσέδευεν εἰς τὰ σκιώδη ἱερά των, ὅπου ἀνεπαύοντο αἱ εἰκόνας τῶν θεῶν αὐτῶν.

Ἐτρέφοντο διὰ σίτου, μέλιτος καὶ κρέατος· τὸ γάλα τῆς φορβάδος ἦτο δι' αὐτοὺς ποτὸν μεθυστικόν, καὶ τὸ δέριμα αὐτῆς μετεχειρίζοντο διὰ θερμὰ φορέματα κατὰ τῆς τραχύτητος τοῦ κλίματος, ὑπερ τότε, ὡς ἐκ τῆς ἀφθονίας τῶν ἐλῶν καὶ τῶν δασῶν, τῶν καλυπτόντων τὴν χώραν, ἦτο μᾶλλον τραχὺ καὶ μᾶλλον νοσῶδες ἢ σήμερον.

Ὁ συγγραφεὺς, οὗ τινος μνησίαν ποιούμεθα ἀνωτέρω, εἰκονίζει τοὺς Προῦτσι *ξανθοὺς τὴν κόμην, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς γλαυκοὺς καὶ εὐχρῶς*

τοιούτοι ὅμως δὲν εἶναι οἱ χωρικοὶ τῆς Λιθουανίας καὶ Σαμογδίας, μόνα ταῦτα λείψανα τῶν ἀρχαίων Προῦτσι. Ἀλλὰ πιθανὸν ὅτι ξανθὴ τις φυλὴ ἐκ τῶν Γόθων καταγομένη, ἀπῆρτιζε τὴν κυριωτέραν τάξιν τῶν Προῦτσι, καταστραφεῖσαν ἔκτοτε μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Πρωσίας ὑπὸ τῶν Τευτόνων ἵπποτῶν.

Ἔθιμον κατ' ἐξοχὴν βάρβαρον, πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ἐπικρατήσαν παρ' Ἰνδοῖς, διεδόθη καὶ μεταξὺ τῶν Προῦτσι. Αἱ γυναῖκες ἐκαίοντο ζῶσαι ὡς αἱ τῶν Ἰνδῶν, ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν τεθνεώτων ἀνδρῶν (6).

Τὸ ἔθιμον τοῦτο ἐπήγαγε καὶ πλῆθος ἄλλων, κοινῶν παρὰ τοῖς λαοῖς τῆς Σκανδιναυικῆς καταγωγῆς καὶ τῶν τῆς ἄνω Ἀσίας. Οἱ δὲ διίσχυρισμοὶ ὅτι ἡ σπουδὴ τῶν βορειῶν γλωσσῶν εἶναι μεταγενεστέρα τῆς Σανσκριτικῆς, τῆς ἀρχαιοτέρας ἴσως πασῶν τῶν τῆς Ἀσίας γλωσσῶν, δίδουσι νὰ πιστεύσωμεν ὅτι αἱ ὀρδαὶ πᾶσαι, ὅσαι ἐπλημύρησαν καταλαβοῦσαι τὰ δάση τῶν βορείων μερῶν τῆς Εὐρώπης, ἐπὶ τῆς πτώσεως τῆς δυτικῆς Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἦσαν κλάδοι διάφοροι μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, ἀδελφῆς ἢ θυγατρὸς ἐκείνης, ἥτις κατόκησεν εἰς τὴν ἄνω Ἀσίαν.

(Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ.)

Mer. I. Νεγρεπόντες.

ΕΡΩΣ EN ΓΑΜΩΙ.

Ἱστορικὴ Μελέτη

ὑπὸ

Γυιζώτου.

(Συνέχεια, ὅρα φυλ. ΙΑ΄.)

Μετὰ δέκα μῆνας ἀφ' ἧς ἐγράφη ἡ πλήρης ἐρωτικῶν αἰσθημάτων καὶ εὐδαιμονίας καὶ πεποιθήσεως ἀποπνεύουσα ἐπιστολὴ αὕτη, ὁ κεραυνὸς ἐκρηγνύμενος διετάραξε τὸν ἀνέφελον τοῦτον οὐρανόν. Ὁ λόρδος Ῥώσσελ ἐκρατεῖτο εἰς τὸν πύργον τοῦ Λονδίνου καὶ προσήγετο ἐνώπιον τῶν κακουργοδικῶν τοῦ Ὄλδ-Βαίλεϋ, ἐγκαλούμενος ἐπ' ἐσχάτην προδοσίαν.

(α) Τὸ ἀπάνθρωπον τοῦτο ἔθιμον σώζεται ἔτι παρ' Ἰνδοῖς· δυστυχῶς δὲ ἡ ἐπιτυχία δὲν ἱσολογίζεται πρὸς τὰς ἀόκνους προσπάθειας, τὰς ὁποίας ἡ Ἀγγλικὴ κυβέρνησις καταβάλλει πρὸς περιστολὴν τοῦ κακοῦ.

Ἐπὶ ἔτη πολλὰ ἦν μέλος τῆς βουλῆς τῶν Κοινοτήτων, ἀλλ' ἀπέιχε τοῦ ἀναμιγνύεσθαι ἐπὶ πολὺ εἰς τὰ πράγματα αὐτῆς, ἢ καὶ ὅπως ἴσως ὀλιγόροι· ἦτο νέος καὶ περιεσπᾶτο ἀλλαγῶσε ὑπὸ τῆς νεανικῆς ζωρότητος. Ἡ Ἀγγλία ἀπέβαλλε βαθμηδὸν τὰς περὶ τῆς παλινορθώσεως ἐλπίδας τῆς καὶ ἡ ἐκ ταύτης χαρὰ διεσκεδάννυτο. Τὰ πνεύματα ἐφέροντο μὲν πρὸς τὰς ἀναμνήσεις τῆς ἐπαναστάσεως, διετέλουν δὲ εἰς διηνεκὴ καὶ ἐπίμονον ἀντίδρασιν κατὰ τῶν ἀξιομάτων αὐτῆς, τῶν πράξεων καὶ τῶν αὐτουργῶν. Κάρολος ὁ β'· καὶ ἡ αὐλὴ αὐτοῦ ἐξεμεταλλεύοντο λίαν ἀσώτως τὰ πάθη ταῦτα, ἅτινα κατετρίβησαν ἐπὶ τέλους, ὡς ἐκ τῆς χρήσεως· αἱ ἀπαιτήσεις αὐτῶν, τὰ ἐλαττώματα καὶ τὰ παραπτώματα διήγειραν νέα ζητήματα καὶ νέα πάθη. Οἱ ἀρχαῖοι βασιλικοὶ, οἱ ἄνθρωποι οἱ ὑπηρετήσαντες Κάρολον τὸν α'· καὶ πολεμήσαντες τὸν Κρόμβελ ἐξέλιπον, νέοι δὲ καὶ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν αὐτῶν νέοι φατρία εἰσῆλθον εἰς τὴν σκηνὴν, ἡ τοῦ τόπου καὶ ἡ τοῦ βασιλέως, ἑκάτερα τῶν ὁποίων ἔλαβε μετ' οὐ πολὺ ἴδιον ὄνομα, καὶ ἡ μὲν ἐκλήθη τῶν *Οὐγγῶν*, ἡ δὲ τῶν *Τοριῶν*, ἀντικαταστήσασαι οὕτω, ἀλλ' ὑπὸ ἄλλας ἀρχάς, τοὺς *Cavaliers* καὶ τοὺς *têtes-rondes*. Τὸ Κοινοβούλιον κατέστη κοινίστρα καὶ ὄργανον κύριον τῆς πολιτικῆς· τὸ μοναρχικὸν Κοινοβούλιον, εἰ καὶ κατηρᾶτο, ἠκολούθει συνεχίζον τὸ ἔργον τοῦ ἐπαναστατικοῦ Κοινοβουλίου· ἡ μοναρχία, ἀνορθωθείσα, ἐθριάμβευεν ἔχουσα διὰ χειρὸς αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ ὅπλα δι' ὧν κατεβλήθη· ὁ βασιλεὺς ἐκυβέρνηεν τὸν τόπον διὰ τοῦ Κοινοβουλίου, τοῦτο δὲ διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἀρχηγῶν, καταστάντων συμβούλων τοῦ στέμματος.

Κατὰ τινὰ σύμπτωσιν ἀξιοσημείωτον, ὁ λόρδος Ῥώσσελ ἦλθεν εἰς γάμον μετὰ τῆς Λαδὺ Βωγκᾶν κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τοῦ χρόνου καθ' ὃ συνετάγη τῇ φατρίᾳ τοῦ τόπου ἵνα πολεμήσῃ τὴν τοῦ βασιλέως. Καὶ λοιπὸν ἡ οἰκιακὴ αὐτοῦ εὐδαιμονία καὶ τὸ πολιτικὸν πάθος εἰσὶν ἰσόχρονα. ἦτο γενναῖος τὴν καρδίαν καὶ ἀγνός, καὶ τὸ ἦθος προσηνές, καὶ τὰς γνώσεις οὐκ ὀλίγος, εἰ καὶ πνεύματος οὐχὶ μεγάλου καὶ διορατικοῦ, χαρακτῆρος δὲ ἐπιμόνου μᾶλλον ἢ ἀκρανδάντου· ἐπειδὴ δ' εὐκόλως παρεσύρετο, ἢ κατεβάλλετο, ἢ ἠπατάτο ἐκ τῶν κλίσεων αὐτοῦ, ἐντὸς μικροῦ κατέστη εἰς τῶν θερμότερων ἀντιπάλων τῆς αὐλῆς καὶ ὁ ἠθικὸς στολισμὸς, ἂν ὅχι ὁ πολιτικὸς ἀρχηγὸς τῆς φατρίας τοῦ τόπου. Προθύμως δ' ἀλειφόμενος εἰς πάντα κίνδυνον ὑπὲρ τῶν ιδεῶν αὐτοῦ, ἐπὶ ἕνδεκα ὅλα ἔτη ἐντὸς τῆς βουλῆς ὑπερεμάχησε τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ πολλὰκις προέτεινεν αὐτὸς πρῶτος τὰ ἔσχατα μέτρα, ἐν οἷς καταλογιστέον τὸ κατὰ τοῦ δουκὸς τῆς Ἰόρκης βούλευμα, δι' οὗ ἤθελε ν' ἀποκλείσῃ αὐτὸν τῆς τοῦ θρόνου διαδοχῆς, καθὼ καθυλικὸν τὸ δόγμα.

Ἡ ἀξία αὐτοῦ παρὰ τοῖς συμφατριασταῖς καὶ τῷ ἔθνει αὐτοῦ ἐπήγαγεν οὐ

μόνον ἐκ τῆς πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῶν ἀφοσιώσεώς του, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς γοητείης τοῦ ὅτι πάντοτε σχεδὸν ἦτο μέτοχος τῶν προλήψεων, τῶν παθῶν, τῶν ἀπερισκεψίων καὶ τῶν παρεκτροπῶν αὐτῶν, πάντων μὲν διακρινόμενος κατὰ τὴν ἀρετὴν, τοῖς πᾶσι δὲ ὅμοιος κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὰ αἰσθήματα. Τοιοῦτοτρόπως ἐντὸς ὀλίγου ἀπέκτησε τὴν μᾶλλον πάνδημον ὑπόληψιν καὶ ἦτον ὁ τιμιώτερος ἄνθρωπος τοῦ βασιλείου καὶ ἐβασίλευε μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐθνικοῦ κόμματος τοσαύτη ἁρμονία καὶ τοσαύτη συμπάθεια, ὥστε οὐδέποτε ὁ λόρδος Ῥώσσελ διερωτίσθη περὶ τε τῶν ἐλλείψεων τῶν παλαιῶν αὐτοῦ φίλων καὶ περὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ παραπτωμάτων, διότι αἱ περὶ τούτων συμβουλαὶ προήρχοντο ἀπ' ἐχθρῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους οὐδέποτε δίδομεν πίστιν.

Μόνη ἡ λαδὺ Ῥώσσελ, καὶ τοι τυφλὴ ἐξ ἔρωτος καὶ εἰς ἄκρον μετριόφρων, εἶχεν ἀμφιβολίας περὶ τῆς εὐθύτητος καὶ ἀνησύχει περὶ τῶν συνεπειῶν τῆς διαγωγῆς τοῦ συζύγου της, καὶ ἐξωμολογεῖτο αὐτῷ περὶ τούτου μετὰ παρρησίας ἐπίσης εἰλικρινοῦς ὅσῃ καὶ τρυφερᾶς. Καὶ πολιτικῶς καὶ θρησκευτικῶς συνεμερίζετο τῷ λόρδῳ Ῥώσσελ τὰς δούξας, τὰ αἰσθήματα καὶ τοὺς πόνους. Καὶ ὡς αὐτὸς εἶχε τὴν καρδίαν ὑπερήφανον καὶ μετὰ φιλοπατρίας προσηλοῦτο εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ τόπου της, ἀλλ' ὁ νοῦς αὐτῆς ἐσκόπεε εὐθύτερον καὶ καθαρώτατον, ἦτο μᾶλλον προορατικὸς καὶ ἦττον προκατειλημμένος. Κατὰ μῆνα Μάρτιον τοῦ ἔτους 1678, ἐν ᾧ χρόνῳ ὁ λόρδος Ῥώσσελ ἠτοιμάζετο ἐν τῇ βουλῇ νὰ ὑποστηρίξῃ πρότασιν τινα λίαν δριμεῖαν ἔλαβε, διαρκούσης τῆς συνεδριάσεως, τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴν τῆς συζύγου αὐτοῦ.

« Ἡ ἀδελφὴ μου, παροῦσα, μοὶ λέγει ὅτι χθὲς τὸ ἑσπέρας Σὲ ἤκουσε λέγοντα τῷ συζύγῳ της ὅτι θέλεις ἐπιληφθῆ τοῦ συζητουμένου ἤδη εἰς τὴν βουλήν πράγματος· ἐννοεῖς τί θέλω νὰ εἶπω. Τοῦτο μὲ ἀνησυχεῖ καὶ σ' ἐξορκίζω νὰ μ' εἴπῃς ἐν πάσῃ ἀληθείᾳ ἂν σκοπεύῃς τὸ τοιοῦτο, διότι εἶμαι βεβαία ὅτι θέλεις μετανοήσῃ. Σοὶ ἐπαναλέγω ὅτι ἐπιθυμῶ νὰ μάθω τὴν ἀλήθειαν, διότι καὶ δι' ἐμὲ καὶ διὰ τὴν ἀδελφὴν μου εἶναι μᾶλλον ὀδυνηρὸν τὸ νὰ μένωμεν ἐν ἀμφιβολίαις. Ἄν δύναιμι τι παρὰ σοί, πικρακαλῶ σε, σιωπᾶ ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἢ τοῦλάχιστον σήμερον μόνον.

Ἐκ πρώτης ἀναγνώσεως τῆς ἐπιστολῆς ταύτης πᾶς τις πείθεται ὅτι καὶ ἄλλοτε ἡ λαδὺ Ῥώσσελ ὠμίλησεν οὕτω τῷ συζύγῳ αὐτῆς, καθότι, διὰ τῆς ἐπιμονῆς αὐτῆς ἐν τῷ ἐξορκίζειν τὸν ἄνδρα νὰ εἴπῃ τὴν ἀλήθειαν, ἐκφράζει γλυκεῖάν τινα μομφὴν ὡς πολλάκις κρύψαντος αὐτὴν αὐτῇ, συνάμα δὲ καὶ ζωηρὰν φροντίδα περὶ τοῦ πράγματος, ὑπερ δὲν ἐτόλμα νὰ πιστεῦσῃ ὅτι δύναται νὰ προλάβῃ. Ἐξεπλάγη ἀναμφιβόλως ὁ λόρδος Ῥώσσελ ἐκ τοῦ διαβήματος τούτου τῆς συζύγου, ἐπειδὴ περιφροντίστως διετήρησε τὴν ἐπιστολὴν

ταύτην, παρὰ πόδας σημειώσας ἰδίᾳ χειρὶ τὴν τε ἡμέραν καὶ τὸν τόπον, ἐνθα ἔλαβεν αὐτὴν· κλίνω δὲ πιστεύων ὅτι καὶ τότε ἔτι, ὡς ἄλλοτε πιθανῶς, δὲν ὑπέικουσε τῇ συμβουλῇ τῆς συζύγου.

Ἐπῆλθε τέλος ὁ χρόνος, καθ' ὃν ὁ μὲν βασιλεὺς, εἰ καὶ ἀπαρεσκεόμενος τῇ παρατόλμῳ πολιτικῇ, τὸ δὲ Κοινοβούλιον, εἰ καὶ μοναρχικὸν καὶ τὰ νόμιμα πρεσβεῖον, ἀδύνατον ἦν πλέον νὰ συζήσωσι, καθότι τὸ μὲν κόμμα τὸ ἐθνικὸν ἀπαιτοῦν παρὰ τοῦ β'. Καρόλου τὴν ἀποκλήρωσιν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ θρόνου, ἀπῆται οὕτω παρ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως τὴν καταστροφὴν τῆς μοναρχίας, ὁ δὲ Κάρολος ἀπῆται παρὰ τοῦ ἐθνικοῦ κόμματος νὰ ὑποταχθῇ ὅπως δῆποτε ἡγεμόνι διαρρήθην ἐπιδιώκοντι τὴν καταστροφὴν τῆς τε θρησκείας καὶ τοῦ συντάγματος τοῦ τόπου. Οὕτω λοιπὸν ἐκάτερος πρὸς τὰ ἔσχατα βαίνων, ἀπεφάσισαν ν' ἀποπειραθῶσι τυραννίας μὲν ὁ βασιλεὺς, ἐπαναστάσεως δὲ τὸ ἐθνικὸν κόμμα. Διαρκούσης τῆς κρίσεως, ἐν ἔτει 1681, ὅταν δηλαδὴ ἀπελύθη τὸ τελευταῖον Κοινοβούλιον Καρόλου τοῦ β'. Δύο ἄνδρες, ὁ λόρδος Σιαφτεσβουρὺ (Shaftesbury) καὶ ὁ λόρδος Ῥώσσελ, προσέξῃρον τοῦ ἀγῶνος. Καὶ ὁ μὲν Σιαφτεσβουρὺ, προσεβητικῶς ἤδη τῇ ἡλικίᾳ, ἦτο φιλόδοξος, ἀκάματός τε καὶ διεφθαρμένος, ἀντλήσας τὴν διαφθορὰν ἀπὸ πάσης πηγῆς, ἀπὸ τῆς αἰλῆς, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ἀπὸ τοῦ δημοτικοῦ· ἐκ νεότητος ἐξῆσκαημένος τὸ ζητεῖν καὶ εὐρίσκειν τὴν τύχην διὰ βραδιουργιῶν καὶ συνωμοσιῶν· τολμητίας καὶ εὐμετάβλητος, ὀξύνοος καὶ ἐφευρετικὸς, ἰσχυρὸς παρὰ τοῖς πολλοῖς, ἱκανὸς δ' ἐξίσου περὶ τε τὸ ὠφελεῖν καὶ βλάπτειν, περὶ τὸ ἀρέσκειν καὶ περιπλέκειν, ἦτον ἐν τούτοις καὶ ἀφωσιωμένος, ὑπερηφανίης ἔνεκεν οὐχ ἦττον ἢ προνοίας, εἰς τὸ ἐθνικὸν καὶ τὸ τῶν διαμαρτυρομένων κόμμα καὶ ἀπόφασιν εἶχε σταθερὰν ἐν πάσῃ περιπτώσει τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν νὰ διασώσῃ, ὅπως ὕστερον δρέψῃ τοὺς καρπούς τῶν βραδιουργιῶν αὐτοῦ, ἢ ἐπανέλθῃ ἐπὶ ταῦτά· ὁ δὲ λόρδος Ῥώσσελ, νέος ἔτι, εἰλικρινῆς, ζωηρὸς, ἄπειρος, ἐπίμων, διάπυρος θιασώτης τῆς πίστεως καὶ τῆς τιμῆς καὶ εὐσυνείδητος τὰς συνωμοσίας, ἦτο πρόθυμος νὰ θύσῃ καὶ τὴν ζωὴν ὑπὲρ τῆς μερίδος αὐτοῦ, ἀλλὰ πάντι ἀνίκανος τοῦ εὐδοκιμῆσαι ἢ σωθῆναι ἐκ παντὸς τρόπου. Εὐκόλον ἄρα ἦτο νὰ προεικάζῃ τις πότερος τῶν ἀνδρῶν τούτων, τῶν διαφόρων μὲν τὰς ἀρχὰς, συναλειφθέντων δ' εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἀγῶνα, ἐν μὲν ἐπιτυχίᾳ ἐμελλε νὰ ᾔναι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τὸ ὄργανον, ἐν δὲ ἀποτυχίᾳ τὸ θῦμα.

Οἱ συνωμόται συνήρχοντο μὲν ἐνίοτε, ἀλλ' οὐχὶ πάντοτε οἱ αὐτοὶ, διότι ἐδυσπίστου ἀλλήλοις καὶ δὲν συνεξηγοῦντο περὶ τοῦ τελικοῦ αὐτῶν σχεδίου. Ὁ μὲν λόρδος Ῥώσσελ ἐσχεδίαζεν ἔνοπλον ἀντίστασιν κατὰ τῆς βασιλικῆς τυραννίας, ἀποδεχόμενος ἴσως ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, δίχως ὅμως τοῦ ἐξωμολογεῖσθαι, τὰς συνεπειὰς τῆς τοιαύτης ἀποφάσεως. Ὁ δὲ

λόρδος Σιαφτεσβουρὺ, εὐκρινέστερα προσχεδιάζων, παρσεκρούαζε τὴν πτώσιν τοῦ βασιλέως ὅπωςδήποτε καὶ τὴν ἐνθρόνισιν παντὸς ἄλλου ἢ τοῦ νομίμου διαδόχου. Τινὲς ἐμελέτων νὰ ἐπιτεθῶσιν αἰφνηδίως καὶ νὰ δολοφονήσωσι Κάρολον τὸν Β'. Μεταξὺ τούτων ἦσαν καὶ δημοκρατικοί, ὀνειρώττοντες τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐπιθυμιῶν αὐτῶν, καὶ προδῶται, οἵτινες, εἴτε διότι ἐδωροδοκῆθησαν ὑπὸ τῆς αὐλῆς, εἴτε διότι ἤθελον ν' ἀποφύγωσι τὸν κίνδυνον, ἦσαν ἔτοιμοι ν' ἀποκαλύψωσι τὸ μυστήριον. Ἐν τινι συνεδριάσει τῶν συνωμοτῶν, ἰδὼν ὁ λόρδος Ῥώσσελ εἰσερχόμενον μετὰ τοῦ συνταγματάρχου Σίδνεϋ καὶ τοῦ Κ. Ἀμπδεν ἄνθρωπον οὐ τινας περιεσφρόνει, τὸν λόρδον Ὁουαρδ « Πῶς, εἶπε τῷ στενωτάτῳ αὐτοῦ φίλῳ λόρδῳ Ἔσσεξ, ἀποσυρόμενος τῆς συνεδριάσεως, πῶς μεθ' ἡμῶν ὁ πανούργος οὗτος; » Ἄλλ' ὁ λόρδος Ἔσσεξ, ἔχων καλλιτέραν περὶ τοῦ Ὁουαρδ ἰδέαν, ἀπέτρεψε τὸν λόρδον Ῥώσσελ τοῦ ἀπελθεῖν, ἀγνοῶν ὅτι μετ' οὐ πολὺ ἡ μαρτυρία ἐκείνου ἔμελλε νὰ καταστρέψῃ ἀμφοτέρους.

Μετὰ τινὰς ἡμέρας, ὁ λόρδος Μορδῶντ, ἔνθερμος μὲν βασιλικὸς καὶ ἐπομένως ἀμέτοχος τῆς συνωμοσίας, πλὴν εὐνοϊκώτατα ἔχων πρὸς τὸν λόρδον Σιαφτεσβουρὺ, ἔτυχε παρὰ τῇ ἐταίρᾳ τοῦ βασιλέως, τῇ δουκίσσῃ τοῦ Πόρστμουθ, μετὰ τῆς ὁποίας, ἐπὶ σκοπῷ προαγωγῆς, εἶχε συνάψας μυστικὴν καὶ οἰκειοτάτην σχέσιν, ὅτ' αἰφνης εἰσαγγέλλεται τῇ δουκίσσῃ ὁ βασιλεὺς καὶ μάλιστα ὅτι εἶχεν ἤδη ἀνέλθῃ τὴν κλίμακα. Ἡ δουκίσσα ἔκρυψε μετὰ σπουδῆς τὸν λόρδον Μορδῶντ ἐν τινι δωματίῳ παρακειμένῳ· οὗτος, περιέργως καὶ πῶς ἴσως ζηλότυπος, παρρητήρησεν ἐκ τῆς τοῦ κλείθρου ὀπῆς καὶ εἶδε μὲν εἰσελθόντα τὸν λόρδον Ὁουαρδ καὶ συνδιαλεχθέντα τῷ βασιλεῖ ἐπὶ πολλὴν ὥραν, ἀλλ' οὐδὲν ἠδυνήθη ν' ἀκούσῃ ὡς ἐκ τῆς σιγηλῆς φωνῆς μεθ' ἧς ἐλάλησαν. Ἀπολυθεὶς, ἄμα μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ βασιλέως, ὁ Μορδῶντ ἀπῆλθε σπουδαίως, ἀνέβη ἐπ' ὀρχήματος καὶ παρεγένετο αὐθωρεὶ κατ' οἶκον τοῦ λόρδου Σιαφτεσβουρὺ καὶ εἶπεν αὐτῷ ὅλα ὅσα εἶδε. — « Εἶσθε βεβαίως περὶ τούτων; ἠρώτησεν ὁ κόμης, βλέπων αὐτὸν ἀσκαρδαμυκτεῖ. — Βεβαίωτατος, ἀπεκρίθη ὁ Μορδῶντ. — Λοιπὸν, μυλόρδε, ἐπειδὴ εἴσθε τίμιος νέος, δὲν στέργετε νὰ μ' ἀπατήσητε; ἂν οὕτως ἔχωσι τὰ πράγματα, τὴν ἐσπέραν ταύτην πρέπει ν' ἀναχωρήσω. » Καὶ ὄντως, τῇ αὐτῇ ἐσπέρᾳ, ὁ Σιαφτεσβουρὺ κατέλιπε τὸν οἶκον αὐτοῦ καὶ ἐκρύβη ἀλλαχοῦ, ἐν αὐτῷ τῷ Λονδίῳ, ὅπου, τὴν ἐπιούσαν, ἔνταλμα συλλήψεως ἐξεδόθη κατ' αὐτοῦ· ἀλλ' οὗτος, μετ' ὀλίγας ἡμέρας, πλοίου ἐπιβάς ἐν Χάρσβιγ, κατέφυγεν εἰς Ὀλλανδίαν, ὅπου ἦτο πεισιμύνης ὅτι παρὰ τῷ πρίγκηπι τῆς Ὁράνζης ἔμελλε νὰ εὕρῃ καὶ ἄσυλον καὶ τιμωρόν. Ὡν καγκελλάριος ἄλλοτε, παρώξυνε τὰ πράγματα εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Ὀλλανδίας, ἐπαναλαβὼν πολλάκις τὸ ἀκαταστραφῆτω ἢ Καρχηδῶν. » Ἀφικόμενος εἰς Ἀμστερλόδαμον, ἐζητήσατο

ἄδειαν διαμονῆς παρὰ τοῦ δημάρχου καὶ οὗτος τῷ ἀπήντησεν « ἢ Καρχηδῶν, σωζομένη ἔτι, δέχεται εὐχαρίστως εἰς τὰ τεῖχη της τὸν κόμητα τοῦ Σιαφτεσβουρὺ.

Συγχρόνως ἐξεδόθη καὶ τὸ ἔνταλμα περὶ προσωπικῆς κρατήσεως καὶ προσαγωγῆς τοῦ λόρδου Ῥώσσελ ἐνώπιον τοῦ συμβουλίου. Ὁ κόμης τὸ ἔνταλμα ἐπαρουσίασθη εἰς τὴν μεγάλην θύραν τῆς οἰκίας, ἐν ᾗ ἡ ὀπίσθιος, ἐπὶ σκοπῷ ἴσως, ἔμενεν ἐλευθέρᾳ· ὁ λόρδος Ῥώσσελ ἐδύνατο νὰ δραπετεύσῃ, ἀλλὰ δὲν ἠθέλησε, λέγων ὅτι ἡ φυγὴ του ἤθελε θεωρηθῆ ὡς ὁμολογία ἐνοχῆς, ἐν ᾗ οὐδὲν ἔπραξε δυνάμενον νὰ τῷ ἐμποιῇ φόβον περὶ τῆς δικαιοσύνης τῆς πατρίδος του. Ἄλλ' ἐν τούτοις ἀπέστειλε τὴν λαδὺ Ῥώσσελ ἐν τάχει ὅπως συμβουλευθῆ τοὺς κυριωτέρους φίλους αὐτοῦ, οἵτινες, ὡς ἐκ τῶν πληροφοριῶν τὰς ὁποίας ἡ Λαδὺ τοῖς ἐχορήγησεν, ἐντολῇ τοῦ ἀνδρὸς, συνεφώνησαν αὐτῷ νὰ μὴ δραπετεύσῃ. Ὅθεν ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ βασιλέως ἐν τῷ συμβουλίῳ :

— Οὐδεμία, εἶπεν ὁ Κάρολος, ὑπάρχει κατὰ σοῦ ὑπόνοια, ὡς δῆθεν πονηρὰ μελετῶντος κατὰ τοῦ προσώπου μου, ἀλλ' ἔχω ἰσχυρὰς ἀποδείξεις περὶ τῶν κατὰ τῆς κυβερνήσεώς μου σχεδίων σας.

Μετὰ πολύωρον ἀνάκρισιν, ὁ λόρδος Ῥώσσελ ἀπήχθη εἰς τὸν Πύργον, ὅπου εἰσερχόμενος, εἶπε τῷ θαλαμηπόλῳ αὐτοῦ Τῶντον ὅτι ἦτον ἤδη ἀποφασισμένον νὰ τῷ ἀφαιρέσωσι τὸ ζῆν, καὶ τοῦ θαλαμηπόλου εἰπόντος ὅτι ἤλπικεν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ νὰ μὴ εὐδοκιμήσωσιν—» ὦ! ἐπανέλαβεν ὁ λόρδος Ῥώσσελ, θέλουσιν εὐδοκιμήσει, διότι ὁ διάβολος τὰ ἐπῆρε».

Δὲν προτίθειμαι τὴν ἀφήγησιν τῶν κατὰ τὴν μεγάλην καὶ διάσημον ταύτην δίκην· ἐπιθυμῶ μόνον νὰ περιγράψω τὸν οἰκιακὸν βίον τοῦ λόρδου καὶ τῆς λαδὺ Ῥώσσελ, τὰς προσωπικὰς αὐτῶν σχέσεις καὶ τὰ ἀμοιβαῖα αἰσθήματα, ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς θλίψεως καὶ τῆς εὐδαιμονίας αὐτῶν. Εὐθὺς, ἄμα κρατηθέντος τοῦ συζύγου της, ἡ λαδὺ Ῥώσσελ κατέφυγε μετὰ ζέσεως συντόνου, ἐπιπόνου ἄμα καὶ ἐμπαθοῦς εἰς τὰ μέσα, ἅτινα ἠδύνατο νὰ τῇ χρησιμεύσωσι. Καθόλου τὸ δεκαπενθήμερον, τὸ μεταξὺ τῆς δίκης καὶ τῆς κρατήσεως μεσολαβῆσαν, ἀνήρχετο, κατήρχετο, ἔγραφεν ἀνευδότης συλλέγουσα πληροφορίας, ἐνθαρρύνουσα τοὺς θοροβουμένους φίλους, ἐρεθίζουσα τοὺς ὀλιγωροῦντας καὶ περιζήτουσα τρόπους καὶ μέσα ἐνεργείας, ἐν ὅσῳ ἡ τύχη ἀβέβαιος ἴστατο, καὶ πιθανότητος σωτηρίας, ἐν περιπτώσει ἐσχάτης δυστυχίας. Πάντες δ' ἐθεώρουν αὐτὴν τρσοῦτον στενωῶς τῷ συζύγῳ συνδεδεμένην, ὥστε, μηδεμίαν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ αὐτῆς διάκρισιν ποιῶντες, ὅταν ὁ λόρδος Ῥώσσελ παρεπονέθη ὅτι δὲν τῷ ἐκοινοποίησαν τὸν κατάλογον τῶν Ἐνόρκων, ὁ πρόεδρος καὶ ὁ εἰσαγγελεὺς ἐθεώρησαν ἑαυτοῖς ἰκανὴν ἀπολογίαν τὸ ν' ἀποδείξωσιν, ὅτι ἡ Λαδὺ εἶχε γινῶσιν τῶν ὀνομάτων. Τῇ προτεραιᾳ τῆς προσ-

αγωγῆς αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τῶν Ἐνόρκων, ἡ λαδὺ Ῥώσσελ, ἔγραψεν αὐτῷ τάδε: — «Οἱ φίλοι σου φρονοῦσί με δυναμένον νὰ σὲ χρησιμεύσω κατά τι, παρευρισκομένη εἰς τὴν δίκην· εἶμαι ἐτοίμη εἰς τοῦτο· τὸ ἐπιθυμῶ ζωηρῶς· ἔχω ἀπόφασιν ἀμετάπειστον· τοιαύτη ἔστω καὶ ἡ ἰδική σου, Σὲ ἐξορκίζω. Τὸ δικαστήριον, πιθανόν, θέλει μ' ἀπαγορεύσει τὴν εἴσοδον, σὺ ὅμως ἄφες ἀποπειραθῶ τούτου.» — Τῆ 13 Ἰουλίου 1683, ἡ συζήτησις ἤρξατο, ἡ αἴθουσα ἦτο πλήρης ἀκροατῶν — «Δὲν ἔχομεν θέσεις νὰ καθήσωμεν» — ἔλεγον οἱ δικηγόροι· Ὁ λόρδος Ῥώσσελ ἐζήτησε μελάνην καὶ χάρτιν ἵνα σημειῇ καὶ τῷ ἐχορηγήθησαν. — «Ἐπιτρέπεται μοι νὰ ἔχω τινά, ὅστις γράφων νὰ βοηθῇ τὴν μνήμην μου; εἶπε· — Μάλιστα, μυλόρδε, ἕνα τῶν ὑπηρετῶν σας. — Ἴδου ἡ σύζυγός μου εἰς τοῦτο ἐτοίμη.» Ἡ λαδὺ Ῥώσσελ ἠγέρθη, ἐκφράζουσα οὕτω τὴν συγκατάθεσίν της, ἅπαν δὲ τὸ ἀκροατήριον συνεκινήθη ἐκ συμπαθείας τε καὶ σεβασμοῦ — «Ἄν ἡ μυλαδὺ εὐαρεσθῆται νὰ λάβῃ τὸν κόπον, ἔχει τὴν ἄδειαν» εἶπεν ὁ πρόεδρος, καὶ δι' ὅλης τῆς συζητήσεως ἡ λαδὺ Ῥώσσελ ἴστατο παρὰ τῷ συζύγῳ, ἐκπληροῦσα χρεὴ γραμματέως καὶ συμβούλου λίαν ἀγρύπνου.

Ἀπαγγελθείσης τῆς φρικτῆς ἀποφάσεως, δὲν ἠλαττώθη ποσῶς μήτε τὸ θάρρος μήτε ἡ δραστηριότης τῆς λαδὺ Ῥώσσελ· ἦτον ἐκ τῶν ψυχῶν ἐκείνων τὰς ὁποίας ὁ ἔρωσ, τὸ καθήκον καὶ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν πίστις ἐνισχύουσι καὶ πληροῦσιν ἐλπίδων, πέραν παντὸς ἀνθρωπίνου ὑπολογισμοῦ. Κατεβλήθη πᾶν εἶδος προσπαθείας πρὸς σωτηρίαν τοῦ λόρδου Ῥώσσελ, καὶ τινες μάλιστα ἐκ τῶν ἐπιστημοτέρων τῆς αὐλῆς ἐπέμειναν μετὰ σπουδῆς μεσολαβοῦντες ὑπὲρ αὐτοῦ παρὰ τῷ βασιλεῖ. Ἡ περιφανὴς αὕτη οἰκογένεια, ἔλεγον, θέλει εὐγνωμονῆ δια τὴν χάριν, ἐν ᾧ, καταδιωκομένη σκληρῶς, δὲν θέλει λησμονήσῃ ποτὲ τὴν ὕβριν, ἄλλως τε ὠφείλετό τι εἰς τὴν θυγατέρα τοῦ λόρδου Σούχαμπτων. Πολλαχόθεν ἐπέστειλαν τῇ λαδὺ Ῥώσσελ, ὑποδεικνύοντες τὰ κατὰλληλα μέσα καὶ σημειοῦντες αὐτῇ τὸν τόπον, τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν, καθ' ἣν ὠφείλε νὰ προσπέσῃ τῷ βασιλεῖ, ὅστις δὲν ἐδύνατο ν' ἀποβάλλῃ αὐτήν. Ἀπετείνοντο καὶ πρὸς τὸν δούκα τῆς Ἰόρκης καὶ πρὸς τὸν βασιλέα. Καὶ ὁ μὲν δούξ τῆς Ἰόρκης ἠσύχως μὲν ἦκουσ, ἐσιώπα δέ· ὁ δὲ βασιλεὺς ἀπεκρίνετο μετ' ἀνυπομονησίας τῷ Μορμούθ· «Ἐπεθύμουν νὰ τῷ χάρισω τὴν ζωὴν, ἀλλὰ δὲν δύναμαι, διότι θέλω συγχισθῆ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ μου· μὴ ὀμιλῶμεν πλέον περὶ τούτου.» Τῷ δὲ λόρδῳ Δαρτμούθ ἔλεγε: «Ἀληθῆ μὲν λέγεις, ἀλλ' ἀληθὲς ἐπίσης εἶναι, ὅτι, ἂν ἐγὼ δὲν τῷ ἀφαιρέσω τὴν ζωὴν, οὗτος θέλῃ ἀφαιρέσει τὴν ἰδικήν μου ἐντὸς ὀλίγου.» Ἀπεφάσισαν νὰ ἀφαιρέσωσιν ἄλλας ἢ τὰς χορδὰς τῆς καρδίας, καὶ οὕτως ὁ κόμης δὲ Βερδφόρδ προσέφερε τῇ δουκίσσῃ τοῦ Πορστμούθ καὶ 50 καὶ 100 χιλ. λιρῶν γερλινῶν ὅπως ἐπιτύχῃ παρὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς τὴν χάριν, ἀλλ' ὁ Κάρολος ἀπεκρίθη:

«δὲν ἐξαγοράζω εἰς τοιαύτην εὐτελῆ τιμὴν τὸ αἷμά μου καὶ τὸ τῶν ὑπηκόων μου.» Ἡ λαδὺ Ῥώσσελ ἐπίστευεν, ὅτι ὁ θεὸς αὐτῆς Μαρκέσιος δὲ Ῥυβιγνὺ, ἐρχόμενος ἐπὶ τούτῳ καὶ ἐκ συγκαταθέσεως τοῦ ἸΑ'. Λουδοβίκου εἰς Λονδίνον, ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ τι (α). Ὁ Ῥυβιγνὺ ὑπεσχέθη νὰ μεταβῆ εἰς Λονδίνον καὶ ἔγραψε τῇ ἀνεψιᾷ αὐτοῦ· «Ἐπιθυμῶ μεγάλως καὶ ἀνυπομόνως νὰ ἔλθω πλῆσιόν σου. Πρὸ τριῶν ἡμερῶν ἐπανῆλθεν ὁ βασιλεὺς καὶ εὐηρεστήθη νὰ συγκατανεύσῃ διὰ τὸ ταξιδεῖόν μου.» Ἐλέγετο μάλιστα ὅτι ἦτο κομιστῆς γράμματος τοῦ Λουδοβίκου ἸΑ'. πρὸς τὸν Κάρολον Β'. ὑπὲρ τοῦ καταδικασθέντος, ἐξαιτουμένου χάριν. — «Δὲν ἐπιθυμῶ ν' ἀπαγορεύσω τὴν ἔλευσιν τοῦ Κ. Ῥυβιγνὺ, εἶπεν ὁ Κάρολος τῷ Βασιλλῶν· ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐλευσεώς του ὁ λόρδος Ῥώσσελ θέλει ἀποκεφαλίσθῃ.» Ὁ Ῥυβιγνὺ δὲν ἦλθεν. Ἐνδοῦς εἰς τὰς θερμὰς προσκλήσεις τοῦ πατρὸς, τῶν φίλων, βεβαίως καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ, ὁ λόρδος Ῥώσσελ ἀπεφάσισε ν' ἀναφερθῆ καὶ αὐτὸς τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ Δουκί τῆς Ἰόρκης, ἐξαιτούμενος τὴν χάριν, καθόσον ἔλεγον, οὐδέποτε διενόηθη ποτηρὰ κατὰ τῆς Α. Μεγαλειότητος ἢ ἐσχεδιάσέ ποτέ τι κατὰ τῶν καθεστῶτων· ἀνεγνώριζε δ' ὅτι παρενρέθη εἰς παρανόμους συλλόγους καὶ διὰ τοῦτο ὑπέσχετο ν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν ἠπειρον, ἐν οἷωδήποτε τόπῳ προσδιώριζεν ἡ Μεγαλειότης του, καὶ νὰ μὴ ἀραμιχθῆ πλέον εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀγγλίας. Ἡ ἀπόπειρα αὕτη, ἦτις, ὡς αἱ λοιπὴ, ἀπέβη ἄκαρπος, συνεκίνησεν ἐνδομύχως τὴν καρδίαν τοῦ λόρδου Ῥώσσελ, καὶ ὅταν

(α) Ὁ λόρδος Ῥώσσελ, γράφων τὴν Βιογραφίαν τῶν ἐνδόξων αὐτοῦ προγόνων (Life of William Russell, T. 4, p. XIV καὶ T. II, p. 76), διημισηθήτησε τὰς ἐν ὀνόματι τοῦ Λουδοβίκου ἸΑ'. γενομένας ἀποκείρας ταύτας πρὸς σωτηρίαν τοῦ λόρδου Ῥώσσελ, καὶ τὰ γράμματα τοῦ Βασιλλῶν, ἐν οἷς λόγος γίνεται περὶ αὐτῶν καὶ τῶν ὁποίων περικοπαί φέρονται παρὰ Δαλρὺμπλε. Αἱ ἀμφιβολίαι τοῦ λόρδου Ῥώσσελ δικαιολογούνται, καθόσον τότε δὲν ἐπετρέπη αὐτῷ νὰ ἀρυσθῆ ἐκ τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν μαρτυρίας περὶ τῶν παραπομπῶν τοῦ Δαλρὺμπλε. Ἐγὼ ἠρώσθη τὰς μαρτυρίας ταύτας καὶ εἶδον πραγματικῶς ὅτι ὁ Λουδοβίκος ἸΑ'. ἐπεφόρτισε τὸν Βασιλλῶν νὰ εἴπῃ Καρόλῳ τῷ Β'. λέξεις τινάς, ἴσως μὲν ψυχρὰς, ὅπως ὅποτε ὅμως ὑπὲρ τοῦ λόρδου Ῥώσσελ. Ἴδου τὸ κείμενον τῆς ἀπὸ 29 Ἰουλίου (19 Ἰουλίου κατὰ τὸ παλαιὸν ἔτος, ὅπερ ἦν ἔτι τότε ἐν χρήσει παρ' Ἀγγλοῖς) 1683, δι' ἧς ὁ Βασιλλῶν δίδει λόγον τῷ Βασιλεῖ περὶ τοῦ προκειμένου. » Ἐπέβηλα χθὲς τῷ Βασιλεῖ τὴν ἐπιστολήν τοῦ Κ. Ῥυβιγνὺ καὶ εἶπα αὐτῷ ὅσα ἡ Γ. Μ. με διέταξεν. Ὁ πρίγκηψ μ' ἀπεκρίθη «Πέποιθα ὅτι ὁ Βασιλεὺς, ὁ ἐμὸς ἀδελφός, δὲν ἤθελε ποτὲ με συμβουλεύσῃ νὰ συγχωρήσω ἄνθρωπον ἐπιβουλευθέντα τὴν ζωὴν μου· δὲν θέλω ν' ἀποτρέψω τὸν Κ. Ῥυβιγνὺ τοῦ νὰ μεταβῆ ἐνταῦθα, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐλευσεώς του ἡ κεφαλὴ τοῦ λόρδου Ῥώσσελ θέλει κοπῆ. Ὁ φείλω νὰ δώσω τὸ παράδειγμα τοῦτο καὶ δι' ἰδίαν ἐμοῦ ἀσφάλειαν καὶ διὰ τὸ καλὸν τοῦ Βασιλείου μου.» (Ἀρχεῖα τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτ. ὑπουργείου τῆς Γαλλίας).

οὗτος ἐσφράγιζε τὴν πρὸς τὸν δούκα τῆς Ὑόρκης ἐπιστολὴν, εἶπε τῷ δόκτωρι Βυρνέτ, « Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη θέλει τυπωθῆ καὶ πωληθῆ εἰς τοὺς δρόμους ὡς » προῶξις ὑποταγῆς, ἅμα μὲ ἀπαγχονίσωσι. »

Τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας κατετάραττε τὰ πνεύματα τὸ ζήτημα τοῦ ἂν θεωρητέα νόμιμος ἢ μὴ πᾶσα κατὰ τοῦ νομίμου ἡγεμόνος ἔνοπλος ἀντίστασις, καὶ ἢ μὲν αὐτὴ καὶ τὸ ἔθνικὸν κόμμα ἤθελον νὰ βασιθεύωσιν ἐπὶ τινος δόγματος καὶ νὰ ἐπικρατήσωσι δικαίῳ τε καὶ πράγματι, καθότι τοιαύτη τίς ἐστὶν ἢ εὐγενῆς τῶν ἀνθρώπων φύσις· δὲν δύναται ν' ἀποφύγῃ τὴν ἀνάγκην τοῦ ὑπερασπίζεσθαι ὡς ἔχουσα τὰ δίκαια, καὶ δὲν ἐπαναπαύεται ἡσύχως ὡς ἰσχυρὴ ἐννοήσῃ ὅτι ἢ τε δικαιοσύνη καὶ ἢ ἀλήθεια ἐξαρνοῦνται αὐτήν. Ἡ δὲ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία ὑπεστήριξε καθαρὰ, ὅτι ἡ ἔνοπλος ἀντίστασις εἶναι ἄνομος. Ἐκ τοῦ ζητήματος τούτου οἱ φίλοι τοῦ λόρδου Ῥώσσελ ἐνόμισαν ὅτι δύνανται νὰ πορισθῶσι τελευταίαν τινα, ἴσως δὲ καὶ τὴν καλλίστην, καίτοι ἄμεσον καὶ παράδοξον, ἐλπίδα περὶ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ. Καὶ λοιπὸν δύο, οἱ ἐντιμότεροι καὶ οἱ μετροπαθέστεροι δόκτορες τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας, ὁ Βυρνέτ καὶ ὁ Τίλλοττων, ἐπεχείρησαν νὰ μεταπέσωσι μυσούντες εἰς τὰ δόγματά των τὸν λόρδον Ῥώσσελ, ἐλπίζοντες οὕτως ὅτι σώζουσι τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ἂν φθάντες προσφέρωσι τῷ βασιλεῖ τὴν ὑποταγὴν τῆς συνεδήσεώς του. Ἐπίστευσαν πρὸς στιγμήν ὅτι τὸν ἐκλόνησαν καὶ ὁ λόρδος Ἀλιφάξ, ταῦτα μαθὼν, εἶπεν αὐτοῖς ὅτι ὁ βασιλεὺς, πρὸς ὃν ἀνέφερε τὰ πάντα, ἐφάνη ἡπιώτερος, ἐνδίδων μᾶλλον εἰς τὴν ἐλπίδα ταύτην ἢ πρὸς τὰς παρακλήσεις, ἐξ οὗ οἱ θεολόγοι ἐδιπλασίασαν τὰς προσπαθείας αὐτῶν καὶ ὁ λόρδος Ῥώσσελ ἠκροῦσθε αὐτοὺς πράως. Ὁ Τίλλοττων ἔγραψεν αὐτῷ ἐπιστολὴν ἐπὶ σκοπῷ τοῦ ἀποδείξαι, ἐν ὀνόματι τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, τὸ τῆς μὴ ἀντιστάσεως δόγμα· ὁ λόρδος Ῥώσσελ ἔλαβε τὴν ἐπιστολὴν, ἀπεχώρησεν εἰς τι παρακείμενον δωμάτιον καὶ μετ' ὀλίγων ἐπανελθὼν, « Ἀνέγνων, εἶπε τῷ πρεσβυτέρῳ· οὐδὲν ἄλλο ἤθελον ἐπιθυμήσῃ ἢ τὸ νὰ πεισθῶ, ἀλλὰ » δὲν δύναμαι νὰ εἶπω, ὅτι ἐπέστην ἤδη. Τὸ κατ' ἐμὲ πάντοτε ἐνόμισα, » ὅτι ἔθνος ἐλεύθερον, οἷον τὸ ἡμέτερον, ἐμμένει εἰς τὰ δίκαιά του ὑπερασπιζόμενον τὴν θρησκείαν καὶ τὰς ἐλευθερίας του, ὡς αἰεὶ τυχὸν ἐξανίσταται » τις πρὸς καταστροφὴν αὐτῶν. Ἄν δὲ κατὰ τοῦτο ἥμαρτον, ἐλπίζω ὅτι » ὁ Θεὸς δὲν θέλει μὲ τιμωρήσῃ, διότι ἥμαρτον ἐξ ἀγνοίας. » Ὁ Βυρνέτ ἠκούσθη ἐπιμένων, ὁ δὲ λόρδος Ῥώσσελ διέκοψε τὴν συζήτησιν εἰπὼν· « Δὲν δύναμαι νὰ ψευθῶ· ἂν προσῶ εἰς περαιτέρω ἐξηγήσεις, θέλω περιπέσῃ εἰς ψευδολογίας. » Συνελάλησε μετὰ τῆς συζύγου του περὶ τοῦ προκειμένου· ἡ δὲ, μακρὰν τοῦ νὰ προτρέψῃ αὐτὸν εἰς τὸ νὰ ὑποχωρήσῃ κατὰ τι, ἀπ' ἀναντίας ἐνέκρινε, λυπούμενη μὲν, ἀλλ' ὅπως ποτ' ἂν ἦ, ἐνέκρινε καὶ προέ- τρεψεν αὐτὸν νὰ διατελέσῃ ἕως τέλους εὐλικρινής. Καὶ μάλιστα προστίθεται

ὅτι ἐσφράγησθαι δύσαρέτως πως κατὰ τοῦ Τίλλοττων, ἐπιμένοντος νὰ ἐκβιάσῃ τὸν σύζυγόν της ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου.

Ἦν μέσον, πᾶσα ἐλπίς διεσκαδάζετο βαθμηδὸν καὶ ἡ φοικτὴ ἡμέρα ἤγγιζεν. « Ἐπεθύμουν, εἶπεν ὁ λόρδος Ῥώσσελ τῷ Βυρνέτ, ἡ σύζυγός μου νὰ παύσῃ ζητοῦσα ὑπεκφυγὰς καὶ τρέχουσα τῆδε κἀκεῖσε πρὸς σωτηρίαν μου. Ἀλλ' » ὅταν διαλογίζομαι, ὅτι ἡμέραν τινὰ θέλει ἔχει ὡς παραμυθίαν τῆς θλίψεώς της τὴν πεποίθησιν ταύτην, ὅτι δηλαδὴ ἀπεπειράθη παντὸς ὅ,τι ἐδύνατο νὰ δώσῃ αὐτῇ ἐλπίδας σωτηρίας, ἀνέχομαι τὰ πάντα καὶ κλίνω τὴν κεφαλὴν. » Ὅταν συνετύγχανον, κατεγίνοντο ἀμφότεροι περιποιοῦμενοι καὶ παραμυθούμενοι ἀμοιβεθῶν· ὅταν ἡ λαδὺ ἀπῆρχετο, παρηκολούθει αὐτὴν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ ἐφαίνετο ἐγγὺς τοῦ νὰ ἐκτραγῆ εἰς θρήνους, ἀλλὰ κατέπνιγε τὰς ἄρμυς τῆς καρδίας του αἴφνης καὶ ἐδίδετο ὅλως, εἴτε κατ' ἰδίαν, εἴτε μετὰ τοῦ Βυρνέτ καὶ Τίλλοττων εἰς μελέτας, εἰς ἀναγνώσεις καὶ ὁμιλίαις εὐσεβεῖς. Τὴν 19 Ἰουλίου, μαθὼν ὅτι καὶ αὕτη ἡ περὶ ἀναβολῆς τῆς ἐκτελέσεως τῆς ποινῆς αἴτησις ἀπερρίφθη, καὶ ὅτι τῇ ἐπαύριον ἡ ἀπόφασις τῶν ἐνόρκων ἔμελλε νὰ ἐκτελεσθῇ ἔγραψε τῷ βασιλεῖ. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἔπρεπε νὰ ἐγχειρισθῇ μετὰ θάνατον αὐτοῦ καὶ ὁ σκοπὸς αὐτῆς ἐφαίνετο ἐν ταῖς τελευταίαις ταύταις λέξεσιν. « Ἐξαιτούμαι τῆς ἀδείας νὰ συμπληρώσω τὰς ἡμέρας μου, διαβεβαιῶν ὅτι ἡ καρδία μου πάντοτε διετέλεσεν ἀφωσιωμένη » εἰς ὅ,τι ἐθεώρησεν ἀληθῶς συμφέρον Σοι· ἂν ἠπατήθην, ἐλπίζω ὅτι ἡ κατ' ἐμοῦ δυσμένειά Σου θέλει παύσει μετὰ τῆς ζωῆς μου καὶ ὅτι δὲν θέλει » ἐπιβαρύνει τὴν σύζυγόν μου καὶ τὰ τέκνα μου. Εἶναι ἡ τελευταία χάρις, » Μεγαλειότατε, τὴν ὁποίαν ζητεῖ παρ' Ἑμῶν ὁ πιστώτατος, λίαν ἀφωσιωμένος καὶ εὐπειθέστατος ἡμῶν ὑπήκοος. » Τῇ ἐπαύριον, ἀπὸ πρωΐας, ἐκοι- νῶνῃσε τῶν ἀχράντων μυστηρίων διὰ χειρὸς τοῦ Τίλλοττων, ὅστις τὸν ἠρώ- τησε· « Πιστεύεις εἰς ὅλα τὰ δόγματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὡς τὰ » πρεσβεύει ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία;—Ναί, πιστεύω.—Συγχωρεῖς ὅλους; » —Ἐξ ὅλης καρδίας. Μετὰ τὸ γεῦμα, ἀνέγνω ἐκ νέου καὶ ὑπέγραψε τὴν ὁμιλίαν, τὴν ὁποίαν ἐπὶ τοῦ ἰκριώματος ἔμελλε νὰ ἐγχειρίσῃ τῷ ἀστυνόμῳ (sheriff), ὡς ἀποχαιρετισμὸν πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τὴν πατρίδα του καὶ καθ- ωδήγησε τὴν λαδὺ Ῥώσσελ τίνι τρόπῳ νὰ δημοσιεύσῃ καὶ διαδώσῃ αὐτὴν μετὰ τὸν θάνατόν του. Ἡ λαδὺ Ῥώσσελ ἔφερον αὐτῷ τὰ τέκνα του, ἅτινα ἐθεώρησεν ἐπὶ τινὰ καιρὸν καὶ ἐλάλησεν αὐτῇ περὶ τῆς ἀνατροφῆς των καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῶν, ἔπειτα ἠσπάσθη, ἠυλόγησε καὶ ἀπέπεμψεν αὐτὰ ἐν πάσῃ ἡσυχίᾳ καὶ φαιδρότητι. « Ἐλθέ νὰ συνδειπνήσωμεν, εἶπε τῇ συζύγῳ, » ὡς συμφάγωμεν τὸ τελευταῖον ἐπίγειον ἡμῶν δεῖπνον. » Διαρκούντος τοῦ δεῖπνου καὶ μετὰ, ἐλάλησε πρὸ πάντων περὶ τῶν δύο θυγατέρων του καὶ περὶ τῶν δόντων παραδείγματα ἕξοχα θανάτου γαληνιαίου καὶ ἡσύχου. Περὶ

τὴν δεκάτην ὥραν ἠγέρθη, ἔλαβε διὰ χειρὸς τὴν λαδὺ Ῥῶσσελ, ἠσπάσθη αὐτὴν τετράκις ἢ πεντάκις, ἀμφότεροι ἐσίγων καὶ ἔτρεμον, ἀμφότεροι εἶχον τὰ δάκρυα ἐτοιμόρροπα. Ἡ λαδὺ ἀπῆλθεν. «Ἦδη, εἶπεν ὁ λόρδος Ῥῶσσελ τῷ Βυρνέτ, ἦδη ἡ πικρία τοῦ θανάτου διεσκεδάσθη» καὶ ὄλωσ' ἔκδοτος εἰς τὴν διάχυσιν τῶν αἰσθημάτων του· «Ποία εὐλογία, ἀνέκραξεν, ἦτον ἡ γυνὴ » αὕτη δι' ἐμέ! Πόσον ἤθελον ἦσθε δυστυχῆς, ἂν ἡ γυνὴ αὕτη, ἀγαπῶσά » με οὕτω διακαῶς, δὲν εἶχε συνάμα καὶ τὴν γενναιότητα τοῦ ν' ἀνεχθῆ τὸν » θάνατόν μου, χωρὶς ποτε νὰ ζητήσῃ παρ' ἐμοῦ ἀτιμίαν τινὰ πρὸς σωτηρίαν » μου! Ποίας ἡμέρας ἤθελον διανύσῃ, ἂν, διαμένουσα παρ' ἐμοὶ πάντοτε, » ἔκλαιε καὶ μ' ἐδίαζε νὰ δραπετεύσω, ὡς ἄλλος λόρδος Οὐάρδ! » Ὁ θεὸς ἠδύκοησε μεγίστης εὐνοίας σημεῖον νὰ μοὶ δώτῃ, χαρίσας μοι » τοιαύτην γυναῖκα· γέννησιν, πλοῦτον, εὐφυῆν, εὐλάθειαν, ἀπεριόριστον πρὸς » ἐμέ φίλτρον, τὰ πάντα εἶχε! Καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις, ἡ διαγωγὴ αὐτῆς ἐπ' » ἐσχάτων! Ἔχω μεγίστην πρηγορίαν τὸ καταλιμπάνειν εἰς χεῖρας τοιαύτης » μητρὸς τὰ τέκνα μου. Χάριν αὐτῶν μ' ὑπεσχέθη νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς υ- » γείας τῆς, καὶ θὰ τὸ κάμει.» Ἀναλογιζόμενος τότε τὰ περὶ αὐτοῦ «Ποίαν » ἀρὰ γέ, ἀνέκραξεν, ἀκατανόητον μεταβολὴν ἐπιφέρει ἡμῖν ὁ θάνατος! Ποῖαι » νέαι καὶ τεράστιαι σκηναὶ ἐκτυλίσσονται ἐνώπιον τῆς ψυχῆς ἡμῶν! Ἦκουσα » λέγοντας περὶ τῶν ἐκ γενετῆς τυφλῶν, ὅτι ἐξεπλάγησαν ὅταν, τοῦ καταρ- » ράκτου ἀρθέντος ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν, ἀνέβλεψαν· τί ἄρα συνέβαινε, » ἂν τὸ πρῶτον ἀντικείμενον ὅπερ ἔμελλον νὰ ἴδωσιν ἦτον ὁ ἥλιος ἀνατέλλων; » Ἐξέστυρε τοῦ θηλακίου τὸ ὠρολόγιόν του καὶ ἔδωκεν αὐτὸ τῷ Βυρνέτ, εἰπὼν· » «Τετέλεστα! δὲν ἔχω πλέον ἀνάγκην τοῦ χρόνου, διότι ἰδοὺ ἔρχεται ἡ αἰ- » ωνιότης!»

Τῇ 21 Ἰουλίου 1683, ἡ λαδὺ Ῥῶσσελ ἦτο χήρα καὶ ἐμόναζεν ἐν τῇ κατὰ τὸ Σούθαμπτων-Χάους κατοικίᾳ τῆς, μετὰ τῶν τριῶν αὐτῆς τέκνων, δύο θυγατέρων, τῆς μὲν ἐννεαετοῦς, τῆς δὲ ἑπταετοῦς, καὶ τοῦ τριετοῦς αὐ- τῆς υἱοῦ.

(Ἔπειτα.)

Ο ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

ὑ π ὁ

Κ. ΑΣΩΠΙΟΥ.

Ὁ Κ. Κωνσταντῖνος Ἀσώπιος, διαδεχόμενος τὸν Κ. Ὀλύμπιον εἰς τὴν πρυτανείαν τοῦ Ὁθωνείου Πανεπιστημίου, εἰς ἣν ἐκάλεσεν αὐτὸν ἡ ἐπίνευσις τῆς Α. Β. Ἑλληνικῆς Μεγαλειότητος, ἐπραγμα- τεύθη ἐν λόγῳ ἐκφωνηθέντι τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, κατὰ τὰ νενομισμένα, τὰ κατὰ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον, ὑπόθεσιν λαμπρὰν, ἐλληνικωτά- την, βασιλικὴν καὶ ὄλωσ' ἐπίκαιρον. Πιστεύομεν ὅτι οὐ μικρὸν θέ- λομεν εὐαρεστήσει τοὺς ἡμετέρους ἀναγνώστας, καταχωρίζοντες εἰς τὰς σελίδας μας ὅ,τι ἐκ τῆς σοφῆς ταύτης τοῦ σοφοῦ καθηγη- τοῦ πραγματείας ἐπιτρέπεται ἡμῖν, σεμνυόμενοι ἄλλως τε ὅτι οὕτω πως διακοσμοῦμεν τὸ σύγγραμμά μας τῷ ὀνόματι τοῦ σεβα- στοῦ ἡμῶν διδασκάλου. Ἠρύσθημεν δὲ τὴν πραγματείαν ἐκ τῆς ἀ- ξιολογωτάτης Ἐφημερίδος τῶν Φιλομαθῶν, ἧτις πρώτη ἐδημοσίευσεν αὐτήν.

Οὔτε πρόθεσιν, οὔτε διάθεσιν ἔχω νὰ μετατρέψω τὸ εἰρηνικὸν τοῦτο ἱερὸν τῶν Μουσῶν εἰς πολιτικὴν παλαίστραν, πολιτικῆς θεωρίας ἀναμιγνύων καὶ κυβερνητικὰ ζητήματα φέρον εἰς τὸ μέσον· μόνον περὶ ἱστορικοῦ θέματος ἔ- σται ὁ λόγος. Ἵπέλαβον, κύριοι, ὅτι πρὸς Ἑλληνας ἀγορευῶν, πρὸς Ἑλλη- νας, τοὺς ὁποίους οὐδαμῶς ἤθελον ἀμαρτήσῃ τις ἀνθρώπων ἀπάντων φιλοτι- μοτάτους ἀποκαλῶν, δὲν ἤθελον πράξῃ ἀνοικεῖόν τι ὑπενθυμίζων αὐτοὺς ὅτι ὀλίγα μεγάλα ἔργα τῶν νεωτέρων ὑπάρχουσι, τῶν ὑποίων δὲν εὐρίσκεται πρότυπον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησι, τοῖς ἡμετέροις προγόνοις· ὑπενθυμίζων ὅτι, εἰμὲν οἱ τὴν σήμερον διέποντες τὴν τύχην τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ πλείστου μέρους τοῦ κόσμου ἐφιλοτιμήθησαν, εὐγενικῶς ζήλω κινούμενοι, νὰ μεταδώ- σωσι τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν εἰς τὴν Ἀνατολήν, οἷον χρέος ἀποτίνοντες εἰς τὴν πρώτην κοιτίδα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, πρὸ αἰώνων ὁ Ἕλλην Ἀλέ-

ξανδρος, ὁ πρᾶγμα καὶ ὄνομα μέγας Ἀλέξανδρος, ἐγκατέστησε καὶ μετεφύτευσε ἐν τῇ Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ τὰ ἀγαθὰ τῆς Ἑλλάδος, ἥτις τότε τὴν Εὐρώπην ἄπασαν παρίστανεν, ὡς ὁ ἑλληνισμὸς τὸ πάλαι ἦτον ὅλος ὁ νῦν εὐρωπαϊσμός. Καὶ τῶν μὲν σημερινῶν ἡ ἐπιτυχία κεῖται εἰσέτι ἐν τῷ βαθεῖ καὶ ἀδῆλῳ μέλλοντι, τὰ δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου, εἰς τὸ ἀμετάτρεπτον παρελθὼν ἀνήκοντα, εἶναι ἔργον τετελεσμένον, ἱστορικὸν γεγονός.

Περὶ τούτου ὄντος τοῦ λόγου σήμερον, ἐξαιτοῦμαι τὴν πρὸς ὀλίγον φιλοκαίαν ὑμῶν, πεποιθῶς εἰς τὴν ἐπιείκειαν τοῦ ἀκροατηρίου, ἀποβλέποντος καὶ εἰς τὸ ἐμβριθῆς τοῦ θέματος καὶ εἰς τὴν ἀδυναμίαν τοῦ ἀγορευόντος, περὶ τὰς δυσμὰς ὄντος τοῦ βίου, καὶ περὶ τὴν ἀνεπίστρεπτον ἐξαρτυμένον ἀποδημίαν. Καὶ ἐὰν οὐχὶ λόγους καλλιπετημένους, εἰς ἄλλων ἀνκτιθεμένους φροντίδας, ἐλπίζω νὰ ἐκθέσω ἱστορικὴν ἀλήθειαν, καίτοι πολλῶν ἐπιπροσθούτων πρὸς σκοτισμὸν αὐτῆς, ὡς πολλάκις συμβαίνει ἐν τοῖς τοιούτοις· διότι τὴν ἀλήθειαν κηρύττουσιν ἢ κρύπτουσιν οἱ ἄνθρωποι, ὡς ἕκαστος ἔχει κρίσεως, προαιρέσεως ἢ ὠφελείας.

Καὶ τῷ ὄντι, κύριοι, ἐκ τῶν μυρίων παραδειγμάτων ὅτι, οὐχὶ μόνον ἡ περὶ τὸ καλὸν καὶ ὑψηλὸν, ἀλλὰ καὶ ἡ περὶ τὸ ἀληθὲς καὶ ἱστορικὸν κριτικὴ εἰς πολλὰς ὑπόκειται ἀμφισβητήσεις, εἶναι βεβαίως καὶ τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, διότι τοσαύτη καὶ τηλικαύτη περὶ αὐτοῦ διαφωνία παλαιῶν τε καὶ νεωτέρων, ὥστε ἡ θέλει νομίζει τις ὅτι δύο Ἀλέξανδροι παρίστανται κρινόμενοι, ἡ ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ ὑπερβάλλουσαι ἦσαν αἱ ἀρεταὶ καὶ αἱ κακίαι, καὶ οὕτως οἱ μὲν τὰς πρώτας ἐκθειάσαντες, οἱ δὲ πικρῶς καταδικάσαντες τὰς δευτέρας, ἀφίνοσι τὸν ἀπειρότερον ἀναγνώστην ἀναποφάσιζον, ἐκκερμητὴ τὴν κρίσιν εἰσέτι νομίζοντα. Μέγαν ἄνδρα, εὐεργέτην τῶν ἀνθρώπων καὶ ὀλίγον τῆς θείας φύσεως κατώτερον ὠνόμασαν τὸν Ἀλέξανδρον οἱ θαυμασταὶ αὐτοῦ, καὶ οὐδὲν πλέον ἢ λαοδάμαντα, ἐθνοφθόρον, ληστήν καὶ κοσμάρπαγα οἱ κατήγοροι.

Ἄλλ' εὐτυχῶς τὴν σήμερον, εἰ μὲν οἱ ὑπερβολικοὶ ἔπαινοι Κ. Κουρτίου καὶ ἄλλων ὁμοίων, οἵτινες, μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τὸ δέον ἐξυμνοῦντες καὶ ἐπὶ τὸ μυθωδέστερον τὰ πράγματα προσεγγίζοντες οὐδένα ἐκθαμβοῦσιν, ἀλλ' οὐδὲ αἱ φωνασκίαι τοῦ ἀρεταλόγου Σενέκα καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ πτοοῦσι πλέον τινὰ, διότι οἱ συνετώτεροι καὶ ἐμβριθέστεροι τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν καὶ γεωγράφων, καθ' ὅσον ἀκριβέστερον ἐμελέτησαν τὴν ἀξιόπιστον συγγραφὴν τοῦ Ἀρριανοῦ καὶ παρέβαλον τὴν σημερινὴν τῶν τόπων ἐκείνων κατάστασιν πρὸς ἄλλα τε καὶ τὸν παρὰ τῷ αὐτῷ Ἀρριανῷ *Παράπλου* τοῦ Νεάρχου, τοσοῦτον καὶ τὰς περὶ στρατείας καὶ τὰς περὶ χαρακτῆρος τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐσφαλμένας γνώμας τῶν πρώην ἐπηνώρθωσαν. Ἐὰν δὲ καὶ μετὰ πάντα ταῦτα εὐρίσκωνται εἰσέτι διάστημα λόγιον, αἵτινες, σφόδρα δημοκρα-

τικὸν ἔχοντες φρόνημα, οὐδὲ ἀνέχονται δορικτήτορας ἀκούοντες ὄνομα, ἢ τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν αὖρας κάπτοντες καὶ δημαγωγικὰς ἐλπίδας σιτοῦμενοι, ἢ καὶ εἰλικρινῶς διὰ βαθυτέρας ἐρεύνης προσπαθοῦντες νὰ ἐλέγξωσι τοὺς πρὸ αὐτῶν ἀμαρτάνοντας, πίπτουσιν αὐτοὶ εἰς ὅσα τοὺς ἄλλους μέμφονται, ἢ ἐπὶ παραδοξολογίᾳ φήμην ἐπιδιώκοντες ἐν ἐπιγνώσει καταπατοῦσι τὴν ἀλήθειαν, ὑπάρχουσιν ὁμοῦ καὶ ἄλλοι οὐχ ἥττον ἐπὶ σοφίᾳ διαπρέποντες, οἵτινες καὶ πλείονες τὸν ἀριθμὸν ὄντες καὶ ἐμπειρίαν τῶν πραγμάτων μείζονα ἔχοντες, ἀπαθῶς κρίνοντες, ἐπανάγουσιν εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν τὸν ἄσκονον ζήτητην, τὸν ἀκάματον καὶ ἀκλόνητον λάτρην τῆς ἀληθείας, τῆς ὁποίας ἡ δύναμις ἐν τέλει γίνεται ἄμαχος.

Πόσον βρύνει ἡ περὶ χαρακτῆρος Ἀλεξάνδρου κρίσις τοῦ Σενέκα μαρτυρεῖ ἀριδῆλως ἢ λοιπῇ αὐτοῦ ἱστορικῇ ἀκρίβειᾳ, ὀνομάζοντας τὸν Ἀλέξανδρον ἔργον τοῦ Ἀντιγόνου καὶ ὁμολογοῦντος ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἐφόνευσε τὸν Δαρρεῖον, ἐν ᾧ αὐτὸς τῇ βασιλικῇ χλαμύδι ἐκάλυψε τὸν νεκρὸν τοῦ ἀτυχοῦς βασιλέως, ὑπὸ τοῦ προδοτικοῦ Βήσσου μισοφρονηθέντος, ἔπειτα ἐπεμψεν αὐτὸν εἰς Πέρσας, ἵνα ταφῇ ἐν τοῖς βασιλικαῖς μνήμασι· μαρτυρεῖ ὅλος ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου· τίς ὀνομάζει ληστήν τὸν Ἀλέξανδρον; ὁ καταληστεύσας τὴν Ἰταλίαν· τίς ὀνομάζει αὐτὸν φονέα; ὁ προθυμώτατος ἀναδειχθεὶς εἰς τὸν τῆς εὐεργετιδος αὐτοῦ Ἀγριππίνης, ὁ ἀναίσχυντος ἀπολογητῆς τῆς μητροκτονίας τοῦ Νέρωνος. Ὅτι πολλοὶ Γάλλοι, ἐπὶ τῆς τρομερᾶς ἀναπολιτεύσεως, περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης δεκάτης ὁγδόης ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, δεσπότην καὶ τύραννον ἐκάλεσαν τὸν Ἀλέξανδρον, οὔτε θαυμαστὸν, οὔτε ἄλλως ἦν γενέσθαι, ἀφ' οὗ ἐν τῷ ζέοντι τῆς δημοκρατικῆς, ἢ, μάλλον, ὀχλοκρατικῆς μέθης ἐμαίνοντο κατὰ πάντων τῶν ἡγεμόνων, τοὺς ὁποίους ἤθελον νὰ ἐξαφανίσωσιν ἐκ προσώπου τῆς γῆς· ὁ δὲ πολὺς καὶ παράλογος ἐνθουσιασμός, θηλῶν τὸν νοῦν, ἐκώλυε καὶ τὴν ἀτάραχον ἱστορικὴν ἐρευναν. Ἄρκετ' μόνον εἰπεῖν, ὅτι ἐζήτουν ἐν τῇ ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τοὺς νόμους τοῦ Μίνωος, ἵνα συντάξωσι τὴν ἑαυτῶν νομολογίαν. Ὁ μέγας Ναπολέων, κκαταπαύσας τὰ λείψανα τῆς φρικώδους ἀναπολιτεύσεως, ἐδίδαξε τοὺς Γάλλους καὶ τοὺς ἡγεμόνας νὰ σέβωνται καὶ περὶ Ἀλεξάνδρου νὰ κρίνωσιν ὀρθότερον. Ὁ Ναπολέων ἦτο θαυμαστής τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὡς καὶ δι' ἔργων καὶ διὰ λόγων ἀπέδειξεν. Ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ Ναπολέοντος καὶ πρὸ τῆς ἀναπολιτεύσεως ὑπῆρξαν Γάλλοι ἐμβριθέστερον κρίνοντες καὶ δικαιοτέρα λέγοντες περὶ Ἀλεξάνδρου, εἴτε ἐξ ἡμισείας, ὡς ὁ καὶ παρ' ἡμῖν γνωστός Ῥολλῖνος, θεωρῶν τὸν Ἀλέξανδρον πρῶτον ὡς πλήρη ἀρετῶν, καὶ δεύτερον ὡς πλήρη κακιῶν, εἴτε ἐξ ὀλοκλήρου, ὡς ὁ μέγας Βοσουέτης, λέγων περὶ τοῦ ἡγεμόνος τούτου ὅτι ἐκ μυστηριώδους πεποιθήσεως ἠσθάρετο ἐν τῇ καρδίᾳ ὅτι ἦτον γεννημένος ἵνα σύρῃ τὴν τύχην εἰς τοὺς σκοποὺς του καὶ τὰ βιάσῃ

τὰς Μοίρας. Οὐδ' ὁ ἀείμνηστος Μοντέσκιοις ἔκρινε διαφόρως, ἐπαινῶν τὴν μετὰ βρόμης φρόνησιν τοῦ Ἑλληνος ἥρωος. Καὶ ὁ διαβόητος δὲ Βολταῖρος, εὐφυστάτος ὢν καὶ ὀρθότατα κρίνων, ὁσάκις μὴ ὑπὸ τοῦ πάθους ἀπετυφλοῦτο, ἦτο θαυμαστής τοῦ Ἀλεξάνδρου, καταδικάζων Βοῦλὸν τὸν κολακίστατον ποιητὴν Λουδοβίκου τοῦ δεκάτου τετάρτου, μετ' ἀκόμψου ἀδολεσχίας μᾶλλον ἢ ποιητικῆς εὐφυΐας κατ' Ἀλεξάνδρου φλυαρήσαντα.

Ἄλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀναπολίτευσιν δὲν ἔλειψαν παρὰ Γάλλοις ἄνδρες τὸν δίκαιον ἔπαινον τῷ Ἀλεξάνδρῳ ἀπονέμοντες, οἷος μετ' ἄλλων ὁ Θεόδωρος Ἰουφρόυος, ὅστις μετὰ γαλλικῆς τῷ ὄντι, μετ' ἀμιμῆτου χάριτος, δειξάς πρότερον πόσον ἡ Ἑλλὰς συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀνθρωπότητος, μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὑποσυνάπτει τὸ λαμπρότατον τοῦτο συμπέρασμα, ὅτι ὁ θεὸς συνήγαγε πάσαις τὰς δυνάμεις τοῦ ἐκλεκτοῦ λαοῦ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς διάδοσιν τοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ δὲ Σατωβριάνιδης ἀκούσασθαι Ὀμιολογήσωμεν, λέγει ὁ ἐθνὸς οὗτος ἀνὴρ, ὅτι εἴτις ἐν ἀνθρώποις ὁμοίαιε θεῷ, ἦτον ὁ Ἀλέξανδρος. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ πρόωρος θάνατος τοῦ ἀνδρὸς ἐπιφέρει τι θεῖον εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ· διότι τὸν βλέπομεν νέον, ὠραῖον, τροπαιοῦχον, οὐδεμίαν σωματικὴν ἀσθένειαν ἔχοντα, οὐδεμίαν ἀτυχίαν παθόντα, ὁποῖας ἡ ἡλικία καὶ ὁ καιρὸς ἐπιφέρουσι.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, φαίνεται ὄντως ἄπορον πῶς ὁ ἄλλως ἔμψρων καὶ ἐμβριθὴς Κλαύδιος Δωνοῦς τοσοῦτον πικρῶς ἔκρινε καὶ κατέκρινε τὸν Ἀλέξανδρον. Ἄλλ' ἡ ἀπορία αὕτη δὲν εἶναι ἄλυτος. Μακρὰν ἀπέστω ἀπ' ἐμοῦ πάσης ἀπερχθείας, πάσης βδελυρᾶς συκοφαντίας ὑποψία, ὅτι θέλω νὰ καταφρονήσω ἐπὶ σοφίᾳ καὶ ἀρετῇ καὶ πατριωτισμῷ ἐπίσημον, παρὰ τε τοῖς αὐτοῦ ὁμογενέσι καὶ ἀλλοφύλοις, ἄνδρα οὐ τινος καὶ τὰ ἱστορικὰ μαθήματα ἠξιώτην νὰ ἀκροασθῶ. Ἄλλ' ἕκαστος βεβαίως ἐννοεῖ ὅτι δημοκρατικώτατος ἀνὴρ, ἀνὴρ πρῶτον μὲν γραμματεὺς, εἶτα δὲ πρόεδρος τῆς τρίτης δημοκρατικῆς τῶν Γάλλων συνελεύσεως καὶ τῶν ἐπὶ τῆς Δημοσίας Ἀσφαλείας προσέτι γενόμενος, ἀνὴρ ἐν τῇ δίκῃ τοῦ κατατομηθέντος Βασιλέως ἀναμιχθεὶς (καίτοι πάντοτε ἐπὶ τὸ μετριώτερον), ἀνὴρ, ὃς δὲν ἀρνεῖται ὅτι μισεῖ πάντας τοὺς δορικτήτορας, ὃς ὁμολογεῖ ὅτι οὔτε πατριωτισμὸς ἀνευ φιλοσοφίας, οὔτε περὶ νόια ἀνευ δημοκρατικῆς ψυχῆς, τοιοῦτος ἀνὴρ ἦτον ἀδύνατον νὰ ἀγαπήσῃ τὸν δορικτήτορα Ἀλέξανδρον, καὶ ὄντινα ἄλλον ὑπὸ τὸ προσωπεῖον τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑπενόει.

Ὅτι ὁ τῆς Σαξονικῆς Ἄλλης ἐβραϊστῆς Γυλιέλμος Γεσένιος ὠνόμασε τὸν Ἀλέξανδρον ληστήν τῶν ἐθνῶν, οὐδὲν θαυμαστόν· διότι παρατηρημένον, ὅτι οἱ κατατρίψαντες τὸν ἑαυτῶν βίον εἰς ἐβραϊκὰ καὶ ἀνατολικά πράγματα, πολλοὶ τουλάχιστον τούτων, ἀποβάλλουσιν ἐν τέλει πᾶσαν ἑλληνισμοῦ ἰδέαν,

ἀπανταχοῦ ἐβραϊστῶν, ἀπανταχοῦ ἀσιατικῶν τι βλέποντες, καὶ ἀόρητ' ἀθέμιτα πλάττοντες. Οὕτως οἱ μὲν κατὰ τὴν φράσιν ἐβραϊζόντα· παρέστησαν τὸν Ὀμηρον καὶ Ἡσίοδον, οἱ δὲ καὶ αὐτόχρημα Ἑβραῖον τὸν πρῶτον, ἐβραϊκὴν ἱστορίαν ἐν Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσεΐᾳ συγγραφόντα· οὐδὲν παράδοξον λοιπὸν εἶναι ταῖς ἀνατολικαῖς παραδόσεσιν, ἐν αἷς καὶ δίκαιως ὀνομάζεται καὶ ὡς μυθικὸν πρόσωπον παρίσταται ὁ Ἀλέξανδρος, ἐνόμισε ὁ Γεσένιος ὅτι εὔρηκε καὶ τινα περὶ ληστρικοῦ χαρακτῆρος, ἐκτὸς εἰμῆ εἶχε κατὰ νοῦν Σενέκαν τὸν λήσταρχον.

Καὶ οὗτοι μὲν οὐδὲν παράδοξον εἰ ὑπέπεσαν εἰς τὸ τῆς παροιμίας εἶναι χολῶ παροιμίας ὑποσκάλλει μαθήσει παράδοξον δὲ φαίνεται ὅτι ὁ σοφὸς, ὁ περιώνυμος ἱστορικός, ὁ πολιτικός, ὁ λειτουργὸς τῆς Πρωσίας Νειβούρης, ἐνδόξου πατρὸς ἐνδοξοῦ γόνου, οὐχὶ μόνον ἀπεκάλεσε τὸν Ἀλέξανδρον ληστήν, οὐδαμῶς διστασάς νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὸν ἑαυτοῦ λόγον διὰ τῆς γνωστῆς πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ἀποκρίσεως τοῦ πειρατοῦ, ἀλλὰ ἐπὶ τῇ βάσει ταύτῃ ἐστήριξεν ὅλην τὴν περὶ τούτου ἱστορίαν, ὁ δυσμενέστατος κατήγορος τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν γενόμενος.

ἠθέλην εἰκάσει τις ὅτι ὁ σοφὸς οὗτος ἀνὴρ, οἷον προγύμνασμα καὶ προαγῶνα ἐκλασίων ὅσα ἔγραψεν ἵνα καταστρέψῃ τὴν πρὸ αὐτοῦ πιστευομένην Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν, ἀπεδύθη ἔπειτα εἰς ἐνδοξότερον ἄλλον ἀγῶνα, διὰ πάσης ἰσχυρίσεως, δικαίως τε καὶ ἀδίκως, φιλοτιμηθεὶς νὰ πράξῃ τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὴν κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἄλλὰ καὶ ἄλλα αἴτια βαθυτέρον κεκρυμμένα ὑπάρχουσι τὰ πρὸς τοῦτο προτρέψαντα. Νεώτερα πράγματα μετὰ τῶν ἀρχαίων ἀναμιγνύων, τὰ τῆς Ῥηνικῆς συμμαχίας εἰς τὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου παρεμβάλλων, δεικνύει ἀκούστως ὅτι Ἀλέξανδρον μὲν ὠνόμαζεν, ἄλλον δὲ ὑπενόει τὴν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ παρεῖσθαι τῶν Μακεδόνων ἐκτραγῶδων, ἄλλην νεωτέραν ἐπέμβασιν εἶχε κατὰ νοῦν, τὴν ὁποῖαν δὲν ἐτόλμα νὰ ἐξηγήσῃ σαφῶς. Καὶ ὁ μὲν Δωνοῦς, ὡς δημοκρατικὸς λαλῶν, ὁ δὲ Νειβούρης, ὡς ἀγαθὸς Γερμανὸς, πᾶσαν ξένην ἐπέμβασιν ἀποστρεφόμενος, συνέπεσαν εἰς τὸ σημεῖον ἐξ οὗ ὠρμήθησαν ἀμφοτέροι, ἀνακαλοῦντες, τρόπον τινα, τὸν Ἀριστοφάνην, ὅστις ἐξελέξατο τὸν Σωκράτην ὡς γνωστότερον, ἵνα κωμωδήσῃ τοὺς σοφιστὰς, πικρότερον μὲν καὶ μετὰ χολῆς ἐκαῖνοι, οὐδὲ οὗτος δὲ μόνον γελοιωδῶς, διότι ἐν τέλει πυρπολεῖται τὸ φροντιστήριον τοῦ Σωκράτους.

Ἄλλ' οὐδὲ ἐκ τῆς βαθυσόφου καὶ κριτικῆς Γερμανίας ἔλειψαν ἄνδρες λόγοι ὑπὲρ Ἀλεξάνδρου ὑψώσαντες τὴν φωνήν, οἷος μεταξὺ ἄλλων ὁ Δροῦσένιος, οὗτινος τὸ σύγγραμμα εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, ὁ ἀντίθετος πόλος τοῦ Νειβουρείου. Φέλτων, ὁ σοφὸς Ἀμερικανὸς καθηγητῆς, ὁ πρὸ δύο ἐτῶν παρ' ἡμῶν γενόμενος, ὁ μετὰ τοσαύτης ἐπιεικειᾶς παραβλέψας τὰ ἑλλείμματα ἡμῶν καὶ μόνον εἴτι καλὸν παρετήρησεν εἰς τοῦτο ἀπιδῶν καὶ μετὰ πολλῆς χρη-

στότητος μνημονεύσας τὰ ταπεινὰ ἡμῶν καθιδρύματα, ὁ τσακῦτα βιβλία ἐξ Ἀμερικῆς ἴδix τε καὶ ξένα εἰς τὴν ἡμετέραν βιβλιοθήκην διὰ τοῦ αἰδεσιμωπάτου καὶ φιλέλληνος κυρίου Ἰλλ προσεγγικῶν, μετατυπώσας ἐν Ἀμερικῇ τὸ πόνημα τοῦ περιωνύμου Καρλείλου, λέγει εὐφυῶς ἐν τινι σημειώσει ὅτι ἡ μόνη ἐπὶ Ἑλλησπόντου ἀνάγκωσις τοῦ Ὀμήρου εἶναι ἰκανὴ νὰ καταστρέψῃ τὰ ὄνειροπολήματα τῶν Οὐολφικῶν. Ἐπίσης, δυνατὸν εἰπεῖν, νομίζω, ὅτι ἡ ἀνάγκωσις τοῦ Δροῦτενίου δύναται νὰ καταστρέψῃ τὰς ἐπικρυφὰς ὑπονοίας ἢ ἀλληγορίας τοῦ Νειβούρου, ὡς τὸ τοῦ Ἰοφρούου λαμπρότατον περὶ ἀρχαίας καὶ ὑπὲρ νεωτέρας Ἑλλάδος ἄρθρον τὰς ὑποκεκρυμμένας μὲν, ἀλλὰ παρακρυπτούσας καὶ ἡμιφανεῖς δημοκοπίας τοῦ Δωνοῦ. Τί δὲ ὁ περικλητὸς Ἀλέξανδρος Οὐλβόλτος; « Ἄμετρος εἶναι, λέγει, ἡ σφαῖρα ἐν ἣ ἐπιλυρώθη ἡ κίνησις αὐτῆ τῆς προοδευτικῆς ἐνώσεως τῶν ἐθνῶν, ἀλλ' ὁ δορικτήτωρ ἐπλήξῃσε τὸ ἠθικὸν μεγαλεῖον τῆς ἐπιχειρήσεως, διὰ τῶν ἀτρυτῶν αὐτοῦ πόνων ἵνα ἐνώσῃ πάσας τὰς φυλάς καὶ δημιουργήσῃ τὴν ἐνότητα τοῦ κόσμου ὑπὸ τὴν ἐκπολιτίζουσαν ἰσχὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ. » Ἄλλ' εἰ ἠθέλομεν νὰ προσθέσωμεν ὅσα ὁ εὐρωπαϊκὸς οὗτος ἀνὴρ ὑπὲρ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου γράφει, ἔπρεπε νὰ ἀντιγράψωμεν, κατὰ μέγα μέρος, τὸν δεύτερον τόμον τοῦ Κόσμου.

Οἱ Βρεττανοὶ, πραγματικώτεροι καὶ ἱστορικώτεροι ὄντες καὶ φιλοβασιλεῖς προσέτι, ὡς οἱ ἀρχαῖοι Σπαρτιάται, οὐδὲ λίαν νεωτεριστὰ ἵνα ζητήσωσι τὸ ἀνεύρετον, τελειώτατον καὶ πάντῃ πάντως ἀμώμητον εἶδωλον τοῦ κυβερνητικοῦ πολιτεύματος, εἶναι ἅπαντες, ὡς εἰπεῖν, θαυμασταὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀπὸ τοῦ φιλοσόφου Βάκωνος μέχρι τοῦ ἱστορικοῦ Θιρουάλου· οὐδεὶς προφέρει τὸ ὄνομα αὐτοῦ χωρὶς θαυμασμοῦ· καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐχώρησαν, ὥστε δὲν ἐδίστασαν ὑπερπεινοῦντες τὸν Ἀλέξανδρον νὰ καταδικάσωσι τὸν μέγαν ῥήτορα τῶν Ἀθηνῶν, τὸν ὑπέρμαχον τῆς ἑλληνικῆς αὐτονομίας, ὡς εἰ μὴ ἦτον δυνατὸν ἐγκωμιαζομένου τοῦ ἐνὸς νὰ μὴ κατηγορηθῇ ὁ ἕτερος καὶ οὕτω νὰ ἀποδοθῇ ἑκατέρῳ ὁ δίκαιος ἔπαινος.

Ἐλειπέ μοι μέχρι χθὲς καὶ πρόωγν ὁ περὶ Ἀλεξάνδρου πραγματευόμενος δωδέκατος τόμος τοῦ Γροτίου· ἐκ τῶν περὶ Φιλίππου ὁμοῦ κρίνων, δὲν ἠλπίζον νὰ εὐρω αὐτὸν πολὺ φιλαλέξανδρον. Ἰδὼν δὲ ὅτι ὑπὸ τοῦ Γάλλου ἐπικριτοῦ Μεριμαίου καλεῖται δημοκρατικὸς, ἔτι μᾶλλον ἐβεβαιώθην· ἐγνωήσας δ' ἔπειτα ἐκ τῶν παρὰ τῷ αὐτῷ ἐπικριτῇ ὅτι ἔγραφεν ἐπικρατούντων ἔτι τῶν χθὲς καὶ πρόωγν παυσάντων πολέμων τῶν Ἀγγλογάλλων καὶ Ρώσων, τοὺς ὁποίους παρεμβάλλων εἰς τὴν διήγησιν, παρεισάγει, τρόπον τινα, εἰς τὴν σκηνὴν Ἑλλήνας καὶ Μακεδόνας, οἷον λυπούμενος ὅτι ἐνίκησαν τὸ πάλαι οἱ Μακεδόνες, ἢ καὶ ὑποδεικνύων ποῖα κακὰ ἠθέλον προκύψει τὸ νῦν, εἰ συνέβαινε τὸ ἐναντίον τοῦ γενομένου, ἠσθάνθη ὅτι εἶχον ἐνώπιόν μου δευτέραν ἐκδοσιν τῶν νειβουρείων καὶ δωνοείων, Μαθὼν δὲ παρὰ συναδέλφου ὅτι

ὁ Γροτίου· ἦτο τῆς σχολῆς τοῦ Νειβούρου, ἐπίσθην ὅτι οὐδὲν εἶχον νὰ προσθέσω περὶ τοῦ μαθητοῦ πλέον τῶν ὅσα περὶ τοῦ διδασκάλου ἐν ταῖς ἔμπροσθεν εἶπα. Λαθὼν δ' ἐν τέλει τὸ σύγγραμμα καὶ διατρέξας αὐτὸ, ὅσον τὸ στενὸν τοῦ καιροῦ συνεχώρει, εἶδον ὅτι, καὶ τοι ἐν πολλοῖς· ὁμοφρον τοῦ Νειβούρου, ἐν οὐκ ὀλίγοις ὁμοῦ διαφωνεῖ. Ὁ Γροτίου, ὡς Ἀγγλος, λέγει ἐλευθέρως ὅτι ὁ Νειβούρης ὑποκεκρυμμένως· ἐν πολλοῖς εἶναι μετριώτερος εἰς τὰ περὶ Ἀλεξάνδρου, ἐν πᾶσι δὲ θαυμαστὸς ἐπὶ ἀκριβεῖα ἱστορικῇ, ἐπὶ πολυμαθείᾳ καὶ σαφηνείᾳ. Εἰ μὴ μ' ἐμπόδιζε τὸ μέγα ὄνομα τοῦ συγγραφέως καὶ τὸ σύντομον τοῦ χρόνου, ἠθέλον ἐπισυνάψαι ὀλίγας τινὰς παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας ὁμοῦ εἰς ἄλλην ἀφῆκα εὐκαιρίαν.

Δὲν εὐτίχησα νὰ γνωρίσω τὸ πόνημα τὸ ὅποιον αἱ βασιλικαὶ χεῖρες τῆς περιωνύμου Χριστινῆς τῆς Σουεδίας περὶ Ἀλεξάνδρου συνέταξεν· λέγουσι δὲ οἱ ἀναγνόντες ὅτι ἡ συγγραφήσα εἰς τοὺς θαυμασὰς τοῦ ἀνδρὸς κατατάσσεται, εἶδωλον ἔχουσα τὸν ἥρωα τῆς Μακεδονίας, οἷον ἥρωῖς δῆθεν καὶ αὐτῇ ἄδηλον ὁμοῦ εἰ ἐν τέλει δὲν ἠλλαξε γνώμην, ὡς ἠλλαξε καὶ θρησκευμα, μεταμεληθεῖσα ἴσως καὶ περὶ τούτου, ὡς μετρημελήθη καὶ διὰ τὴν πρώτην γενομένην τῆς βασιλείας παραίτησιν.

Τὴν ἐκ τσακῦτης διαφωνίας δυσκολίαν τῆς κρίσεως ἐπαυξάνει ὁ Δημοσθένης, τὸν ὅποιον οὔτε δίκαιον, οὔτε πρέπον νὰ παραλίπωμεν ἐνταῦθα, ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ εὐρισκόμενοι. Ὁ μέγας οὗτος ῥήτωρ τῆς ἀρχαιότητος οὐκ ἀρκεσθεῖς εἰς τόσους ἄλλους σαρκασμοὺς, οὐδ' Ἑλληνα ὅλως θέλει τὸν Ἀλέξανδρον καὶ Φίλιππον, τὸν αὐτοῦ πατέρα. Καὶ ὁ μὲν Δημοσθένης, ἀδεία ῥητορικῇ χρώμενος, ἦτις καὶ τὰ μικρὰ μεγάλα καὶ τὰ ἄδικα δίκαια ποιεῖ, ἔλεγε ταῦτα, οὐδ' αὐτὸς ἴσως πιστεύων τοῖς λεγομένοις, ὁ δὲ Νειβούρης ὑπαρπάσας ταῦτα τοῦ Δημοσθένους ἀδιστάκτως ἐπικυροῦ, ἐντόνως ἀποφαινόμενος, ὅτι ὄντως ὁ Φίλιππος ἦτον τραχὺς καὶ ἄξεστος βάρβαρος, λαλῶν τὰ Ἑλληνικά, ὡς πολλοὶ ἐπίσημοι βάρβαροι τὴν σήμερον λαλοῦσι τὰ Γαλλικά κατὰ τοὺς γεννηθέντας καὶ τραφέντας ἐν Λευκωτίᾳ τῶν Παρισίων.

Ἄλλ' οὔτε κατὰ Δημοσθένην οὔτε κατὰ Νειβούρην ἔκριναν οἱ Ἕλληνες. Οἱ Ἕλληνες, κύριοι, συγχωρήσαντες εἰς τὸν πρόγονον τοῦ Φιλίππου Ἀλέξανδρον νὰ ἀγωνισθῇ ἐν Ὀλυμπίοις, ὅπερ μόνον Ἕλλησι συνεχωρεῖτο, περιφανῶς καὶ περιβοήτως ὡμολόγησαν τὸ βασιλικὸν γένος τοῦ Φιλίππου ἑλληνικόν. Οἱ Ἕλληνες, ἐκλέξαντες πρῶτον μὲν τὸν Φίλιππον, εἶτα δὲ τὸν Ἀλέξανδρον ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος, ὡμολόγησαν ἀμοτέρους Ἕλληνας. Καὶ ἠθέλεν εἶναι βεβαίως φρονιμώτερον καὶ ἐντιμώτερον εἰ ἔλεγεν ὁ Δημοσθένης ὅτι ἐλευθεροὶ Ἕλληνες ὑπὸ Ἕλληνας ἐστράτευσαν, ἢ ὅτι ξένος καὶ βάρβαρος ἠνάγκασε καὶ παρέσυρεν αὐτοὺς ἄκοντας τὰ συνδοξασθῶσι μετ' αὐτοῦ κατ' ἄλλων βεβαίρων μαχόμενοι.

Ἀναρριπίζων ὁ Δημοσθένης τοὺς Ἕλληνας πρὸς ἀνάσωσιν τῆς κινδυνεύουσης αὐτονομίας, ἔπραττεν ὡς φιλόπολις καὶ ὡς μέγας πολίτης, καὶ οὐχὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀττικῆς μόνον, ἀλλ' ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος προστάτης ἀναφανείς· ὁξυδερκεὶ ὄμματι πρωτῶως ἀνακαλύπτει τὸν κεκρυμμένον ἐχθρὸν, ἐλέγχει τὰς ἐπιβουλὰς, διώκει, πολεμεῖ αὐτὸν καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ καὶ παρατάξεις· καὶ ὁ μὲν ῥήτωρ οὐδὲ φαίνεται παντελῶς, μόνον ἡ πατρις, ἡ κινδυνεύουσα Ἑλλάς· παρίσταται εἰς τὸ βῆμα, τοὺς υἱοὺς προσκαλοῦσα εἰς βοήθειαν. Ἐπεὶ οἱ Ἕλληνες, παραλόγως φερόμενοι, ἐκώφευσαν εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος, διὰ τοῦ στόματος τοῦ Δημοσθένους ἀφιεμένην, ὁ ῥήτωρ, ὁ σύμβουλος, ὁ φιλόπατρις εἶναι ἀνεύθυνος, ἱερὸν καθήκον ἐκπληρώσας. Ἄλλ' οὐδὲ ὁ Φίλιππος εἶναι μεμπτός, ἄλλο καθήκον ἐκπληρῶν· διότι ἀείποτε σκοπῶν νὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἀσίαν, ἔπρεπε ἀναγκαίως ἢ νὰ ἐνώσῃ ἢ νὰ βιάσῃ τὴν Ἑλλάδα πρὸς τοιοῦτου μεγάλου, ἐθνικοῦ ἔργου, ἐπιτυχίαν· ἔπραττε λοιπὸν ἑκάτερος τὸ ἑαυτοῦ. Μέγας ῥήτωρ δεικνύεται ὁ Δημοσθένης, πολλάκις κλονήσας αὐτὸν τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας, καὶ μέγας βασιλεὺς ὁ Φίλιππος, μεγάλους σκοποὺς ἀνακυκλῶν καὶ τὰ πρὸς ἐκτέλεσιν σκεπτόμενος, πολλάκις καὶ αὐτὸς ἐξ ἀμοιβῆς ἀνατρέπων τὰ σχέδια τοῦ Δημοσθένους. Οὔτε ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἤθελον ἄλλως πράξει ἐν τῇ θέσει τοῦ Δημοσθένους εὐρισκόμενοι, οὔτε ὁ Δημοσθένης ἐν τῇ ἐκείνων· ἀπαξ ἐκραγεῖσα ἡ τοιαύτη πάλη ἦτον ἀδύνατον ἡμιτελῶς νὰ παύσῃ· δημοκρατία καὶ μοναρχία φαίνονται ἀσυμβίβαστα. Ἡ Ἀχαϊκὴ συμμαχία, τὸ συνετώτερον ἔργον τῆς Πελοποννήσου, ἀναγκασθεῖσα κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους νὰ αἰτήσῃ βοήθειαν παρὰ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, κατεστράφη ἐν τέλει. Ὁ περιώνυμος Βενιαμὴν Φραγκλῖνος, πρεσβευτὴς τῶν Ἀμερικανῶν ἐν Παρισίοις, ἤτησε βοήθειαν παρὰ Φριδερικου τοῦ δευτέρου ὑπὲρ τῆς πιεζομένης πατρίδος του, ὁ δὲ ἀπήντησεν ὅτι ἤθελε πράξει ἐναντίον τοῦ ἰδίου συμφέροντος, εἰ ἐβοήθει δημοκρατίαν κατὰ βασιλέων, βασιλεὺς καὶ αὐτὸς ὢν· εἰ δὲ μετέπειτα συνεμάχησεν, ἡ συμμαχία ἦτον ἐμπορικὴ.

Καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταῦτα· ἐν δὲ δίκαιον καὶ πρέπον νὰ δηλολογήσωμεν τὴν καθαρὰν ἀρετὴν καὶ τὸν ἀκραυφῆ πατριωτισμὸν τοῦ Δημοσθένους, οὔτε μετὰ Αἰσχίνου, οὔτε μετὰ Δημάδου συγχομένου, εἶναι βεβαίως ἄδικον νὰ ἀρνηθῶμεν ἄλλον τόσον τολμάχιστον εἰς τὸν Φωκίωνα, τὴν κοπίδα τῶν λόγων τοῦ Δημοσθένους, εἰς τὸν ἐνάρετον καὶ ἀξιὸν στρατηγόν, πολλάκις σώσαντα τὴν πατρίδα κινδυνεύουσαν, εἰς τὸν γηραιὸν Ἰσοκράτην, ὃς, ἀπελπισθεὶς περὶ τῆς ἐκουσίας διαλλαγῆς τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἀλλήλους, ἐστράφη, τέλος, πρὸς Φίλιππον, ἀδιαλείπτως συμβουλευὼν αὐτῷ τὴν τῶν Ἑλλήνων καὶ Μακεδόνων ἔνωσιν, διὰ τὴν κατὰ Περσῶν στρατείαν, εἰς Θεόφραστον φίλον ὄντα τοῦ Φιλίππου, καὶ εἰς τὸν μετέπειτα Πολύβιον, ὃς, ἐν εὐρυτέρῳ

κλίμα ζῶν καὶ ἐν μείζονι μέτρῳ μετρῶν τὰ πραγματὰ, καταδικάζει τὸν Δημοσθένην ἰδίῳ καὶ στενῷ μέτρῳ χρώμενον, προδότης τῶν Ἑλλήνων ἀποκαλῶν τοὺς μὴ ἀκολουθοῦντας τὴν πολιτικὴν τῶν Ἀθηναίων. Τοῦτο δηλοῦ βέβαια ἔτι καὶ οὗτοι καὶ ἐκεῖνοι ἦσαν χρηστοὶ πολῖται, ἀλλ' ἔβλεπον τὰ πράγματα διαφόρως, ὁ δὲ χρόνος ἐμελλε νὰ δείξῃ τίνες ἔβλεπον ὀρθότερον.

Ἡ κριτικὴ, κύριοι, καθόλου, εἴτε περὶ δικανικὰ, εἴτε περὶ πολιτικὰ, εἴτε περὶ γραμματολογικὰ στρεφόμενη, εἶναι τὸ ἐνδοξότερον τῶν διανοητικῶν ἔργων τοῦ ἀνθρώπου, διότι στηρίζεται ἐπὶ τῆς κρίσεως ἧτις διαστέλλει τὸ λογικὸν τῶν ἀλόγων ζῶων, καὶ αἰσθησὶν καὶ μνήμην ἄλλως ἐχόντων, καὶ προσεγγίζει τὸν κρίνοντα εἰς τὸν ὑπέρτατον δικαστὴν τοῦ κόσμου, ὃς ἀδεκάστως καὶ δικαιοτάτως θέλει δικάσει ἀπάντων πράξεις τε καὶ διαλογισμούς· ἀλλ' εἶναι συγχρόνως καὶ τὸ δυσκολώτατον καὶ ἀκαυθδέστατον, πολλάκις ὑπὸ τῶν φαινομένων ἀπατωμένη, δυσκόλως ἀνευρίσκουσα τὴν ἐναπολανθάνουσαν ἀλήθειαν, οὐχὶ σπανίως τὰ ἀθῶα καταδικάζουσα καὶ ἀπολύουσα τὰ ἀξιοκατάκριτα. Καὶ τοῦτο μὲν, ἐν ἀγνοίᾳ γινόμενον, εἶναι βέβαια λυπηρὸν, ὡς ἄδικον, ὡς ὀλέθριον, ἀλλ' εἶναι συγγνώμης ἀξίον, ὡς ἔργον τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας. Ὅταν ὅμως ὁ Νειβούρης, ὁ Δωνοῦς καὶ ἄλλοι παρίστανται μετ' ἀξιόσεων ὅτι γνωρίζουσι τὰς τότε ἀνάγκας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν κατάστασιν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος· κάλλιον Φωκίανος, Ἰσοκράτους, Θεοφράστου, καὶ τῶν πλείστων τότε Ἑλλήνων· ὅταν τολμῶσι νὰ κηρυχθῶσιν ἰκανώτεροι κριταὶ τοῦ Πολυβίου, ὅταν ὁ Νειβούρης, τοῦτο μὲν εὐρίσκων ἀδύνατον, ἐκεῖνο ἀπίθανον, ἀπίστευτον τὸ τρίτον, καὶ τὸ ἄλλο ἀνοίκειον, καταδικάζῃ ἀπηνῶς τοὺς ἀνωτέρω, διότι ἐτερόφρονες τοῦ Δημοσθένους· ὅταν εὐρίσκῃ ὅτι ὁ Φίλιππος, οὐδαμῶς ὠφελῆθεις ἐκ τῶν μαθημάτων τοῦ Ἐπαμινάνδου, ἔμεινεν, ὡς ἦτον, βαρβαρώτατος· ὅταν ἰσχυρίζεται, ὡς εἰ εἶχεν ἐνώπιον ἀρχεῖα πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἄγνωστα, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος συνηνείχετο εἰς τὸν νόμον τοῦ πατρὸς του· ὅταν ὀνομάζῃ τὸν Ἀντίπατρον ἰκανὸν μὲν στρατηγόν, αἴσχιστον δὲ καὶ κατὰ τὰ ἄλλα, διότι, ὡς τίμιος ἀνθρώπος, ἐφύλαττεν ἀκριβῶς τὴν πιστευθεῖσαν αὐτῷ παρακαταθήκην· ὅταν ὀνομάζῃ τὸν Ἰσοκράτην πατέρα τῶν σοφιστικῶν ἐπιδείξεων, ἀρχισοφιστὴν, κεφαλὴν ξηρὰν καὶ πάσης ἰδέας κενὴν, ἀνδρὰ τὸν ὅποιον καὶ οἱ ἀρχαῖοι καὶ ὁ ἡμέτερος Κοραῆς πάντῃ διαφόρως ἔκριναν· ὅταν ὀνομάζῃ τὸν Πλούταρχον μωρὸν διότι ἐπαινεῖ τὸν Ἀλέξανδρον· ὅταν ὀνομάζῃ ἀξιόλογον καὶ ἀξιόπιστον ἱστορικὸν τὸν Ἀρβιανὸν, ἀλλ' ἀποδεχόμενος μόνον ὅσα συμφέρουσι ἀποβάλλει τὰ ἄλλα· ὅταν λέγῃ ὅτι τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεουκιδίδου εἶναι εἰς τὸ γριφῶδες τῆς φράσεως· ὅταν ὁ Δωνοῦς ὀνομάζῃ δυσυχίαν τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀσίας τὴν ἐν Ἰσῶ τῆς Κιλικίας νίκην τοῦ Ἀλεξάνδρου· ὅταν βλέπῃ, καὶ βλέπῃ, ὡς νομίζει, καθαρῶς, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος παρ' ὀλίγον ἀπέθανεν ἐκ τοῦ φόβου, ἰδὼν τὸ πλῆθος

των πρὸ τῆς ἐν Ἀρβήλοις μάχης : ὅταν ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐκδίδονται ὡς χρησμοί, καίτοι ἀναποδείκτως καὶ ἀσθητικῶς παραρρίπτόμενα, τότε ὁμολογητέον ὅτι ἡ κριτικὴ, εὐκολωτάτη γινομένη, δίδει τὸ δικαίωμα παντὶ τῷ βουλομένῳ νὰ διςχυρισθῇ καὶ τὰ ἐκ διαμέτρου ἐναντία, ὡς ὁ Καλλισθένης, ἐπὶ ποτηρίου ἐπαινέσας καὶ πάλιν ψέξας τοὺς Μακεδόνας, καὶ ὡς ὁ Καρνεάδης ὑπὲρ τοῦ δικαίου καὶ κατὰ τοῦ δικαίου ἐν Ῥώμῃ ἀγορεύσας Ἔστι δὲ ἀνήκουστον εἶδος κριτικῆς εἴτις, ὁμολογήσας πρῶτον, ὅτι τὸ κατὰ τινος ἀνάκαθεν ἀσπονδον τρεφόμενον μῦθος ἔτι μᾶλλον ἀνεπτύχθη μετέπειτα, εἶτα ἐπιλαμβάνεται νὰ ἐπικρίνῃ τὸν μισούμενον τοσοῦτον ἀπηνῶς καὶ ἀδίκως· καὶ τοῦτο ἔπραξεν ὁ Νειβούρης πρὸς τὸν Φωκίωνα, βλάψοντα τὴν πατρίδα του, κατ' αὐτὸν, ὡς οὐδεὶς ἄλλος· οὐδὲ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον προσνήχθη διαφόρως.

Καὶ περὶ μὲν τούτου ἰκανώτερα ἴσως τοῦ δέοντος τὰ εἰρημένα· ἐὰν δὲ τῶρα, ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν σειράν τοῦ λόγου, ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Δημοσθένης λέγει ἀλήθειαν περὶ ἑλληνισμοῦ τοῦ Φιλίππου, τί βλάπτει τοῦτο πρὸς τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ἀλεξάνδρου; ἤθελεν ἴσως ἐρωτήσῃ τις. Ἀφ' οὗ θαυμάζομεν Καίσαρας, Ναπολέοντας καὶ τοσοῦτους ἄλλους ξένους μεγάλους ἄνδρας, διατί νὰ μὴ θαυμάζωμεν καὶ Ἀλέξανδρον, εἰ θαυμαστέος, ἔστω καὶ οὐχὶ Ἕλληνα; Δὲν εἶχε παιδείαν ἑλληνικὴν; δὲν ἐκήρυξεν ὁ Ἰσοκράτης τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα τῆς διανοίας καὶ παιδείσεως μᾶλλον ἢ τοῦ γένους τεκμήριον; Ἄλλ' ἄπαγε· ὄχι μόνον Ἕλληνα καὶ ἑλληνίστατος ἦτον ὁ Ἀλέξανδρος, ἀλλὰ καὶ τι πλεονῆτον ἐκ τῶν μεγάλων καὶ δυνατῶν χαρακτηρῶν, ἐν οἷς συμπίπτει μέγας νοῦς, διακρίνων τὸ δυνατόν τοῦ ἀδυνάτου, καὶ σταθερὰ θέλησις πρὸς πᾶσαν ἰσχυρίσιν ἰκανήν. Τοιοῦτος ἦτον ὁ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὃς καὶ νοῦν εἶχε μέγαν ἵνα μεγάλα ἐπινοήσῃ καὶ μεγάλων ἐπιληφθῇ, καὶ θέλησιν εἶχε σταθερὰν καὶ ἀκλόνητον, ὥστε οὐχὶ μόνον δὲν ἐπτοεῖτο, ἀλλὰ καὶ ἐπέδωκε τὰς δυσκολίας, οἷονεὶ παιδιὰς αὐτὰς ἔχων.

Οἱ τοιοῦτοι χαρακτῆρες ἰδιόζουσιν εἰς τοὺς μεγάλους ἄνδρας, ὁποίους ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀναφέρει, καὶ τοιοῦτος ἦτον ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, ὅστις, ἐνισχύσας εἰς τοὺς ἔχοντας καὶ ἐμφυτεύσας εἰς τοὺς μὴ ἔχοντας τὴν παρ' ἐκυτῷ ἐπικρατοῦσαν καὶ οἷον ἐνσεσκαρῶμένην γενικὴν ἰδέαν ἢ ἐμπνευσιν, ἡγεμῶν ἐκλεχθεὶς τῆς Ἑλλάδος ἔγενεν ἀπόστολος τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὰ βάρβαρα ἔθνη. « Le général avait le génie d'un apôtre, et ses victoires avaient des lendemains où le disciple d'Aristote éclipsait le roi de Macédonie. » Ἐὰν ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ὁ Καίσαρ ἐν τῇ παλαιᾷ ἱστορίᾳ δὲν ἦναι μεγάλοι ἄνδρες εἰς τὰ στρατιωτικά, ὡς ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὴν φιλοσοφίαν, οὐδεὶς ἐν τῷ κόσμῳ ἄπαντι.

Ὁ Ἀλέξανδρος, κύριοι, εἶναι ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἡ Θεὰ Πρόνοια ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀναδεικνύει ἐπὶ τῆς γῆς, ὁσάκις ἐν ταῖς ἀνεξερευνήτοις αὐτῆς βουλαῖς ἀποφασίσῃ νὰ μεταβάλῃ τι τῶν ἀνθρωπίνων, τὴν αὐτὴν σοφίαν καὶ ἐν τούτοις δεικνύουσα, ἤνπερ ἐν ἅπασιν τοῖς ἰδίῳ αὐτῆς ἔργοις. Ὡς διὰ τῆς πτώσεως τῶν παλαιῶν προτομαῖς νέαι φύλλα ἐπὶ τῶν δένδρων, ὡς διὰ τοῦ ἔαρος προτομαῖς τὸ θέρος καὶ ὁ χειμὼν διὰ τοῦ φθινοπώρου, οὕτω, διὰ τῆς πτώσεως προγενεστέρων ἔθνων καὶ πολιτευμάτων, ἄλλων πραγμάτων κατὰστασις διοργανίζεται, καὶ τοῦτο πρὸς ἐπιτυχίαν σκοπῶν οἵτινες διαφεύγουσι τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν.

Ἡ ἐν τοῖς φυσικοῖς φαινόμενῳ σχολαιότης, καθ' ἣν ἄνευ πηδημάτων πρέπει τὰ πάντα νὰ διέλθωσι τὴν ὀρισμένην περίοδον· ἡ σεμνότης, δι' ἣς κρυφίως ἐν τοῖς σπλάγχθοις τῆς γῆς μετατρέπεται εἰς στάχυν ὁ κόκκος, καὶ τὸ ἄψυχον γίνεται ἔμψυχον ἐν τοῖς ἐγκάτοις τοῦ ζώου· ἡ φειδωλία καὶ ἡ σωφροσύνη, οὕτως εἰπεῖν, ἥτις οὐδέποτε δαπανᾷ πλέον τῆς ἀπαιτουμένης δυνάμεως, καὶ τῆς ὁποίας ἡ διὰ καταχρήσεως παράβασις τιμωρεῖ, ἐπιφέρουσα πρῶτον μὲν γαῖαν, ἐν τέλει δὲ ἀφαιροῦσα καὶ τὴν γονιμότητα· πάντα ταῦτα τὰ ἐν τοῖς ἔργοις τῆς φύσεως προφανῆ δεικνύονται καὶ ἐν τοῖς ἀνθρωπίνοις. Οὔτε διὰ σπύσεως καὶ ἀπροπαρασκευάστως αὐτοσχεδιάζεται πολιτικὴ μεταβολή, οὔτε ἐπιτυχᾶνε σαλπίζόμενον πρᾶγμα τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ μὲν κερκυμμένον, οὔτε ἡ ἔλλειψις τῆς σωφροσύνης ἔμεινεν οὐδέποτε ἀτιμώρητος. Πλήρης ἐστὶ παραδειγμάτων ἡ παλαιὰ καὶ νέα ἱστορία. Μόνον δὲ περὶ τοῦ πρώτου μνείας γενομένης ἐπὶ τοῦ παρόντος, περὶ τῆς προτομασίας, οὔτε ὁ Κίμων ἤθελεν ἐπιτύχει εἰ μὴ προηγεῖτο Θεμιστοκλῆς, οὔτε Καίσαρ κατέστρεψε τὸ πολίτευμα τῆς Ῥώμης, ἐπὶ Σκιπιῶνων ἀναφανεί, οὔτε ἡ φρικώδης ἀναπολίτευσις τῶν Γάλλων, κατὰ τὴν παρελθούσαν ἑκατονταετηρίδα, εὐδοκίμει, ἐν στιγμή ἀποφασισθεῖσα, οὔτε ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Ἑλλάδος ἤθελε τελεσφορήσει, ἐὰν πρότερον ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν Ἑλλήνων δὲν εἶχεν ὀριμασία· ἤθελεν ἀποτύχει καὶ αὐτὴ, ὡς ἀπέτυχον καὶ ἄλλα κινήματα πρὸ ἐνενηκόντα καὶ ἐξήκοντα ἐτῶν, καὶ ὡς θέλει ἀποτυγχάνει πάντοτε πᾶν κίνημα ἄωρον, οὐδεμιᾶς προτομασίας ὑπαρχούσης.

Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς τὴν προκειμένην περίστασιν. Οὔτε ὁ Ἀλέξανδρος ἤθελεν ἐπιτύχει εἰ μὴ ὁ Φίλιππος προητοίμαζεν, οὔτε ὁ Φίλιππος ἤθελε φαντασθῆ τι κατὰ τῶν Ἑλλήνων, εἰ παρίστατο ἄμέσως μετὰ τὰ Μηδικὰ, καὶ ἤθελεν ἀναντιρρήτως ἀποτύχει ἀντιτεταγμένους ἔχων Ἐπαμινώνδαν, Ἴφικράτην, Βρασίδαν ἢ καὶ Κλέαρχον τὸν μετὰ Ξενοφάντος μυρῶν. Ἀλλὰ ἡ στρατηγία τῶν Λυσικλέων, προήγγειλε τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ Φιλίππου, τὰ πράγματα ἐκάθου μεταβολὴν, καὶ αὐτοὶ οἱ περὶ βρασιλείας ἀρξάμενοι τότε γρά-

φειν προϋμνησον ἀρκούντως ὅτι ἡ Ἑλλάς, ἀφ' οὗ ἐδοξάσθη δημοκρατουμένη καὶ εἰς μικρὰ διηρημένη πολιτεύματα, ἐκαλεῖτο νὰ δοξασθῆ καὶ βασιλευομένη.

Ἡ δημοκρατουμένη Ἑλλάς, κύριοι, εἶχε φθάσει τὸν κολοφῶνα τῆς δόξης. Εὐφυΐας, γενναιότητος, ἀνδρίας, πατριωτισμοῦ καὶ ἄλλων ἀρετῶν παραδείγματα ἔδειξεν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω. Ἀσία, Λιβύη, Ἰταλία, Γαλλία, πάντα τὰ παράλια τῆς Μεσογείου, καὶ ἄλλα μακρὰν τῆς θαλάσσης μέρη, ὑπὸ Ἑλλήνων ἀποικισθέντα, ἔδειξαν ὅτι εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀνδρίαν οὐδὲν ἦτον δυνατὸν νὰ ἀντισταθῆ. Τὸ ὑγιεινὸν τοῦ κλίματος, τὸ ἐμπορικὸν τῆς θέσεως, ἡ ἀπαρδειγμάτιστος εὐημερία τοσοῦτων μεγαλοπόλεων μαρτυροῦσι τὴν περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ τόπου εὐφυΐαν, τὴν περινοίαν τῶν ἀποίκων, τὴν ὑπὲρ τοὺς ἐγγχωρίους ὑπεροχὴν αὐτῶν καὶ τὴν διαφορὰν ἐκ τῶν μετέπειτα κρατησάντων.

Οὐδὲ τὰς ἐπιστήμας καὶ τέχνας παρημέλησαν οἱ καὶ κατὰ τοῦτο ἀμίμητοι Ἕλληνες, τὰς μὲν εἰς ἄκρον ἐπεξεργασάμενοι, τῶν δὲ σπέρματα ῥίψαντες ἱκανὰ καὶ μετὰ αἰῶνας νὰ καρποφορήσωσιν. Ὅτι τὸ καλὸν ἐν γένει ἀφορᾷ οὔτε ἐγήγερται, οὔτε ἐγερθήσεται ἔθνος ἐν τῷ κόσμῳ, ἵνα περὶ τούτου ἐρίση πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Αὐτίκα δὴ προκαλεῖται ὁ θρασύτατος νὰ εὕρῃ τὴν ἐλαχίστην μομφήν, τὸ παραμικρὸν ψεγάδιον, ὡς ἤθελεν εἰπεῖ ἡ κοινὴ συνήθεια, εἰς τὸν ἀθάνατον Παρθενῶνα. Ἡᾶσαι δὲ αἱ ἀπὸ Καντίου μέχρι τοῦ νῦν ἀπορρέουσαι ἐν Γερμανίᾳ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ δυσκόλως περιέχουσι τι, ἀνεπτυγμένως ἢ συνεπτυγμένως παρὰ τοῖς ἐνδόξοις φιλοσόφοις τῶν ἀρχαίων μὴ ἀπαντῶμενον, ὧσων τεμάχια διεσώθησαν· οὐδὲ ὀλιγώτερον ἐντιμον αὐτοῖς γίνεται ὅτι πολλῶν ἄλλων εὐρέσεων ἐπιστημώτατοι ἄνδρες τῶν νεωτέρων δὲν διστάζουσιν ὁμολογῆσαι ὅτι ἐκ τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἔλαβον πρὸς τοῦτο τὰς ἀφορμάς. Τί δε νὰ εἴπωμεν περὶ τῆς ἀρμονικῆς, ὀργανικῆς, θείας γλώσσης τῶν Ἑλλήνων, εἰς τὴν ὁποίαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀναγκάζονται νὰ προστρέχωσιν αἱ ἐξ ἑτερογενῶν στοιχείων συγκείμεναι τῶν νεωτέρων, ὡσάκις θέλωσι νὰ ἐκφέρωσιν εὐκρινῶς, εὐφώνως τε καὶ γραφικῶς συνάμα νέαν ἔνοιαν; Ὅτι δὲ πάντα ταῦτα δὲν ἦσαν ἀποτελέσματα τοῦ μόνου κλίματος καὶ τοῦ ἐδάφους δῆλον γίνεται ἐκ τῆς μόνης παρατηρήσεως ὅτι τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Ἰταλίας, Σικελίας, Λιβύης κτλ. ἀνέκαθεν ἦσαν πάντοτε τὰ αὐτὰ, καὶ ὁμοίως πρὶν ἢ ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ἐν τούτοις φανῆ, οὐδὲν παρήχη ὁμοίον τοῖς μετέπειτα, ὡς ἐν οὐδενὶ κλίματι προκόπτει φυτὸν μὴ ἔχον φύσει βλαστικὴν δύναμιν, καὶ οὐδαμοῦ γῆς γίνεται, Ἀπελλῆς ἢ Φειδίας ὁ μὴ πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῆς φύσεως πεπλασμένος. Ἀνάγκη λοιπὸν, ἐκτὸς τοῦ κλίματος, νὰ ὑποτεθῆ διαφορὰ φυλῶν, αἵτινες, καίτοι ἐξ ἑνὸς ἅπασαι ζεύγουσιν, εὐρίσκονται διαφορῶς ἔχουσαι ἰδιότητας. Τίτι τρόπῳ τοῦτο γίνεται, ἄδελον;

βέβαιον ὁμοίως εἶναι ὅτι ὑπάρχει, ὡς ὑπάρχουσιν ὑψηλοὶ καὶ χαμηλοὶ, εὐεδαεῖς καὶ δύσμορφοι. Ζήτημα λοιπὸν ἀναφέεται, Τί ἤθελε παραγάγει ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Λαπόνων ἢ ἐν ταῖς ἐρημίαις τῆς Σκυθίας ῥιφθεῖσα, καὶ τί ἡ τῶν Λαπόνων καὶ Σκυθῶν ἐν τῇ ἑλλαδικῇ γῆ. Ἀλλὰ τοιαῦτα ζητήματα μόνη ἡ δύναμις ἥτις αὐτὰ γεννᾷ δύναται καὶ νὰ τὰ λύσῃ, καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ Θεῖα Πρόνοια.

Ἐν ᾧ δὲ ἀφ' ἑνὸς φαινοτάτη περίλαμψις, περίσελας, οὕτως εἰπεῖν, δόξης περιηρύγαζε τὸ ἐξωτερικόν, ὁ ἀναπόφευκτος ἐσωτερικὸς σκώληξ εἰσδύσας ὑπέσκαπτε τὰ θεμέλια τοῦ οἰκοδομήματος. Ἡ δημοσία ἀρετὴ ἤρχισε νὰ ἐκλείπη, καὶ δὲν ὑπῆρχεν ἡ ἰδιωτικὴ· τὸ ἀτομικὸν φρόνημα, τὸ ὁποῖον, ἐκ ταπεινῶν ὀρμώμενον καὶ ταπεινὰ ἐπιδιῶκον, ἐπιφέρει τὴν ἀθλιότητα, καὶ πάντοτε προηγεῖται τῆς διαλύσεως καὶ φθορᾶς, ὑψηλὴν στῆσαν τὴν ἔδραν, ἐπεκράτει ἀπανταχοῦ, οὐδὲν κοινόν, οὐδὲν γενναῖον, οὐδὲν ὑψηλὸν συγχωροῦν. Μέλη ἐφαίνοντο ἀπανταχοῦ, ἀλλ' οὐδαμοῦ σῶμα.

Παρήλθεν ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης, παρήλθεν ἡ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ μετ' αὐτῶν ἄρχεται ἡ ἔκπτωσις. Ἡ ἀνταλκίδειος εἰρήνη, τὴν κοινὴν δῆθεν ἐλευθερίαν σκοποῦσα, ἐπήνεγκε τοσαύτην ἰσότητα, ὅση ἀπητρεῖτο ἵνα καταστρέψῃ πᾶσαν δύναμιν ἱκανὴν νὰ φέρῃ εἰς ἔνωσιν τὰ ἀπ' ἀλλήλων διεστῶτα καὶ ἐπὶ μᾶλλον χωριζόμενα, καὶ οὕτω πᾶσαν κοινὴν, πᾶσαν ἰσχυρὰν κίνησιν κωλύουσα. Καὶ πόθεν αὕτη προστάσσεται; ὑπὸ τῶν βαρβάρων, τοὺς ὁποίους τοσάκις κατετρόπωσαν, καὶ τοὺς ὁποίους πνοὴ μόνον τῆς Ἑλλάδος, ἢ καὶ ἑνὸς μέρους ὑπὸ τῶν ἄλλων συγχωρημένου, ἐξήρκει ἵνα καταστρέψῃ.

Εἰκοσιδύο ἔτη μετέπειτα συνέβη ἡ ἐν Μαντινείᾳ μάχη, ἐξ ἧς προέκυψε τὸ ἐναντίον τοῦ παρὰ πάντων προσδοκωμένου· ἔπεσον ἐν τῇ μάχῃ ὁ μέγας Ἐπαμινώνδας, καὶ ἐξέλιπε μετ' αὐτοῦ ἡ ὀλιγοχρόνιος ὑπεροχὴ τῶν Θεβαίων, κατελύθη τὸ μέχρι τότε ἐπικρατῆσαν δι' ἡγεμονιῶν πολιτικὸν σύστημα τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐπῆλθεν ἀναρχία καὶ ἀκρίσια μείζων ἢ πρότερον, καὶ τοῦτο μεταξὺ ἄλλων ἐκώλυσε τὸν Ἐνοφῶντα νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰ Ἑλληνικά. Ἐκάστη πόλις τῆς Ἑλλάδος, μικρὰ καὶ μεγάλη, ἴσας ἔχουσα τὰς ἀξιώσεις, μόνον καθ' ἑαυτὴν καὶ ὑπὲρ ἑαυτῆς ἤθελε νὰ πράττῃ. Ἐν οὐδεμιᾷ ἔμμενε δύναμις ἱκανὴ νὰ συντείνη περὶ ἑαυτὴν ἄλλην ἐλάττονα, ἵνα προκύψῃ ἡ ἐκ τῆς ἐνώσεως ἰσχύς. Νομίζει τις ὅτι βλέπει τὸν μῦθον τοῦ Ῥωμαίου Μεννηίου Ἀγρίππα περὶ συνωμοσίας τῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος μελῶν κατὰ τῆς γαστροῦ, ἱστορικῶς ἐπαληθεύοντα, ἢ τον Θεβαϊκὸν μῦθον τῶν ἀλλοσφθοροῦντων Σπαρτῶν. Ἄλλ' ὅτι ὑπὲρ πᾶν ἄλλο δεικνύει τὴν διαλύσιν εἶναι ὅτι οἱ πλείστοι ἀρχηγοὶ ἦσαν τοῖς πᾶσιν ὄνητοί· ἄπειροι δὲ μισοῦσιν Ἕλληνας, εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα ἐσκορπισμένοι, ὡς οἱ νεώτεροι Ἐλβεταί, ἐμάχοντο κατὰ Περσῶν καὶ ὑπὲρ Περσῶν, ὑπὲρ ἐλευθερίας καὶ κατὰ ἐλευ-

θερίας, ὑπὲρ πατρίδος καὶ κατὰ πατρίδος, κατὰ τυραννίας καὶ ὑπὲρ τυραννίας.

Οὕτω λοιπὸν αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι ὑπέκυψαν εἰς τὴν ῥίνην τοῦ πανδαιμόνιου χρόνου, ὅς οὐδὲ γῆς καὶ θαλάσσης φείδεται, νήσους ἀναδεικνύων, ἔνια πρότερον ὑπῆρχεν ἀπέραντον πέλαγος, ποταμούς, ξηραίνων, βροχὰς ὑδάτων ἀλλαγῶ ἀναφαίνων καὶ κατακλύζων ἡπείρους. Τοιαύτην δὲ ἐπὶ τούτων ἔχων δύναμιν, πολλῶ μᾶλλον ἐπενεργεῖ εἰς τὰ ἄστατα καὶ ἀκροσφαλῆ ἀνθρώπινα ἔργα, ἔργα τὰ ὅποια, ὑπὸ ἀσθενῶν ἀνθρώπων γινόμενα, ὑπὸ ἀνθρώπων ἐμπαθῶν ἐνεργούμενα, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ φθαρῶσι.

Τοσοῦτω δὲ μᾶλλον συνέβαινε τοῦτο ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς, ὅσον τὸ ἀκραιφνὲς δημοκρατικὸν πολιτεύμα εἶναι ὀλιγοχρόνιον, εἶναι λίαν δυσφύλακτον, ὁμοιάζον τὴν σεμνὴν ἔτι καὶ παρθενικὴν ἡλικίαν τῆς νεότητος, ἣτις, διὰ τῆς ἐλαχίστης ἀπροσεξίας ἀλλάσσοι κατὰστασιν, πάραυτα μεταβάλλει χαρακτῆρα. Οἱ ἀρχαῖοι νόμοι καὶ θεσμοὶ ὑπῆρχον βεβαίως· ἀλλ' ὁμοιάζον παλαιῶν νῶν ἐρείπια, τὰ ὅποια καὶ διὰ τὴν χάριν τῆς τέχνης καὶ διὰ τὴν καλλονὴν θαυμάζουσιν οἱ παρερχόμενοι, ἀλλ' οὐδεὶς τιμᾶ πλέον τοὺς ἐν αὐτοῖς πάλαι ποτὲ λατρευθέντας θεοὺς. Ἐκ τούτου δὲ ἀφορμὴν λαβόντες, δὲν ἤθελον ἴσως διστάσει πολλοὶ νὰ εἴπωσιν ὅτι τὸ δημοκρατικὸν πολιτεύμα, ἐν Εὐρώπῃ τοῦλάχιστον, ἐφάπαξ ἐξέλιπεν.

(Ἔπεται.)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ. — Ὁ Μένανδρος ἢ περὶ νέας Κωμωδίας παρ' Ἑλλῆσι (συνέχεια). — Ὑποτύπωσις τῆς Χριστιανικῆς εὐγλωττίας κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα (Ὁ Ἁγ. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός.) — Περὶ Προῦτσι, ἀρχαίων κατοίκων τῆς Πρωσσίας. — Ἐρως ἐν Γάμῳ (συνέχεια). — Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ὑπὸ Κ. Ἀσωπίου.
